T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ve TANITIM
ANABİLİM DALI

DEVLETİN DEĞİŞİMİ ve ÖZEL SEKTÖR: DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Zerrin İnan PETENKAYA

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ve TANITIM
ANABİLİM DALI

DEVLETİN DEĞİŞİMİ ve ÖZEL SEKTÖR: DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Zerrin İnan PETENKAYA

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Fatih KESKİN

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ve TANITIM
ANABİLİM DALI

DEVLETİN DEĞİŞİMİ ve ÖZEL SEKTÖR: DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç.Dr. Fatih KESKİN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

ÖNSÖZ

Devletin Değişimi ve Özel Sektör: Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Sorumluluk Anlayışı başlıklı tez çalışmam süresi boyunca fikirleriyle desteklerini benden esirgemeyen değerli arkadaşlarım Emrah Doğan ve Ceyda Ünver'e çalışmanın oluşma aşamasının tüm zorluklarını benimle paylaşan ve desteklerini esirgemeyen sevgili eşime teşekkür ederim.

Cömertçe sunduğu destek, eleştiri ve emekleri için de tez danışmanım Yrd. Doç.Dr. Fatih Keskin'e sonsuz teşekkürler.

Zerrin İnan PETENKAYA

Ankara, 2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ii**

KISALTMALAR ..... **iv**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM

A) REFAH DEVLETİ VE NEO-LİBERAL POLİTİKALARDA ÖZEL SEKTÖR

1. 1929 SONRASI DEVLET VE ÖZEL SEKTÖR 17

2. REFAH DEVLETİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ VE NEO-LİBERALİZM 30

2.1. REFAH DEVLETİNDEN DÜZENLEYİCİ DEVLETE 37

3. REFAH DEVLETİ'NİN DEGİŞİM SÜRECİNDEKİ DİĞER DİNAMİKLER 45

3.1. KÜRESELLEŞME 47

3.2. ULUSÜSTÜ ORGANİZASYONLAR 51

3.3. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER 54

3.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI 57

B) TÜRKİYE'DE NEO-LİBERAL POLİTİKALARDA DEVLET VE ÖZEL SEKTÖR

1. 1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE DEVLET ANLAYIŞI 62

2. 1980'ler ve TÜRKİYEDE NEO-LİBERALİZM 68

3. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI 76

4. KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER 79

2. BÖLÜM

A) SOSYAL SORUMLULUK

1. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ VE SOSYAL SORUMLULUK YAKLAŞIMLARI 96

1.1. GİZLİ EL YAKLAŞIMI 96

1.2 DEVLETÇİ YAKLAŞIM 97

1.3. YÖNETİMCİ YAKLAŞIM 97

2. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE ORTAYA ÇIKAN GÖRÜŞLER 98

2.1 KLASİK EKONOMİK (GELENEKSEL) GÖRÜŞ 98

2.2. MODERN YAKLAŞIM 100

3. SOSYAL SORUMLULUK MODELLERİ 103

3.1. CAROLL'UN DÖRT BOYUTLU SOSYAL SORUMLULUK MODELİ 103

3.2. DAVIS'İN SOSYAL SORUMLULUK MODELİ 109
3.3. ACKERMAN SOSYAL SORUMLULUK MODELİ 110
3.4. ÜÇ AŞAMALI SOSYAL SORUMLULUK MODELİ 111
3.5.SETHİ'NİN SOSYAL SORUMLULUK MODELİ 114
3.6. GEOFFREY LANTOS'UN SOSYAL SORUMLULUK MODELİ 115
4. HAYIRSEVERLİKTEN STRATEJİYE DÖNÜŞEN SOSYAL SORUMLULUK 118
4.1. SOSYAL SORUMLULUK STRATEJİLERİ 121
4.1.1. ŞİRKETLERİN SOSYAL SORUMLULUK DÜZEYLERİYLE İLGİLİ STRATEJİLER 122
4.1.2. SOSYAL TEPKİLERE KARŞI İŞLETMELERİN STRATEJİLERİ 124
5. SOSYAL SORUMLULUK İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR 126
5.1.SOSYAL SORUMLULUĞU SAVUNAN ARGÜMANLAR 126
5.2.SOSYAL SORUMLUĞA KARŞI ARGÜMANLAR 130
B) TÜRKİYEDE SOSYAL SORUMLULUK
1. TÜRKİYEDE SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI 134
2. TÜRKİYE'DE SOSYAL SORUMLULUĞUN GELİŞİMİ 137
3. TÜRKİYEDE SOSYAL SORUMLULUĞU ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER 142
3.1.İÇSEL FAKTÖRLER 143
3.2. DIŞSAL FAKTÖRLER 150
4. TÜRKİYEDE SOSYAL SORUMLULUK İLGİLİ KAMPANYA ÖRNEKLERİ 152
4.1.EĞİTİM ALANINDA SOSYAL SORUMLULUKLAR 153
4.2.TARİH, KÜLTÜR ve SANAT ALANINDAKİ SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ 160
4.3.ÇEVRE ALANINDA SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ 164
SONUÇ 167
KAYNAKÇA 173
ÖZET 186
ABSTRACT 187

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sosyal Sorumluluk Piramidi 103

Şekil 2: Caroll ve Lantos'un Sorumluluk Modellerinin Karşılaştırılması 115

Şekil 3: Sosyal Sorumluluk Stratejileri ile Sosyal Sorumluluk Derecesi Arasındaki İlişki 121

Şekil 4: Sosyal tepkilere karşı işletmelerin dört temel stratejisi 124

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BIS	Bank for International Settlements (Uluslararası Ödemeler Bankası)
NAFTA	North American Free Trade Agreement(Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
ANAP	Anavatan Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	International Monetary FundUluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KOBİ	Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MERCOSUR	Mercado Comun del Cono Sur (Güney Ortak Pazarı)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
NGO	Non-Governmental Organization (Devlet Dışı Örgütler)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
WTO	World Trade Organization Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

1929'da yaşanan ekonomik ve toplumsal bunalımdan sonra ekonomide Keynesyen politikalara geçilmiş, bazı risklerin toplumca paylaşılması düşüncesi önem kazanmış, ekonomik alan ile sosyal alanların birbiriyle iç içe oldukları kabul edilmiş ve artık devletin sosyal boyutları olup olmadığı tartışması bir yana bırakılarak bu boyutların nasıl gerçekleşeceği konusu tartışılmaya başlanmıştır. Bu anlayış doğrultusunda devlet ekonomik ve sosyal alanda daha etkin konuma gelmiştir. 1970'lerin ortalarına dek uzanan bu dönemde, sürekli bir ekonomik büyüme sağlanmış, tam istihdam amacına ulaşılmış, sosyal harcamalar sürekli artmış; başta eğitim, sağlık ve çalışma koşulları olmak üzere toplumsal gelişme açısından adımlar atılmıştır.

70'lerden itibaren Refah Devleti anlayışının sorgulanmasıyla birlikte, sağın yönetememe, solun meşruiyet krizi[1] olarak adlandırılan yeni bir krizle karşı karşıya kalınmıştır.[2] Bu durum 1950'lerden itibaren modern batı demokrasilerinde uygulanan Keynesci Refah Devletinin[3] sonunu hazırlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası yeniden

[1] Refah Devletinin bunalımı farklı biçimlerde kavramlaştırılmıştır. Bunalım için, Poulantzas, "Devletin Krizi" kavramını, Habermas "Meşruiyet Krizi" kavramını; Bell, "Kültür Krizi" kavramını; Huntington, "Demokrasinin Krizi" kavramını; Foucault, "Yönetebilirlik Krizi" kavramını kullanmıştır. Kuramların genelinde, kapitalist toplumsal sistemde, siyaset ve ekonomi uyumsuzluğu üzerinde durulmuştur. Buna göre devletin bu uyumsuzluğu çözme girişimleri kapitalist girişimcinin kârlılığını tehlikeye düşürmektedir. Ancak uyumsuzluk çözülmediğinde halkın genel istekleri karşılanmamaktadır. Bu ikilem 1970'lerde başlayan sermayenin saldırgan neo-liberal politikalarıyla aşılmaya çalışılmaktadır (Bayramoğlu, 2003:68).

[2] Büyük bunalım olarak adlandırılan krizin ekonomik, politika ve sosyal sebepleri konusunda daha fazla bilgi için bkz. Jessop,B. (2005), Capitalist State, Polity pres:USA, s.80-94

[3] Keynesci refah modeli için bkz. Kara, U. (2004), Sosyal Devletin Yükselişi ve Çöküşü, Türkiye ve Orta Doğu Vakfı Yayınları: Ankara, s. 85-89. Şaylan, G. (2003), Değişim Küreselleşme ve Devletin Değişimi, İmge Yayınları: Ankara, s.58. Jessop,B. (2005), Capitalist State, Polity pres:USA, s.56-80.

yapılanan kapitalizmin devlet anlayışı olan Refah Devleti, yerini 1980'lerle birlikte neo-liberal devlet anlayışına[4] bırakmıştır.

1929 Bunalımı'nın koşulları nasıl piyasanın yetersiz kaldığı alanlarda devletin sorumluluklarının artmasını gündeme getirdiyse, 1970'lerin ortamı da devletin ekonomide ve mali yapıdaki ağırlığına, kamu kesiminin üretim ve paylaşımına karşı çıkan düşünceleri ön plana çıkarmıştır. Özetle, dünya ekonomisi 30'lu yıllar öncesine geri dönüş anlamına gelecek biçimde, serbest piyasa mekanizmasını merkezine alan liberal bir eksene doğru kaymaya başlamıştır (Başkaya, 1997:36-37).

1980'lerdeden itibaren neo-liberal politikaların yaşama geçirilmesiyle birlikte devletin küçülmesi, özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi değerler ön plana çıkmaya başlamış. Bu durum ekonomiyi, kamunun toplumsal fayda adına düzenleyebileceği bir alan olmaktan çıkarmış, piyasayı esas özne haline getirmiştir (Özkazanç, 1997:32).

80'lerden itibaren dünyaya damgasına vuran neo-liberal ideoloji, sadece iktisadi gelişme dinamikleri açısından değil, siyasal hedef ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak da kapsayıcı hale gelirken, Refah Devleti sisteminin müdahaleci ve paylaşımcı pratiklerinden kopuşun öncülüğünü yapmıştır (İnsel, 2004:7). Aynı zaman da gelişmiş ve gelişmekte ülkelerde, mal ve sermaye piyasalarındaki küresel değişim, sosyal ve ekonomik dönüşümü açıklamada en önemli faktör haline

[4] Refah Devleti'nin teorik temelini ortadan kaldıran bu bakış açısı; piyasanın serbestleştirilmesi, özelleştirme, deregülasyon, sendikaların gücünün azaltılması, sosyal refah harcamalarının daraltılması ve devlet müdahalesinin asgariye indirilmesini savunmakta ve Devleti, sermaye birikiminin devamlılığını sağlayan, piyasa ekonomisinin şartlarını özgürce işlemesi için gereken ekonomik ve toplumsal düzeni hazırlayacak güçlü ve yansız bir organ olarak görmektedir.

gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte derinleşen ekonomik ve sosyal bağımlılıklar ulusal karar alma süreçlerini etkilemeye başlamış, bir taraftan bu süreçler ulusüstü seviyeye transfer edilirken, diğer taraftan neo-liberal demokrasi anlayışıyla katılımcılığın artırılması fikrinden hareketle devletin yerel seviyelerine transfer edilmeye başlanmıştır. Bu etkenler sonucu yönetim, devletin ötesinde bir boyut kazanmış. Kamu - özel, devlet - devlet dışı, ulusal - uluslararası kurum ve örgütler yönetim sürecine dâhil edilmiştir (Güzelsarı, 2003:30). Böylece devletin karar alma süreçleri, Çok Uluslu Şirketlerin, Sivil Toplum Kuruluşlarının ve Uluslararası Kuruluşların yer aldığı çok katmanlı karmaşık yönetim sistemine dönüşmüştür.

Neo-liberal politikalarla devletin sosyal ve ekonomik alandaki merkezi konumunu yitirmesi ve uluslararası arenada var olmak için sermayeyi desteklemesi şirketlerin giderek güç kazanmasını sağlamıştır. Bu durum devletin mali, eğitsel, teknolojik, çevresel ve sosyal güvenlik sağlayıcı organlarının nispi ağırlığında kaymalar meydana getirmiştir. Bu yüzden, devletin artan faaliyetlerinin bir kısmı sayıları giderek artan ve daha geniş yetkilere sahip olan bölgesel çaplı, çok-uluslu veya uluslararası şirketlere devredilmiştir (Jessop, 2005, 318).

Toplumun refahının artırılması, gelir artışı ve dağılımının adaleti ve bunlarla bağlantılı olarak sosyal, çevresel ve firmanın kendi finansal kârının ötesinde toplumda yarattığı ekonomik katkıların sorumluluğu ve bunlarla ilgili kararları alma yetkisi yüzyıllardır politik sahnedeki ana birim olan devletin egemenlik alanının bir parçasıdır. Fakat günümüzde etkin görüş olan neo-liberal yaklaşımlar ve küreselleşme sonucu devletin karar alama sürecindeki egemenlik alanını daraltılmıştır. Bu süreçte ulusal ve uluslararası arenada devletlerin etkinlikleri

azalırken, sermayeleri artan şirketler güçlenmeye başlamıştır. Dönemin başat aktörleri çokuluslu şirketler, ulusüstü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları olmuştur. Neo-liberal devletin sosyal politika uygulamalarındaki merkeziyetçi yeri ve işlevini, yerel yönetimlere, özel sektöre, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara bırakmıştır. Devletin küçültülmesi, özelleştirme, kamu sektörüne güvensizlik, merkeziyetçiliğin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi yeni liberal ideolojiye dayanan anlayış ve uygulamalar, devletin klasik fonksiyonlarında önemli bir azalmaya yol açmıştır.

Devletin klasik fonksiyonların değişmesinin, eşitsizliği doğurduğu savı güç kazanırken, sosyal sorumluluk tam da bu noktada, kurumların sadece finansal karlarını maksimize etmelerinin yeterli olmadığını, iş yaptıkları ortama karşı da sorumlulukları olduğunu iddia eden bir yeni yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum ekonomik ve toplumsal yoksunluk ve yoksulluğun giderilmesinde devlet katkısının yerine şirketlerin ikame etmesini varsaymaktadır. Böylece devlet, sosyal sorumluluk anlayışında sorumlu değil, düzenleyici rolü üstlenmeye başlamış, yasal sorumluluklarla ya da özendirici teşviklerle şirketleri sosyal konularda aktif olmaya zorlamıştır. Ekonomik ve siyasi alanda sınırlanan devlet toplum üzerindeki kollayıcılık görevlerini yasal düzenlemelerle veya özendirici teşviklerle şirketlere bırakmıştır (Yönet, 2005:241).

Devletin yasal zorlaması dışında, teknolojinin hızla değişmesi, rekabetin giderek sertleşmesi, müşteri beklentilerinin hızla değişimi, şirketleri sosyal sorumluluk konusunda ister istemez aktif olmaya itmiştir. Bu nedenle şirketler, verimlilik ve kalite artışı, etkin stratejik yönetim, pazar payında artış, şirket imajının artması gibi avantajları yakalayabilmek için sosyal sorumluluk çalışmalarını artırmış.

Bir bakıma şirketler sosyal ekonomik ve kültürel alanda sorumluluk almaya kendilerini zorunlu hissetmiş[5] kârlarının devamlılığı için kazançlarının bir kısmını toplum için harcamaya gereksinim duymaya başlamışlardır (Etang ve Pieczka, 2002:158).

Özel sektörün toplumun duyarlı olduğu konulara dair artan ilgisi, kendi etkinlik ve faaliyet alanlarından doğan sorunları gidermeye yönelik çabaların bir sonucudur. Toplumsal duyarlılığın artması, özellikle gelişen yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla çevre, çocuk, kadın ve hayvan hakları konuları başta olmak üzere toplumda birçok konuda farkındalığın ve duyarlılığın oluşması, örgütlü toplumun bir baskı aracı haline gelmesi, şirketlerin de bu gelişmelere karşı yanıtı olarak sosyal sorumluluk kampanyaları geliştirme çabaları şeklinde ortaya çıkmıştır.

Günümüzde şirketlerin kimliği ürettiği mal veya hizmetten çok, sosyal alanda yaptığı etkinliklerle ölçülmesi nedeniyle (Kazancı, 2007:41) birbirine benzer mal ve hizmet üreten şirketler, rekabet içinde bulundukları pazarda tercih edilir olmak için "müşteri memnuniyeti" ya da "müşteri odaklı kurumsal kültür" gibi yeni yaklaşımların yanı sıra, özellikle sosyal sorumluluk faaliyetlerinden yararlanmaktadır. Sosyal sorumluluk faaliyetleri, özel sektörün ve serbest piyasanın

[5] Sosyal sorumluluk dünyada ve Türkiye'de yeni bir konu değildir. 1929'da yaşanan ekonomik krizle birlikte tartışılmaya başlanmıştır. Toplumlarda sosyal ve kültürel değişimlerin yaşandığı bu yıllarda bilinçlenen ve sosyal sorunların önemini kavrayan toplum, şirketleri sorumlulukları konusunda sorgulamaya başlatmıştır. 1960'lara gelindiğinde sosyal sorumluluk; hukuk, politika ve ekonomi alanında önemli bir konu haline gelmiştir. Özellikle asgari ücret, çevre duyarlılığı, sigorta hakkı vb. konularda birçok önerinin dile getirilmesini sağlamıştır. Bunun yanında sivil toplum örgütlerinin toplum içindeki rolünün önem kazanması, şirketleri sosyal sorumluluk konusunda duyarlı olmaya zorlamıştır. 1990'lara gelindiğinde ise sosyal sorumluluğun gündeme oturması ve toplumsal yaşamda öneminin artması şirketleri bu konuda planlı hareket etmeye zorlamıştır.

haklılaştırılması kadar şirketlerinde olumlu algılanmasını sağlayarak kimliklerine ve imajlarına[6] da doğrudan katkı yapmaktadır.

20. yy ın ilk yıllarında ortaya atılmış olsa da, sosyal sorumluluk kavramı yeni değildir. Kavrama ilişkin modern bakış açısı, Howard R. Bowen'ın *İş Adamının Sosyal Sorumlulukları* adlı kitabında yer almış ve sosyal sorumluluk büyük bir ivme kazanmıştır. Kavrama ilişkin ilk tanımlardan biri olan Bowen'in tanımına göre sosyal sorumluluk, "şirketlerin gerek kendi amaçlarına, gerekse toplumsal beklentilere uygun politikalar belirleme ve uygulama, karar verme ve faaliyetleri yerine getirme ile toplumsal yaşamı iyileştirmeye ilişkin yükümlülüklerinin bütünüdür" (Bowen, 1953:6).

Avrupa Birliği, sosyal sorumluluğu, "şirketlerin gönüllü olarak, toplumsal ve çevresel konuları operasyonlarına ve paydaşlarıyla olan etkileşimlerine bütünleştirdiği ettik kavram" olarak tanımlamaktadır (TSDR, 2008:4).

Pringle ve Thompson sosyal sorumluluk kavramını, (Hamish ve Thompson, 2000:3) "bir şirket ya da markayla ilgili bir sosyal amaç veya soruna, karşılıklı fayda sağlamak üzere bağlayan stratejik bir konumlandırma ve pazarlama aracı" olarak tanımlamışlardır.

[6] Neo-liberal politikalar ve küreselleşmeyle birlikte teknolojinin hızla gelişmesi, rekabetin artması, müşteri beklentilerin değişmesi, bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte şirketler için yoğun rekabet ortamında benzerlerinden farklılaşmak için, imaj önemli bir ölçü haline gelmiştir. Genel anlamda "bir birey, grup veya organizasyon hakkında sahip olunan izlenim olarak tanımlayabileceğimiz imaj" şirketlerin kamuoyuyla ilişkilerinde önemli yer tutmaktadır (Okay, 2008:242). Robins'e göre kimlikler gerçeklikle değil, imaj yoluyla ifade etmektedir. Bu nedenle imajlar çağı olan günümüzde, şirketler varlıklarını sürdürmek ve kâr elde etmek için kamuoyunda olumlu bir imaja sahip olmak zorundadırlar. Sosyal sorumluluk bilincinde olan kurumlar olumlu imaj oluşturmada ve bunu sürdürmede önemli avantajlar elde etmektedirler Çünkü şirketlerin paydaşları bir ürünü sadece kalitesi ve maddi değeriyle değil, ürün sahibi olan şirketlerin sosyal sorumluluk faaliyetleriyle birlikte değerlendirerek tercih etmektedirler (Aktan, 2007:27).

Daha geniş bir tanımıyla sosyal sorumluluk, "bir şirketin ekonomik ve yasal koşullar, iş ahlakına, şirket içi ve çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi ve politikası gütmesi, insanları mutlu ve memnun etmesidir" denilebilir (Eren, 2000: 99).

Özetle birbirinden farklı tanımı yapılan sosyal sorumluluk kavramı, "kuruluşların karar vermeden önce, kamu üzerinde yapacağı etkinin etraflı biçimde düşünülmesi" olarak özetlenebilir (Peltekoğlu, 2001:42).

İlk kez 1930'ların başında ekonomik kriz ile birlikte tartışılmaya başlayan sorumluluk anlayışı, ekonomik hayata doğrudan girişimci ya da düzenleyici olarak aktif bir biçimde müdahale eden devletin, klasik hizmetleri sağlamanın ötesinde, bireyleri sosyal risklere karşı koruma ve asgari bir yaşam standardını garantiye alma görevini de üstlenmesi nedeniyle sadece devlet eliyle gerçekleştirilen faaliyetler olarak algılanmaktadır. Bunun nedeni iş yaratma, sosyal güvenlik ve işçi ilişkileri yasaları ile devletin ülke ekonomisine aktif müdahalelerde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Fakat ekonomik krizle birlikte şirket davranışına yönelik eleştirilerin artması, 1960'lara gelindiğinde sorumluluğun sadece iş dünyasında değil; hukuk, politika ve ekonomi teorisi ve uygulamaları içinde de önemli bir konu haline gelmesini sağlamıştır.

1960 ve 1970'lerdeki medeni haklar ve tüketici hareketleri, şirket yönetimini doğrudan etkileyecek yasaları hazırlanmasını yüreklendirmiş ve şirketlerin amaçlarının yalnızca kazanca yönelik olması ve şirketlerin faaliyetlerini sürdürdükleri topluma çok az ya da hiç önem vermemelerine yönelik şirket yönetimi anlayışları ile ilgili tartışmalar hız kazanmıştır. 70'lerin ortasından itibaren bir

tarafta, yeni toplumsal hareketlerin gelişimi diğer taraftan ekonomik kriz belirtileri kapitalizmi yeni bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. İşletmeler, ekonomik faaliyetlerinin sosyal sonuçları üzerinde olduğu gibi yeniden düşünmeye başlamışlardır (Özgener, 2002:140). İşletmeler faaliyetlerinin topluma yapacağı etkileri düşünerek eylemde bulunmaya başlamışlardır.

1980'li yıllarda birçok alanla birlikte şirketlerin yönetim anlayışında da değişimler başlamıştır. Şirketlerin amacının sadece kâr elde etmek değil topluma hizmet olduğu, kârın topluma yapılan iyi hizmetin bir ödülü olduğu ve kârın kendi başına bir hedef olmadığı, verilen hizmetin aracı ve ölçüsü olduğu görüşleri ortaya atılmıştır (Demirer, 1999:151-153). İşletmeler tarafından üstlenilmesi gereken sosyal roller ve şirketlerin topluma karşı sorumlulukların düzeyi gibi konulara ilaveten şirket çalışmalarının ahlaki yönü üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Aynı zamanda 80'lerin başlarındaki sosyal sorumluluktaki yükselme şirketin imajına yönelik ilginin artması ile doğru orantılı olmuştur.

1990'lara kadar genellikle yasal zorunluluk ve teşvik nedeniyle gerçekleştirilen bir uygulama olarak sosyal sorumluluk projeleri, 90'lardan itibaren şirketlerin temel stratejik planlı eylemlerine dönüşmüştür[7]. Böylece 90'lı yıllara gelinceye kadar daha çok iç konulara yönelik sosyal faaliyetler, bu tarihten itibaren

[7] "1990'lardan önceki sosyal sorumluluk uygulamaları, hem bu dönemdeki yoğun toplumsal baskılara hemen cevap verebilmek ve en fazla ihtiyaç duyulan sorunlara el atabilmek için, hem de sanayi devriminden itibaren bu tür yardımlar geleneksel olarak karşılık beklemeksizin yapıldığı için çoğunlukla "hayırsever" odaklıydı. Bu yüzden de çoğu şirketin doğrudan kârdan çok toplumsal fayda için gerçekleştirdiği faaliyetlerdi, işin ekonomik boyutuna da bakacak olursak zaten bu dönemde sosyal sorumluluk uygulamaların henüz çok az olduğu ve sosyal sorumluluğun toplumsal marjinal faydası en üst düzeyde olduğu için, belli bir stratejiden bağımsız da olsa, gerçekleştirilen her kampanya veya uygulama, geniş yankı uyandırıyor ve şirkete zaten kolaylıkla geri dönüyor ve bu yüzden de kârlılık amacıyla çelişmediği " (Yönet, 2005:256) için planlar ve stratejiler doğrultusunda gerçekleşen faaliyetler olarak gerçekleşmiyordu.

daha geniş bir çevreye yönelmiş ve soysal sorumluluklarını tüm sosyal paydaşlara yaymışlardır.

Şirketlerin imajını ve saygınlığını artırmaya yönelik etik ve hayırseverlik anlayışı doğrultusunda yapıldığı vurgulanan sosyal sorumluluk çalışmaları, günümüzde planlı, bilinçli stratejik eylemlere dönüşmüştür. İşletmeler tercih edilir olmak için reklam, pazarlama, halkla ilişkiler vb. faaliyetleri sosyal sorumluluk uygulamalarında bir plan dâhilinde hayata geçirmeye başlamışlardır.

Sosyal sorumluluğun rolünün küreselleşen rekabet şartları içinde oldukça önemli olduğunun anlaşılmasıyla da paraleldir. İşletmeler artık küreselleşmenin sonucu olarak sınırların ortadan kalkmasıyla ürettikleri ürünler ile değil, topluma kattıkları değerler ile ön plana çıkmaya çalışmışlardır. Böylece şirketler işlevlerinin dışında gerçekleştirdikleri, gönüllü ve kâr amacı gütmüyor gibi görünen sosyal sorumluluk uygulamalarıyla alanlarını güçlendirerek, reklam ve iletişim vasıtasıyla tüketicinin şirket ya da markayı algılayışına etki etmektedirler. Dolayısıyla sosyal sorumluluk, değerlerin tanıtımında önemli rol oynamakta; itibar kazanma ile toplum ve çevre politikalarının şekillendirilmesinde ana kaynak rolünü üstlenmektedir.

Drucker, "Yeni Gerçekler" adlı kitabında bir firmanın sosyal sorumluluğunu yerine getiriyor olup olmaması, tüketicilerin ve müşterilerin satın alma tercihlerinde giderek daha fazla belirleyici rol oynadığını söyleyerek vurgularken, Kazancı "sosyal" olan şirketlerin aşırı ölçüde kâr edenlere göre daha çok tercih edildiğini belirtmiştir (Kazancı, 2007:41). Bu durumda, her sektör için geçerli olan yoğun rekabet altında şirketlerin başarılı olması ve ayakta kalabilmesini üretime değil, müşteri kazanabilmeye ve müşteriyi sadık bir kitle haline getirebilmesine, diğer bir

ifade ile müşteri odaklı çalışmasına bağlıdır. Çünkü günümüz tüketicisi, bir ürün ya da hizmet tercihinde sadece kullanım değerini değil, simgesel ya da kimlik sağlayıcı değerini de göz önüne almaktadır (Yanıklar, 2006:89).

Yukarıda belirtilen tarihsel gelişim sürecinde akademik ve genel politik yapı, sosyal sorumluluğun iki farklı görüşünü ortaya koymaktadır. Bu görüşlerden ilki olan klasik görüş, ekonomik bir bakış açısını benimsemekte ve şirketlerin sosyal sorumluluklarını sahip olduğu kaynakları etkin şekilde kullanarak ve kâr ederek topluma mal ve hizmetler sunması ile sınırlandırmaktadır. Modern görüş olarak adlandırılan bakış açısı ise, şirket faaliyetlerinin diğer kişi ve kurumlara zarar vermeyecek şekilde yürütülmesini ve bir adım daha ileriye giderek adil, adaletli ve eşitlikçi bir yaklaşımın benimsenmesini öngörmektedir.

Sosyal sorumluluğun aleyhinde olan klasik görüş, kaynağını Adam Smith'in şirketler "sistemin sürdürülebilirliğine zarar vermedikçe, başka hiçbir sorumluluk üstlenmeleri gerekmemektedir" anlayışından almaktadır. Bu anlayışa göre, verimli çalışarak kâr elde eden bir şirket, aynı zamanda sosyal sorumluluğunu da yerine getiriyor demektir. Bu görüşün en önemli savunucusu olan Milton Friedman'a göre de sosyal sorumluluk uygulamaları demokrasiye ve özgürlüğe karşıdır. Çünkü kuruluşlar her ne kadar halkın seçilmiş temsilcileri olmasalar ya da onlara bağlı değilseler de, bu uygulamalar onları kamu politikalarının araçlarına dönüştürür. Ayrıca şirketlerin kârı maksimize etmek yerine sosyal sorunlara eğilmesi, şirketlerin sorumlu olduğu hissedarların çıkarlarını da zedeleyecektir. Bu nedenle, bu faaliyetlerin şirketler tarafından karşılanmamasını bireysel hayırseverlik girişimlerine bırakılmasını savunur. Fakat sosyal sorumluluğun tamamen kişisel çıkarların dışında

gerçekleştirilmesi ve bu eylemlerin şirketin çıkarlarını arttırmayı başarabilecek bir zeminde meşruiyet kazanması ve şirketlerin gerçek niyetini ve çıkarlarının üzerini örtmek için kullanılması şartıyla kabul edilebilir olacağını savunmaktadır. Sonuç olarak Friedman için sosyal sorumluluğun tek kabul edilebilir yolu, şirketin çıkarı doğrultusunda gerçekleşmesidir (L'Etang ve Pieczka, 2002:161).

Klasik görüş savunucularına göre sosyal sorumluluk, "oyunun kuralları içinde, açık ve özgür bir rekabet ortamında kârı arttırmaya yönelik faaliyetleri sürdürmek" olarak görülmektedir (Arıkan, 1995:172). Ayrıca kâr paylarında yaşanacak azalmanın şirket maliyetlerinin çoğalmasına, genel amaçlarının dışına çıkılmasına, haddinden fazla sosyal güç harcanmasına ve toplumdaki şirket sorumluluğunun eksilmesine neden olacağını ileri sürerek, bunun şirket dikkatinin dağılması ile birlikte oluşan sorunlar olarak da ifade edilmektedir (Schermerhorn, 2001:126). Bu akıma göre, şirketlerin üzerinde durması gereken ana konu, kârı maksimize edecek ortaklar için değer içeren unsurları ortaya çıkarmak olmalıdır.

Sosyo-ekonomik görüş ise, klasik görüşe karşı olan ve sosyal sorumluluğun lehinde olan görüşleri ortaya koymaktadır. Sosyo-ekonomik görüş şirketlerin amacının hem toplumun önemli ve etkin üyeleri olarak toplumun yaşam standardını ve genel refahını korumak ve iyileştirmek, hem de kâr elde etmek olduğunu ileri sürer. Elton Mayo, Peter Drucker, Adolp Berle, J.M.Keynes gibi düşünürlerin çalışmalarında rastlanılan bu görüşün öne sürdükleri farklı fikirleri Thomas Petit iki grupta toplamıştır. Bunlar;

- Büyük şirketlerin sayısının artması ve hacimlerinin genişlemesi, endüstriyel toplum içinde önemli beşeri ve sosyal sorunları beraberinde getirmektedir.

• Bu kuruluşların yöneticileri sorunlara sebep olmaktan dolayı tedbir ve çare almak zorundadır. Bu nedenle şirketler ya bu sorunları çözmeye yönelik olarak faaliyetlerini değiştirecek ya da sorunları en azından iyileştirecek ve zararlı etkilerini azaltacak biçimde hareket etmelidir (Halıcı, 2001:14).

Sonuç olarak bu yaklaşımda, şirketler faaliyetlerini yatırımcılara tatmin edici bir getiri sağlama, çalışanlara güvenli ve tatmin edici bir çalışma ortamı sunma, müşterilerine değer veren güvenli ve adil bir yaklaşım gösterme ve topluma karşı çevresel talepleri karşılama doğrultusunda yürütmelidirler. Çünkü şirketler, sosyal yaşamın ayrılmaz unsurudur. Bu yüzden toplumsal sorunlar ve çözümlerinde toplumun bir parçasını oluşturmalıdırlar.

Kurumsal sosyal sorumluluğun teorik gelişiminde şirketlerin sadece kâr elde etme amacı olabileceği görüşünden sosyal birer varlık olarak içinde bulundukları toplumun sorunları ile ilgilenmeleri gerektiğini savunan görüşe doğru bir ilerleme olduğu görülmektedir. Teorik süreçte sosyal sorumluluğun öncelikle gerekliliği gündeme gelmiş ve şirketlerin topluma yalnız zarar vermemelerinin yetmeyip, ona artı değerler katmakla da sorumlu oldukları ağırlık kazanmıştır. Daha sonra sorumluluk konusunda daha derine inilmeye başlanmış ve topluma sunulması gereken bu artı değerlerin "hayırsever" nitelikte olmasının gerekliliği ortaya konmuştur. Bu konuda günümüzde gelinen son nokta ise, strateji kavramının, "hayırseverlik" aleyhinde ağırlık kazanması olmuştur. Bu noktada tartışmalar şirketlerin kârlarını daha fazla arttırmaktan başka "sosyal sorumluluklarının" olup olmadığı değil; şirketlerin sosyal sorumluluklarını nasıl yerine getirmelerinin (yönetmelerinin) gerektiği ile ilgilidir. Yani şirketlerin sosyal sorumluluk

faaliyetlerini yaparken, belli bir çıkar veya kâr gözetip gözetmeyecekleri, diğer bir deyişle bu amaçla açık veya örtülü bir strateji izleyip izlemedikleridir. Neo-liberal politikalar şirketleri sosyal sorumluluk konusunda aktif olmaya zorlamakta, diğer yandan da özendirici bir takım teşviklerle onları topluma artı değer sunmaya yönlendirmektedir. Genel olarak bakıldığında bu zorlama ve özendirme çabası sermaye artışıyla birlikte çokuluslu[8] kimliğe bürünen şirketlerin toplumsal sorunlara ve duyarlılığa karşı gösterdiği toplumunda bir yansımasıdır.

Neo-liberal ekonomik liberalizasyon ve bu düzenle birlikte olması gerektiği söylenen politik liberalizasyon, yaklaşık 300 yıldır temel politik birim olan devletin, hem politik hem de iktisadi yetkilerini, hem uluslararası ve ulusüstü organizasyonlarla hem de yerel yönetimler ve bireylerle paylaşmak durumunda bırakmaya zorlarken, aynı zamanda bu durumun felsefi alt yapısını oluşturmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte piyasa devlet ilişkilerinde yönün devletten yana çevrilmesiyle yetki alanı genişleyen ve etkin bir konuma geçen devlet, sosyal hizmetler çerçevesinde statü ve sınıf farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlara var olan en iyi standartları sağlamak için örgütlü kamu gücünü politika ve yönetim vasıtasıyla etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Bu durum devleti sağlık, konut, eğitim, çocuk yardımları gibi sosyal hakların maliki durumuna getirmiştir.

[8] Çokuluslu şirketler, genel merkezi belirli bir ülkede olduğu halde, etkinlikleri bir veya birden fazla başka ülkelerde kendisi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla genel merkez tarafından kararlaştırılan bir şirket politikasına uygun olarak yürüten büyük şirketler olarak tanımlanmaktadır. Bu şirketlerin karakteristik özellikleri büyüklükleri ve küresel maksimizasyonu sağlayacak bir örgütlenme oluşturarak kaynaklarını sınır dışına transfer etmekteki esneklikleridir. Neo-liberal düzende ulus devletlerin en büyük tehdidi olan çok uluslu şirketler Dünya Bankası ve IMF gibi kanallarla gelişmekte olan ülkelere isteklerini dikte ederek dünyayı sadece kâr maksimizasyonunu düşünen bir makineye dönüştürmüşler ve politik gücünde bu şirketlerin inisiyatifine bırakılmasını sağlamışlardır (Kazgan, 2002:238).

1929 kriziyle birlikte egemenlik alanı genişleyen devletin sosyal konularda tüm yükümlülüğü üstüne almasına karşın, 20. yy.ın son çeyreğinde dünyaya damgasına vuran neo-liberal politikalarla birlikte, yönetimin, devletin ötesinde bir boyut kazanması devletin egemenlik alanlarını daraltırken sosyal politikaları değişime zorlamıştır. Sosyal refah devleti; refah, yeniden bölüşüm ve bütünleyicilik işlevlerini terk ederek bu görevi piyasaya bırakmış, sosyal hakların maliki konumundan uzaklaşarak gerek yasal zorlamalarla gerek teşviklerle sorumluluklar konusunda şirketleri aktif olmaya zorlamıştır.

Bu zorlamanın temelinde, sermaye olarak güçlenen şirketlerin faaliyetleri ile ilgili verecekleri kararlarda, toplumun da çıkarlarını göz önünde tutmaları gerekliliği anlayışı yatmaktadır. Böyle bir bakış açısına göre sosyal sorumluluk; işletmeleri ekonomik bir varlık olarak görmekle birlikte, toplum içerisinde artan önemleri doğrultusunda birtakım toplumsal sorumluluklar üstlenmeleri gerektiği konusuna ağırlık verilmesini zorunlu kılmaktadır (Dinçer, 2004:187). Fakat bu zorunluluk, işletmelerin kâr haneleri için artı değer olmaya başlamasıyla, bireysel düzeyde ve hayırseverlik anlayışı doğrultusunda gerçekleştirilen bu faaliyetler kurumsal kimlik kazanmıştır.

Tüm bu gelişmeler, işletmelerin eline büyük güç verirken, işletmeler bu güçleriyle; toplumun ekonomik, politik, sosyal ve doğal çevresini büyük oranda etkilemeye başlamışlardır. Bu yüzden gerçekleştirdiği her türlü faaliyet; gerek olumlu, gerekse olumsuz etkileri açısından tartışma konusu olmuştur. Tüm bu nedenlere dayanarak bu çalışma, sosyal sorumluluk faaliyetlerinin salt toplumsal iyilik adına yapılmadığını, şirketlerin kurum içine ve kurum dışına karşı imajını,

gerçekleştirdiği rolü ya da bir bütün olarak itibar ve kurumsal kimliğini geliştirmek ve kâr artışı sağlamak gibi nedenlerle yapıldığını varsaymaktadır. Bu doğrultuda, şirketlerin bir bakıma ahlaki zorunluluk ya da vicdani muhasebe dürtüsüyle gerçekleştirdiği ve toplumsal sorunlara karşı duyarlıklarını vurguladıkları sosyal sorumluluk çalışmalarının, gerçekte yasal zorunluluk ve teşvik sonucu yapıldığını, artan toplumsal baskılara karşı savunma aracı olarak kullanıldığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda araştırma, kapsamı ve konusu itibariyle sosyal sorumluluğa dair yerli ve yabancı kaynakları derleyip bir literatür özeti vererek[9] sosyal sorumluluğun özellikle eleştirel boyutunu vurgulamaya çalışmıştır.

[9] 20 yy da yönetim bilimleri içerisinde tartışılmaya başlanan sosyal sorumluluk kavramı, özellikle son otuz yıl içerisinde çok fazla üzerinde durulan bir konu haline gelmiştir. Kavram üzerine birçok görgül ve kuramsal araştırmalar yapılmış, içi doldurulmaya, genişletilmeye çalışılmıştır. 1940'lı yıllarda makalelerde yer alamaya başlayan sorumluluk anlayışı 1950'lerde modern anlamda tartışılmaya başlamıştır. Kitap özellikle sosyal sorumluluk teorisi üzerine eğilmiştir. 1960'lı yıllar ise sorumluluğun daha biçimsel, daha doğru ve daha fazla "tanımlanmaya" çalışıldığı zamanlar olmuştur. Bu dönemde Keith Davis sosyal sorumluluğu kuruluşların "ekonomik ve teknik becerilerinin ötesindeki nedenlerden dolayı almış olduğu kararlar ve yaptığı hareketler" olarak tanımlarken, Joseph McGuire, 1963 yılında, ekonomik durumların daha öncelikli olduğunu, ancak kuruluşların sosyal çevreye daha geniş bir perspektifle yaklaşması gerektiğini söylemiştir. 1967 yılında Clarence C. Walton "Kurumsal Sosyal Sorumluluklar" (Corparate Social Responsibilities) isimli kitabında sosyal sorumluluk içinde gönüllülük kavramını ortaya atmıştır. 1970'lerde ise Davis (1973), "kanunun bittiği yerde sosyal sorumluluk başlar" diyerek. Kanunların ötesinde ki faaliyetlerin sorumluluk olarak tanımlamaya çalışırken. 1975 yılında Sethi "kurumsal sosyal performans" tanımını ortaya atarak, sosyal sorumluluğu bir alt tanım olarak buna bağlamış ve sosyal sorumluluğu ekonomik ve yasal zorunlulukların ötesindeki yazılı olmayan sorumluluklar olarak tanımlamıştır.1980 kadar yapılan birçok sosyal sorumluluk tanımı ve yeni tanım arayışı yıllar geçtikçe sosyal sorumlulukla ilgili diğer konularda birçok araştırma yapılmasına neden olmuştur. Bu çabalar, sosyal cevap verme (social responsiveness), toplumsal politika (social policy), iş etiği (business ethics) ve paydaş kuramı (stakeholder theory) gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Böylece 90'lı yıllar sosyal sorumluluk kavramının tanımına eklemelerden çok kavramlar üzerinde çalışmaya başlandığı yıllara sahne olmuştur. Ayrıca 1990'lı yıllarda, artık toplum, kuruluşlardan "toplumsal olaylara ve toplumun bireylerine etik bir şekilde yaklaşması" beklentisi içine girmiş ve bu yüzden bazı kuruluşlar toplumun beklentinin farkına vararak, aktivitelere katılmaya, kurumsal hayırseverliği desteklemeye ve toplumsal sorunlar ile ilgilenmeye başlamış. Günümüzde ise sosyal sorumluluk çok önemli konu haline gelmiş. Avrupa Komisyonu, 2005 yılının tüm Avrupa ülkelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Yılı olmasına karar verilmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye de sosyal sorumluluk üzerinde çok çalışan bir konu haline gelmiştir. Bu nedenle günümüzde akademik alanda ve popüler yazında bu konuyla ilgili birçok çalışmaya rastlanılmaktadır. Türk yazınında sosyal sorumluluğa ilişkin olarak birkaç örnek şöyle sıralanabilir. Aktan C. (2007)."Sosyal sorumluluk" adlı kitabında sorumluluğun temelleri, şirketlerin sorumlulukları, Sorumluluk ilişkin standartlar ayrıntılı bir biçimde verilmiştir. Ay (2003),

Bu nedenlerle birinci bölümünde sosyal ve neo-liberal politikalar doğrultusunda devlet ve piyasa ilişkisi içinde sosyal sorumluluğu incelemektedir.

İkinci bölümde ise sosyal sorumluğu daha iyi kavrayabilmek için, sınırlılıkları, modelleri tanımlanarak, sorumlulukla ilgili farlı görüşler üzerinde durulacaktır. Özelde Türkiye'de sosyal sorumluluk anlayışının gelişimi anlatılarak Türkiye'de uygulanan bazı kampanya örneklerine yer verilecektir.

"İşletmelerde Etik ve Sosyal Sorumluluk" kitabında kurumsal sosyal sorumluluk ve Etik konularını derinlemesine incelemiş ve çalışmanın sonunda "işletme Sosyal Sorumluluğu: Ç.Ü. işletme bölümü lisans ve yüksek lisans öğrencileri ile Adana mali müşavirlerinin algılamaları üzerine bir araştırma" isimli bir çalışma yapmıştır. Yazarın diğer kitabı,Yükselen Trend Kurumsal Sosyal Sorumluluk (2007), kitabında sosyal sorumluluk projeleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bayrak, (2001), İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, adlı kitabında etik ve sosyal sorumluk bağını incelemiştir. Diğer yandan literatürde sosyal sorumlulukla ilgili taramada toplam 115 tez rastlanmıştır. Tezlerin geneli İktisadı bakış açısıyla konuya yaklaşmışlar ve konular, çevre, etik, işletmenin sorumluluk politikaları ve anlayışı, yöneticilerin sorumluluk anlayışı, reklam, imaj ve kalite gibi başlıklar altında toplanmıştır. Örneklendirmek gerekirse Çoşkun, G.,Sorumluluk Kampanyalarının Kurumsal Pazarlamaya Olan Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008,İzmir. Doğan,N., İŞ Etiğinin Kurumsal Sosyal Sorumluluktaki Rolü ve Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2007,İstanbul.Yazıcı, N.,İşletmelerde Yöneten ve Yönetilenlerin Sosyal Sorumlulukları algılayışları,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,1992,İzmir. Kaleli,N.,Toplam Kalite Felsefesinin İşletmelerin Sosyal Sorumluluklarına Etkisi, Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi,2003,İzmit.Özüpek, N.,Kurum İmajında Sosyal Sorumluluk: Kurumsal ve uygulamalı bir çalışma, Yayınlanmış Doktara Tezi,2004, Konya. Şahi,M., İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve Çevre Sorunları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul,1995. verilebilir.Fakat Türkiye de bu konuda yayınlanmış kitaplar ve tezler incelediğinde konuya eleştirisel bakış acının eksikliği göze çarpmıştır. Ayrıca konunun ülkemizde ki gelişimiyle ilgili bilginin de kısıtlığı dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma sorumluluğa bakış açısı olarak eleştirisel bir bakış açısını alanda katkı yapmayı amaçlamaktadır.

1. BÖLÜM

A) REFAH DEVLETİ VE NEO-LİBERAL POLİTİKALARDA ÖZEL SEKTÖR

1. 1929 SONRASI DEVLET VE ÖZEL SEKTÖR

Ekonominin verimli ve etkin olarak işleyişinin ancak dışarıdan hiçbir müdahaleyle karşılaşmaması ile mümkün olduğu savunulan liberalizmin bu prensipleri ışığında oluşturulan serbest piyasa ekonomisi sistemi, ilk kez 1929'da ciddi bir bunalımla karşılaşmış ve "Büyük Buhran" olarak adlandırılan ekonomik krizle [10]sonuçlanmıştır.

Ekonomik kriz bir taraftan var olan düzenin her yönü ile yıkılmasına yol açarken diğer taraftan liberal kuramın çok köklü bir biçimde yeniden yorumlanmasını gündeme getirmiş, kapitalist sistemin ve klasik liberalizmin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu durum liberal düzene kuşkuları artırırken, Keynes'in ortaya attığı görüşler ekonomi kuramı alanında bir devrim olmuş, bilinen ve şaşmaz bir doğruyu ifade ettiği varsayılan klasik ekonomik görüş[11] yıkılmış yerini Keynesyen Ekonomi Görüşüne bırakmıştır (Şaylan, 1995:50).

---

[10] 1929'da New York borsasının çöküntüye uğramasının ardından kriz, kısa sürede o dönemin tek planlanmış ekonomisi olan SSCB dışında- tüm dünyaya yayılmıştır. Gelişmiş kapitalist ülkeler kadar az gelişmiş ülkeleri de etkisi altına alan bu derin bunalım, II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüş ve Hemen her ülkede işsizlik, görülmemiş düzeylere ulaşmıştır (Savran, 1988: 23).

[11]Klasik yaklaşıma göre, iktisadi yaşama hâkim doğal bir düzen mevcuttur. Doğal düzenin gerçekleştiği süreç serbest rekabet piyasa sürecidir. Mal ve faktör piyasaların da rekabetin serbest olması, mal ve faktör arz ve talebinin piyasa fiyatı üzerinden den genellenmesi sonucunu doğurur. Fizyokratların temel felsefesi "laissez faire, laissez passer" ilkesini esas alan klasik düşüncenin en ünlü temsilcisi Adam Smith'e göre, serbest rekabet sürecinde, piyasada genel denge, üretim ve bölüşüm otomatik olarak kendiliğinden gerçekleşir. Smith'in bu yaklaşımını "mahreçler yasası" ile ifade eden Say'e göre, piyasaya sunulan her arz kendi talebini yaratır; dolayısıyla piyasada aşırı yâda eksik istihdam yoktur. Klasik iktisatçılara göre, üretim, "kapital", "emek" ve "doğal kaynaklar" ın

Keynesyen Ekonomik görüş klasik iktisadi bakış açısının tersine "Refah Devleti" olgusunu ön plana çıkararak, ekonomik krizden çıkmak için sermaye bunalımının yanında ekonomik, sosyal ve politik sürecinde dikkate alınmasıyla mümkün olduğunu ve piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını, yetersizliklerini, toplumsal gerilimi gidermek, toplumsal meşruiyeti sağlamak için, devletin işlevlerinin müdahaleci, düzenleyici yeniden dağıtıcı ve girişimci olması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle yoksulluk, eğitim, sağlık, tam istihdam, altyapı, gelir dağılımı, azınlık, göçmen vb. konular "Refah Devleti" için önemli unsurlar haline gelmiştir (Sallan, 2004:292-293). Çünkü Keynesci düşünce, tam istihdamın kendiliğinde oluşamayacağı ve bu yüzden "Refah Devleti" anlayışıyla birlikte, işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarının kendiliğinden çözülemeyeceğini ve devletin gerekli durumlarda sisteme müdahalesini ön görmüştür.

1929 Bunalımının pençesinde kıvranan ve klasik ekonomi görüşüne uygun ekonomi politikaları ile bunalımdan çıkamayan dünyada Keynesyen İktisat Okulu'nun "Müdahaleci Devlet" anlayışı önem kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda devletin iktisadi hayattaki rolü ve işlevi pek çok ülkede genişlemiştir. Aynı zamanda krizin ve sonrasında yaşanan II. Dünya Savaşı'nın açtığı sosyal ve ekonomik yaralar, piyasa devlet ilişkilerinde yönü devletten yana çevirmiştir. Bu politikalar doğrultusunda devletin görev ve fonksiyonları artmış, piyasa başarısızlıklarını gidermede benimseyeceği dünya görüşüne göre minimal, sınırlı ya da aktif bir fonksiyon üstlenmeye başlamıştır (Aktan, 2002:8-12).

---

kullanımı yoluyla elde edilen çıktı kapital, emek ve doğal kaynakların sahipleri arasında, sırasıyla, faiz, ücret ve rant olarak paylaşılır. Faktör piyasasında, her üretim faktörü, üretime katkısı oranında pay alır. Böylece, rekabetin kusursuz varsayıldığı azar sürecinde, üretim ve bölüşüm adil koşullarda kendiliğinden gerçekleşir. Bu nedenle devletin ekonomiye; dolayısıyla üretim ve bölüşüm sürecine müdahale etmemesi gerekir (Talas,1980:33-34).

Devletin sınırlarının düzenli ve istikrarlı biçimde genişlediği ve klasik liberalizmin sınırlı hakem devletinin yerini, müdahaleci ve vatandaş kitleleri arasında pozitif veya negatif ayrım yapan Refah Devletinin aldığı görülmüştür. Ekonomik krizlerin önüne geçmek, savaşların ve krizlerin yol açtığı tahribatı ortadan kaldırmak için refah programlarının devlet eliyle organize edilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası bu konuda devlet ve sosyal taraflar arasında meydana gelen uzlaşma, Refah Devletine giden yolun başlangıcı olmuştur. Diğer yandan da Refah Devletini ortaya çıkaran süreçte savaş ve ekonomik krizin tek etken olduğunu savunmak zordur. Bu etkenlerle birlikte, kapitalist merkezlerde işçi sınıfının mücadelesi, faşizme karşı direniş hareketleri, faşizmin yenilmesin de etkili olan Sovyetler Birliğinin prestijinin yükselmesi[12] ve Moskova'nın dünyanın her yerindeki kitleler için bir çekim merkezi haline gelmesi, sömürge haklarının tarih sahnesine çıkıp bir varlık olarak kendini dayatması, sömürgeciliğin doğrudan klasik versiyonun tasfiye edilmesi, merkez kapitalist ülkelerde derin yoksulluk ve bazılarında güçlü komünist partilerin varlığı (Kara, 2004:13) sosyal refaha yönelik politikalara kapıyı açmıştır. Tüm bu etkenler liberalizmin gözden düşmesini sağlarken Refah Devleti uygulamalarını artırmıştır.

Refah Devleti uygulamaları çok hızlı bir şekilde 1942 yılında hazırlanan ve devlete, kişinin beşikten mezara kadar refahı için sorumluluk yükleyen Beveridge Raporuyla birlikte girmiş olmasına rağmen temelleri, 19. yy ortalarında İngiltere'de

[12] Serbest Pazar ekonomisi uygulamaları da bulunan ülkelerin 1930'larda dünya çapında krize girmeleri ve Avrupa'nın çoğunun önce faşist diktatörlüklere sonra savaşa kaymış olması nedeniyle itibar kaybına uğramasına karşın savaştan benzersiz prestijle çıkan Sovyetler Birliğinin devlet planlama sistemi görünüşe göre haklı çıkmıştır.

yoksullara yönelik yasal düzenlemeye[13] kadar götürülebilir. Refah Devlet için kabul edilen başlangıç noktası ise 1880'li yıllarda Almanya'da hayata geçirilen sosyal sigorta uygulamalarına dayanmaktadır.

Tarih boyunca çeşitli şekillerde tarif edilen Refah Devleti tanımları, minimum sorumluluk verenden Refah Devletine çok geniş bir faaliyet alanı tanıyana doğru farklılaşmaktadır. Dar bakış acısını benimseyenler Refah Devletini sosyal iyileştirmenin geleneksel alanında görürken (gelir transferleri ve belki konut sorunun asgari biçimde anıldığı sosyal hizmetler), geniş bakış açısını benimseyenler ise sorunlarını sıklıkla ekonomi-politiğe göre kurarlar ve ilgilerini devletin ekonomi yönetiminde ve örgütlenmesindeki daha geniş rolüne odaklarlar. Bu yüzden istihdam, ücretler sorunu ve bütün makro-ekonomik yönetimi Refah Devletinin bütünleşmiş bileşenleri olarak ele alırlar. Refah Devleti hem amaçlara (devletin refahla ilgili sorumluluğu düşüncesi) hem de araçlara (bu düşünceyi gerçekleştirecek kurumlar ve uygulamalara) kaynaklık eder; bu yüzden Refah Devletini tanımlamak kolay değildir.

En çok atıf yapılan tanımın sahibi Briggs'e göre Refah Devleti, piyasa güçlerini azaltarak, kişilere ve ailelere, varlıklarının piyasa değerini dikkate almaksızın, minimum düzeyde bir gelir elde etmek, işçilerin ve ailelerin belirli sosyal

[13] Sosyal yardımların sistematik olarak ilk düzenlendiği yer, 17. Yy dan başlayarak bir dizi yoksulluk yasaları ile düzenleme yapmış olan İngiltere'dir. İngiltere'de sosyal yardımların temel çerçevesi 1601 yılında çıkarılan yasa ile çizilmiştir. Bu yasa çocuklar, çalışabilecek durumda olanlar ve güçsüzler olmak üzere üç grubu tanımlamış ve devlet, kendi bölgesinde çalışabilir durumda olan kimselere iş bulmak, yaşlı ve sakatlar için yoksul evleri şirket, bakımsız kalmış çocukların çıraklık eğitimlerini üstlenmekten sorumlu tutulmuştur (Kovancı,2003; 26). 1795'te "Speenhamland" sistemi kabul edilerek dönemin ekonomik ve ideolojik yapısına uygun olarak yoksulluk yardımları sadece yaşlılık, sakatlık ve hastalık gibi nedenlerden dolayı değil, çalışanlara ve kırsal alanın dışında yaşayanlara da verilmeye başlanmıştır. Yasa 1834'te dönemin liberal esaslarına uygun olarak düzenlenerek sadece çalışmaz yoksullara yardımı ön gören bir biçime sokulmuştur (Kovancı,2003;86).

risklerin üstesinden gelmesini sağlayarak, yapılmadığı takdirde kişisel ve ailevi sorunlara yol açacak olan güvensizliğin yayılmasını azaltmak ve genel kabul görmüş sosyal hizmetler çerçevesinde statü ve sınıf farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlara var olan en iyi standartları sağlamak için örgütlü kamu gücünün politika ve yönetim vasıtasıyla etkin bir şekilde kullanıldığı devlettir (Gough, 1979:895-97).

Diğer bir tanıma göre Refah Devleti, takip edeceği vergi ve ücret politikaları ile adil bir gelir dağılımının gerçekleşmesi görevini üstlenen, korunmaya muhtaç grup ve sınıfları gözeten, sosyal güvenlik uygulamaları ve istihdam politikalarına yön veren, eğitim, sağlık, konut gibi toplumun temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik politikaları uygulayan ve çalışma yaşamını düzenleyici önlemler alan çağdaş bir devlet anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Serter, 1994: 33).

Tüm bu tanımların ortak noktası olarak Refah Devleti, piyasa ekonomisinin işleyişinden doğan olumsuzlukları gidermek için devletin ekonomiye müdahale etmesini ve piyasa mekanizmasının işleyişi sonucu ortaya çıkan gelir dağılımının iyileştirilmesi yönünde önlemler alınmasını, bununla ilgili kural ve kurumlar geliştirilmesi için ekonomik ve toplumsal yaşama kamusal araçlarla doğrudan ve dolaylı yolla müdahale etme yetkisiyle donatılmıştır (Mümtaz, 1986:224). Bu yetkilerle donatılan devlet maddi, sosyal refah, sosyal adalet gözeten bir yapı ve işleyişe kavuşmuştur. Bireylerin sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamakla görevli olan Refah Devleti bireyin refahının sağlanmasında ve geliştirilmesinde etkin politikaların üreticisi ve yürütücüsü olarak kabul edilmiştir.

Sosyal sağlık, güvenlik ve eğitim harcamalarının yanı sıra, tam istihdam sağlamasından, özel kişi ve kuruluşların faaliyetlerinin bireyin yaşam koşullarını

iyileştirecek şekilde kontrol altına alınmasına kadar birçok görev üstlenen Refah Devleti ile birlikte devletin toplumsal rol ve işlevlerinde yaşanan değişim siyasal rejimin hızlı bir demokratikleşme sürecine girmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Refah Devleti anlayışıyla, demokrasinin gelişimi arasında yoğun bir ilişki olduğu söylenebilir. Klasik demokrasinin temel ilke ve kurumları olan seçim ve temsil ilkesi parlamento ile temel haklar ve anayasalcılık hareketleri 17. yy dan itibaren siyasi tartışma ve mücadelelerin ana konusu haline gelse de, çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışının yaygınlık kazanması Refah Devleti uygulamalarıyla birlikte ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu durum Refah Devletinin doğal aynı zamanda mantıksal sonucudur.

Demokratik bir siyasi rejim için olmazsa olmaz koşullardan biri sayılan temel hak ve özgürlükler yerini, ekonomik ve toplumsal hak ve özgürlüklerin gelişmesine paralel olarak bireyin özgürlüklerinin kullanılabilir hale getirilmesi için devlet müdahalesini gerekli kılan pozitif özgürlük anlayışına bırakmıştır.

> "İnsan hakları kavrayışının geriye çekilmesine yol açan toplumsal değişimlerle birlikte ulusal devletlerin yükselmesi, halk kültürünün sosyolojik düşüncenin merkezine yerleşmesi, emperyalist gelişme sonucunda kültürel göreceliğin ortaya çıkması, giderek genişleyen oy hakkıyla birlikte, eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal hakların devlet tarafından düzenlenmesi gerektiğine ilişkin baskıların artmasıyla beraber pozitif hak arayışı da yasal hale gelmiştir" (Köker, 1998:144).

Negatif özgürlük[14] anlayışının tersine ekonomik ve toplumsal hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesi için devlet müdahaleciğini gerekli olduğu görüşünün biçimlenmesi ve 1929 Bunalımında ortaya çıkan, kapitalizmin büyük ve evrensel

[14] Kamu hukukunda birinci kuşak özgürlükler adı verilen temel hak ve özgürlükler esas olarak özgürlüğün negatif tanımına dayanmaktadırlar ve bu haklara negatif statü hakları denmektedir. Özgürlüğün negatif tanımı, her hangi bir dış sınırlama yâda müdahale olmaksızın istediğini yapabilmesi yâda davranabilmesidir.

krizini aşan yeniden yapılanmanın (Refah Devleti) doğal sonucu olarak demokrasi ileri düzeye sıçramıştır. Refah Devleti ile temsili demokrasi iç içe geçmiş ve birbirlerini tamamlayan süreçler olmuştur.

Refah Devleti, toplumun güçsüz kesimlerinin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmelerini sağlayan sosyal hakları uygulamaya koyarak, herkesin siyasal yaşama aktif bir biçimde katılmasını sağlayarak, demokrasi ve katılım açısından da son derece önemli bir gelişmeye işaret etmiştir. Çünkü Refah Devleti, insanların piyasa koşullarında birey olarak yaşarken, bir takım eşitsizliklerin ortaya çıkabileceğini kabul etmiş ve devletin görevinin vatandaşların bu eşitsizliklerden en az zarar görmesini sağlamak olduğu mantığına dayanmıştır. Devletin toplumun güçsüz kesimlerini gözetmesi, bu kesimlerin sisteme yabancılaşmalarını önlemiş, siyasal yaşama katılmalarını sağlamış ve böylece demokrasi için elverişli bir ortam hazırlamıştır.

Devlet, demokratik sorumluluğunun gereği olarak baskı ve çıkar gruplarının oluşumunu, varlığı ve etki uygulamasını sağlayıcı yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda örgütsüz kesimlerin de katılımının sağlanması için kamu yönetimlerinde halkla ilişkiler ve benzeri departmanlar oluşturulmuştur.

Çoğunlukçu demokrasi anlayışının yerini çoğulcu demokrasi anlayışına bırakmasıyla birlikte, toplumda azınlık statüsünde olanlardan, küçük sivil toplum örgütlerine varıncaya kadar tüm birey ve grupların, yönetime katılma ve temsil edilebilme anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Bu anlayışla birlikte, yönetim ve yönetici düşüncesinde köklü değişiklikler olmuş, iktidar, uyum içerisinde yaşamanın

mümkün kılınıp toplumsal bütünleşmenin sağlanabileceği bir toplumsal uzlaşma platformu içeriğini kazanmıştır.

Refah Devleti modelinde, piyasa mekanizmasının gizli eli tarafından engellenemeyen krizlerin ve sosyoekonomik sorunların çözümünde devletin aktif rol oynamasının ve bireylere daha güvenceli bir yaşam sağlamak için doğrudan sorumluluk almasının gereği büyük ölçüde kabul edilmiş olmasına rağmen piyasanın yerini tamamen devlet almamış, bunun yerine piyasanın işlevselliği için gerekli alt yapıyı oluşturması ve yönlendirme sorumluluğu devlete yüklenmiştir. Yani devlet bir yandan girişimci sınıfın haklarını korurken ve piyasada üretim için gerekli koşulları sağlarken, bir taraftan da diğer toplumsal gruplara yönelik sosyal programlar geliştirmiştir.

Refah Devleti, mülkiyet ve üretim ilişkilerine dokunmaksızın, piyasa ekonomisinin olumsuz sonuçlarını, liberal bir eşitlikçilik anlayışı ve sermaye açısından kabul edilebilir bir çerçevede düzenleyen bir yeniden bölüşüm rejimi olarak şekillenmiştir. Bu süreçte liberalizm sosyal boyut kazanırken kapitalist devlet sosyal devlet niteliğini almıştır.

Sosyal nitelik alan devlet, II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde devlet-sermaye birikim sürecinde etkin görev almış, birikim sürecine müdahalede bulunmuş ve kamu gücü başlıca çabalarını tam istihdama yöneltmiştir. Devlet kârlı sermaye birikim koşullarının yanı sıra, sosyal uyum koşullarını geliştirme işlevini de üstlenmiştir. Sosyal politika ile toplumsal dayanışmanın sağlanması amaçlanmıştır.

Amerika ve diğer kapitalist ülkelerde giderek yaygınlaşan Refah Devleti uygulamaları çerçevesinde işçiler ve yoksullar, sosyal güvenlik ve sosyal yardım

programlarına dâhil edilmiştir. Bu gelişmeler, siyasal hakların toplumsal temelde yaygınlaşmasını ve siyasal sistemin çoğulcu bir temsil sistemine dönüşmesini de beraberinde getirmiştir. Bir başka deyişle, başta işçi sınıfı olmak üzere tüm toplumsal sınıflar, demokratik sistem dâhilinde meşru olarak seslerini duyurmaya ve gereksinimlerini ortaya koyabilmeye başlamıştır (Sallan, 2004:146). Bu anlamda, ekonomik gelişme için devlet müdahalesinin gerekliliğine vurgu yapan Refah Devleti anlayışının ve Keynesci politikaların, sermaye ile işçi sınıfı arasında sağlanan toplumsal bir "uzlaşı"nın temellerini attığı söylenebilir. Diğer taraftan sosyal politika, ekonomik büyümenin, yapısal uyumu kolaylaştırmanın ve piyasaya esneklik kazandırmanın önkoşullarını oluşturmuştur.

Sanayileşmeye bağlı olarak ücretli çalışanlar sayısının artığı, bu kesimin siyasal ve sosyal taleplerine hız kazandırmış, yapılan sosyal harcamalar toplam talebi canlı tutarak ekonomik büyümeyi kolaylaştırmıştır. Kapitalizm, Refah Devleti uygulamalarıyla ekonomik bunalımı aşmış, büyüme ve buna bağlı olarak kâr hadlerinin yeniden yükselmesini sağlamıştır; yani birikim krizi çözülebilmiştir.

Dursun'un da (2001:89) belirttiği gibi, gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesci ekonomi politikaları, az gelişmiş ülkelerde de söz konusu uygulamaların beraberinde getirdiği korumacılık, uzun genişleme dönemi boyunca küresel olarak burjuvazinin çıkarlarına cevap verebilmiştir. Bu dönemde, dünya ticareti, sanayi üretimi, emek üretkenliği gibi ekonominin ana göstergelerindeki büyüme hızlarıyla birlikte kapitalizm, tarihinin "altın çağ"ını yaşamış ve sermaye birikiminin bu parlak dönemi tüm dünyada Keynesci ekonomi politikalarına atfedilmiştir. Böylelikle, Keynesci iktisat anlayışı sonucunda nitelik değiştiren devlet yapısıyla birlikte bunalım

dönemlerinin geride kaldığı ve kapitalizmin ussal bir sistem olduğu fikri evrensel çapta yaygınlaşmıştır. Yani, "devletin doğasının değiştiği, Refah Devletinin yoksulluk, işsizlik ve sefaletin kökünü kazıdığı düşüncesi" (Savran, 1998:19) tüm dünyada egemen bir kanı haline gelmiştir.

Batılı ülkelerin II. Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar uzanan zaman aralığında yaşadıkları hızlı sermaye birikimi ve yoğunlaşma süreci, sosyal politika uygulamalarını kolaylaştırmış, ekonomik büyümeye koşut bir biçimde ülkelerin sosyal harcamaları önemli büyüklüklere ulaşmıştır. Refah Devletinin gelir ve harcamaları arttıkça, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, tam istihdam, gelir dağılımı gibi sosyal politika ve sosyal refah hizmetleri geliştikçe, Refah Devletinin kurumsallaşan bu hizmetleri, vatandaşlar tarafından "bir refah hakkı" olarak görülmeye başlanmış, vatandaşların devletten beklentileri sürekli artmıştır (Özdemir, 2004:595). Özellikle işçi sınıfı ve düşük gelire sahip olan diğer sınıflar, siyasal baskı grupları oluşturarak sosyal güvenlik, sosyal sigorta, eğitim, sağlık gibi alanlarda pek çok isteklerini devletten açıkça talep etmeye başlamışlardır.

Devlet, belli programları hazırlarken kamu yararını (kamu yararının ne yönde olduğu konusu ise baskı gruplarına ve bunların kuvvetlerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır) göz önünde bulundurmuştur. Böylece Refah Devleti, politikalarını toplumun istekleri doğrultusunda oluşturma çabasına girişmiş ve ekonomik ile toplumsal politikaları özellikle çıkar gruplarını uzlaştıracak bir şekilde formüle etmeye çalışmıştır (Gökbunar, 1998:251-266). Bunun sonucu olarak demokraside ağırlık yalnızca halkın temsilcilerinde olmamış, çıkar grupları ve bürokraside de devreye girmiştir.

1930'lu yıllar başta Amerika olmak üzere tüm sanayileşmiş toplumlarda çalışanların sendikal haklarını edinmeye başladığı, daha iyi ücret, çalışma şartları ve diğer sosyal hakları için pazarlık gücü elde ettiği vb. bir takım sosyal ve kültürel değişimlerin meydana çıktığı yıllar olmuştur. Bununla birlikte yönetim sürecine yönelik örgütlenme, yönetim ve denetim konularının yaklaşımları, yerlerini psikolojik, toplumsal ve antropolojik incelemelerin daha geçerli olduğu sonuç ve tekniklere bırakmışlardır. Bir başka anlatımla yönetim olayında odak, örgütlenme ve denetimden insan faktörüne ağırlık veren sosyo-psikolojik sorunlara kaydırılmıştır (Hasdemir, 2005:21). Diğer yandan özellikle Amerika'da şirketlerin bu yıllarda dev boyutlara ulaşması, ancak buna karşılık olarak görünmez el teorisinde savunulduğu gibi toplumun refah seviyesinin ve sosyal beklentilerinin karşılanmamış olması düşünce sistemini değiştirmeye başlamıştır. Dolayısıyla özel sektörün temel amacı, kârdır anlayışı sorgulanır hale gelmiştir. Bu anlayışın sorgulanmaya başlamasında işverenlerin ve şirketlerin bunalımla beraber eleştirilmesinin de payı büyüktür.

Tüm bu gelişmeler karşısında şirketler kâr etme çabalarının yanında, onun sürekliliğini sağlamak ve kendilerini korumak amacıyla çevreyi etkileyici yeni çalışmalara gitmek zorunluluğunu duymaya başlamışlardır. Ciddi bir toplumsal hareketliliğin söz konusu olduğu, toplumsal geleneksel ilişkilerin çözüldüğü, bir yandan herkes için özgürlük, eşitlik ve güvenlik isteyen seslerin yükseldiği, fakat bir o kadar da toplumsal rahatsızlıkların yaşandığı bu dönemde yükselen rahatsızlık ve tepkiler karşısında, artık yoksullar yasasının veya birkaç yardımsever önlemin ötesinde yeni cevaplar bulmak gerekmiştir. Bir başka deyişle özel kesim, iyiliksever yatırımlar olarak nitelenen harcamaları yapmak, araştırma enstitüleri kurmak,

vakıflar tesis etmek, öğrenciler için burslar vermek suretiyle toplumda kendi lehlerine olumlu bir imaj yaratırken, yönetimde de söz hakkı almaya çalışmıştır.

Özel sektörün, çevreyi etkilemek, onu denetim altında tutmak için girişimlerde bulunmaları zorunlu hale gelirken, aynı zamanda mevcut sistemin sürekliliği için yönetimin bazı yükümlülüklerini paylaşmak gerektiğini anlamışlardır. Ewen'nın da belirttiği gibi 1900'lerin başı ve I. Dünya Savaşı yılları arasındaki dönemde, Amerika'da büyük iş dünyasının egemen pratiklerine karşı halkta oluşan geniş kızgınlığa cevap olarak şirketler halka ilişkiler faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Değişik yollarla halkla ilişkiler bu dönem boyunca gerçeklere dayanan argümanlar ve bazen de somut eylemlerle "iş dünyasına karşı" argümanları yanıtlamaya ve özel teşebbüs sistemi ile kamu çıkarı arasındaki ortaklıkları ifade etmeye çalışmıştır (Ewen, 1996:401). Sonuç olarak şirketler, büyüyen yapılarının topluma olan etkileri ve faaliyetlerinin sonuçlarından dolayı sosyal sorumluluk kavramıyla karşı karşıya kalmışlardır (Boatright, 2003:377).

1936'da Sears şirketi tarafından, sosyal sorumlulukları ve davranış şekillerini tartışmak için üst düzey yöneticilerin katıldığı toplantılar ilk örnekler sayılırken. 1960'larda önem kazanmaya başlayan sivil örgütler, kadın hakları ve çevrecilik gibi toplumsal hareketler, şirketlerin sosyal sorumluluklarının gelişmesine ışık tutmuştur

İşletmelerin ulaştığı dev boyutların toplumda yaptığı tahribatı önlemek amacıyla anti-tröst yasaların çıkartılması, çalışanlara daha insani haklar tanınması sosyal sorumluluk kavramına kanuni boyutu da eklemiş ve bu yıllarda şirketler için sosyal sorumluluk kârlı ve verimli olmanın yanı sıra kanunlarda yapılmış olan düzenlemelere de uymak şeklinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda sosyal sorumluluk

anlayışının şirketlere aşılanmasında öncülük ilk olarak 1930'larda ilk yasal düzenlemeler doğrultusunda kanuni zorlamalarla olmuştur. II. Dünya Savaşıyla birlikte iş dünyası, çalışanlarının önemini ve çalışanlarına karşı sorumluluklarının farkına varmaya başlamıştır (Koçel, 2003: 225-226).

Refah Devletinin gelişme döneminde, sosyo–ekonomik yapı 40–50 yıl öncesine göre tamamen değişmiş, genel olarak istihdam artmış, istihdamla birlikte işsizlik de yükselmeye başlamış, işgücü giderek daha yaşlı hale gelmiş, vergiler yükselmiş, kamu harcamaları artmış ve mali açıklar sürekli hale gelmiştir (Lazar ve Stoyko, 1998: 6).

1960'ların ikinci yarısı tüm bu gelişmeler sonucu yeni bir aşırı üretim krizi belirtilerinin görüldüğü yıllara sahne olmuştur. Kâr oranları ve mevcut üretilen kapasiteden yararlanma oranı giderek düşüş eğilimi içine girmiş. Öte yandan üretim kapasitelerindeki gelişme tüketicilerin satın alma gücünü istikrarlı şekilde geçmeye başlaması enflasyonu önleyici politikaları geçersiz bırakarak enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler sosyal devlet anlayışının dayandığı ve amaç edindiği kilit öncüleri sürdüremediğini göstermiş ve sistemin genel krizine, devletin mali krizinin eşlik etmesiyle sosyal devlet uygulamalarının daha fazla sürdürülemeyeceği yargısı yaygınlık kazanmıştır.1960'ların ikinci yarısından sonra alarm veren sosyal devlet politikaları 1970'li yıllarda krizle sonuçlanmıştır.

Bu durum 1970'lere gelindiğinde kapitalizmin altın yıllarının sona ermesine neden olmuştur. Kâr oranlarındaki düşüş eğilimi, eski mekanizmanın devam etmemesi kapitalizm için bir yapısal dönüşümü gerekli kılmıştır. Artık üretken sermayenin öncülüğü sona ermiş, para-sermayenin ihtiyaçları ve yönelimleri

belirleyici olmaya başlamıştır. 1950 ve 1960'larda gerçek gelirde ortaya çıkan büyüme oranı ve demografik yapı, 1970'lerde tersine dönmüş, yaşanan ekonomik kriz, Refah Devleti ve uygulanan sosyal politikaların sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Devletin merkeziliği meselesinin sorgulanması, aşrı yüklü "büyük hükümet" iddiasının gelişmesine; devletin, tam istihdam ve ekonomik büyümeyi garanti etmemesiyle ortaya çıkan meşruiyet krizine ve Refah Devletinin altını oyma tehdidi taşıyan bir mali krizin ortaya çıkışına bağlı olarak başlamıştır (Jessop, 2005: 311).

2. REFAH DEVLETİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ VE NEO-LİBERALİZM

1970'lere gelindiğinde yaklaşık 20 yıllık bir dönemi kapsayan gelişme ve zenginleşme yerini karmaşık, daha öncekilere benzemeyen uzun ve derin bir bunalıma bırakmıştır. 1970 yıllarında üretimdeki düşüşe karşı fiyatlardaki artış (enflasyon) para sisteminin çöküşüne sebep olmuş ve bu durumu 1974-75'te ekonomideki ana daralma izlemiştir. Aşırı üretim gerçekleştiren sektörlerde fiyatların yükselmesi ve işsizlik sorunun gittikçe büyümesi depresyonun ve enflasyonun bir arada yaşanmasına neden olurken aynı zamanda sermayenin teknolojik yatırımlara yönelmesi istihdamı da olumsuz yönde etkilemiştir. Bir anlamda kapitalizm aşırı birikim bunalımıyla karşı karşıya kalmıştır. Devletin kamu hizmetlerinden geri çekildiği ekonomik toplumsal alanın piyasa güçleri tarafından belirlenmeye başladığı bir sürece girilmiştir (Dursun, 2001:9-19)

Bu bağlamda 1929 Bunalımı koşulları nasıl piyasanın yetersiz kaldığı alanlarda devletin sorumluluklarının artmasını gündeme getirdiyse, 1970'lerin ortamı da devletin ekonomide ve mali yapıdaki ağırlığına, kamu kesiminin üretim ve

paylaşımına karşı çıkan düşünceleri ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda devletin ekonomideki rolü de sorgulanmaya başlanmış, piyasa çarpıklıklarını giderirken ortaya çıkan yönetim çarpıklıkları ve bunun uzun dönemde rekabet gücünü azaltıcı etkisi vurgulanmaya başlanmıştır. Özel sektörün dinamizmini ve piyasaların kaynak tahsisinde rasyonel sonuçlar üretme gücünü vurgulayan liberal yaklaşım, ekonomik refah ve bireylerin özgürlüğünü koruma açısından devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılması yönünde hâkim söylem haline dönüşmüştür. Bütün bu tartışmalar "devletin ne yapması veya ne yapmaması gerektiği" konusunda yeni açılımlar getirmiştir (Dinçer, 2004:22). Dünya ekonomisi 1929 öncesi gibi, serbest piyasa mekanizmasını merkeze alan neo-liberal bir eksene doğru kaymaya başlamıştır (Başkaya, 1997:36-37).

II. Dünya Savaşından 70'li yılların sonlarına kadar süren, kapitalizm altın yılları sona ermiş ve kapitalist sistem kendindi yeniden üretmek ve sermayenin değersizleşmesinin önüne geçmek için yeni bir yapısal dönüşüm içine girmiştir. Bu tarihten itibaren bunalımsız kapitalizm ve Refah Devleti olguları hızla gözden düşerek yerlerini yeni ideolojilere bırakmışlardır. Öncülüğünü Hayek, Friedman, Barry gibi düşünürlerin, klasik liberal geleneğin devamı niteliğindeki bilimsel bir kuram ve hatta klasik liberalizmi hatalarından arındıran gerçek liberalizm olarak tanımladıkları neo-liberalizm Refah Devleti olgularının yerlerini almaya başlamıştır.

Liberal düşüncenin temel tezlerinin farklı bir konjonktür de ve farklı olanaklarla yeniden vücut bulması olarak tanımlayabileceğimiz neo-liberalizm, refah devletinin kriz karşısında yetersiz kalması sonucu sermayenin yeniden değerlendirilmesi için var olan yapıdan farklı siyasal, sosyal ve ideolojik yapılanmayı

zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede gelişmiş kapitalist ülkelerdeki mali bunalımı aşmak için, istikrar programları geliştirilmiş ve uygulamaya konmuştur. Geliştirilen programlar doğrultusunda, vergi gelirleri tüketim vergilerine kaydırılmış, hükümetlerin tam istihdama yönelik yükümlülüklerinden vazgeçilmiş, sosyal güvenlik alanında toplumsal mücadelelerle elde edilen haklara karşı savaş açılmış ve sermaye birikim sürecinin yeni kâr alanlarına doğru özendirici biçimde yönlendirilmesi amaçlanmıştır (Zarakolu, 1985:7).

Kapitalizmin bu revizyonu, 1980'lerden itibaren bir yandan İngiltere'de Margaret Thatcher, diğer yandan ABD'de ise Ronald Reagan tarafından benimsenen, kısaca devleti iktisadî hayattan çekerek yeniden serbest pazar sistemini hâkim kılma anlayışını ifade eden "yeni sağ" politikasında vücut bulmuş ve neo-liberal politikaların dünyaya yayılmasını sağlamıştır.[15] Özellikle ABD'nin uluslararası ekonomideki konumu bu politikaların tüm dünyada önem kazanmasını ve hızla

[15] ABD ekonomisi 1960'ların sonları ile 1980 arasında verimlilik ve büyüme oranının yetersiz, enflasyon ve issizliğin artmakta olduğu bir dönem geçirmiştir. Bu durum, ekonominin çok yüksek vergiler ve devlet harcamalarının altında ezilmesine ve sanayinin aşırı düzenlemelerle bunalmasına bağlanıyordu. Refah politikaları ve gelir bölüşümünü etkileme alanında çok ileri gidildiği, özel girişimin, çalışma ve kazanma güdüsünün baltalandığı öne sürülmekteydi böyle bir ortamda yeni sağ akımın Amerika'daki temsilcisi ise, Ronald Reagan'dır. 1981 yılında, Cumhuriyetçi Partinin başkanı olarak girdiği seçimlerde yüksek oy farkıyla başa gelen Reagan'ın iktidarı, iki dönem boyunca sürmüştür. Başkan Reagan'ın uyguladığı yeni sağ politikaların ekonomik boyutuna 'Reaganomiks'; felsefesine ise, 'Reaganizm'adı verilmiştir (Ölmezoğulları, 1996:92). Reaganomics, başkan Reagan tanımlayan ve daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi yaratmak amacına donuk (Kazgan, 1997:64) Neo-liberal ekonomi politikalarının ilk adı oldu. Neo-liberal politikalar Batı Avrupa'ya, İngiltere'de Başbakan Thatcher'in uyguladığı politikalar yoluyla girdi. İngiltere'de Thatcher'in Mart 1979'da başbakan olmasıyla Keynesyen ekonomi politikalarının ve "sosyal devlet" uygulamalarının yerini Neo-liberal politikalar aldı. Thatcher, 1945 sonrasında İngiltere'de iktisat ve sosyal politikalar konusunda sağlanan uzlaşmayı (Refah Devletinin oluşumunu sağlayan süreç, yani emekçi kesim, is dünyası ve devlet arasındaki uzlaşma) reddederek, tam istihdamın iktisat politikasının temel amacı olmaması gerektiğini ve diğer piyasalarda olduğu gibi işgücü piyasasının da esnekliğe kavuşturulması gerektiğini savunmuştur. Thatcher'e göre, kamu harcamalarında kesin azaltma gerçekleştirilmeli ve harcamaların yönü değiştirilmeli, sosyal güvenlik harcamaları sınırlandırılmalıdır. Yoksulları gözetici nitelikteki yeniden gelir bölüşümü artık temel bir amaç olmaktan çıkarılmalıdır. Sanayi sektörüne devlet müdahalesi bir kenara bırakılmalı, kamunun sahip olduğu taşınmazların büyük bolumu ve kamu isletmeleri özel sektöre satılmalıdır. Girişimciliği özendirmek için vergiler azaltılmalıdır (Sönmez, 1998:223). Ana hatlarıyla belirttiğimiz Thatcherizm olarak adlandırılan bu politikalar yaklaşık on yıl sureyle İngiltere'de uygulanmıştır.

yayılmasını sağlamıştır. Böylece kâr alanındaki düşüş eğilimini önlemek için kapitalizmin yapısal dönüşümünü gerekli kılan neo-liberal ideoloji sadece iktisadi gelişme dinamikleri açısından değil siyasal hedef ve örgütlenme tarzı olarak da kapsayıcı bir ideoloji haline gelmiştir.

Yeni sağın ortaya çıkışı, 1940'lı yıllardan başlayarak 1970'lerin ortalarına kadar süregelen ekonomi politikalarının ve bu uygulamalar çerçevesinde gündeme gelen Refah Devleti anlayışının çöküşüyle aynı döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla, 1980'li yıllarda tüm dünyaya damgasını vuran bir kavram olarak tarihteki yerini alan yeni sağ olgusu, çöküntüye uğramış eski politikalara alternatif bir çözüm önerisi ve bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Devlet müdahalesinin azaltılması, serbest piyasacılık, rekabetçi bireycilik, özelleştirme gibi liberal öğelerle; aile, din, düzen, ahlak kavramlarına vurgu yapan gelenekçi muhafazakâr değerlerleri bünyesinde eklemlemeye girişen yeni sağ doktriniyle beraber, devletin kamusal hizmetlerden geri çekildiği, ekonomik ve toplumsal alanın piyasa güçleri tarafından belirlenmeye başladığı bir sürece girilmiştir (Özkazanç, 1996:1218). Bu politikalar, yaşanan tüm ekonomik sorunları çözüme kavuşturacağı iddiasıyla savunulmuş ve başta Batılı ülkeler olmak üzere, tüm dünyada gelişimini sürdürmüştür. Yeni sağın ekonomik bağlamını oluşturan neo-liberalizm, 1980'lerden sonraki süreçte tüm dünyada hâkimiyetini kuran yeni sağın en önemli dayanak noktalarından biri olmuştur.

Refah Devletinin krizine yanıt olarak geliştirilen müdahaleci, paylaşımcı pratiklerinden radikal kopuşun bayraktarlığını yapan ve tüm dünyada kapsayıcı ideoloji haline gelen neo-liberal ideolojinin temel kabulleri şunlardır.

- Piyasanın kayıtsız şartsız egemenliği,
- Özelleştirme,
- Deregülasyon: Çevre korunması ve is güvenliği dâhil tüm alanlarda, kârları azaltabilecek tüm devlet düzenlemelerinin getirilmesi ve nihayetinde tamamıyla ortadan kaldırılması,
- Eğitim ve sağlık alanlarında sosyal hizmetler için yapılan kamu harcamalarının kesilmesi,
- Kamu yararı kavramının yerini bireysel sorumluluğun alması (Demirer, 1999:95-96).

Bu temel kabuller doğrultusunda, bireycilik ön plana çıkmış ve liberal düşünce "kamu yararı", "toplumun iyiliği", "ortak iyilik" gibi toplumsal bütünlere atfedilen amaçları reddetmiştir. Bireycilik anlayışından yola çıkarak çalışan insanların gelirlerinden çalışmayanlar için kesilen payların adil olmadığı vurgusu güçlenmeye başlamış, yoksulluk yardımları, hastalık sigortaları, işsizlik, eğitim, çocuk yardımları, kamu hizmeti niteliğindeki hizmetlerin (belediye, toplu taşımacılık vb.) sübvanse edilmesi gibi devletin klasik işlevleri arasında sayılan pek çok toplumsal yardım ve hizmet, ya önemli ölçüde kesintiye uğratılmış ya da tamamen tasfiye edilmiştir.

Hedef, yoğun özelleştirme yoluyla devleti küçültüp kamu harcamalarını, devletin ekonomik yükümlülüklerini azaltarak devletin, politik ve ekonomik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlanması sağlanırken devletin görev ve fonksiyonları da daraltmaktır. Devletin bu görevleri yerine getirirken yapılan kamu harcamalarının azaltılmasına yönelik girişimler, devletin hem görev alanını hem de görev sayısını

daraltacaktır. Örneğin, yaşlılık sigortası düşünenlerin, bunu özel sigortalar aracılığıyla yapabilecek olmaları, bir yandan devletin bu alana yapacağı sosyal güvenlik harcamasının ortadan kaldırılması anlamına gelirken, diğer taraftan devletin sosyal alanın bir kısmından çekilmesi olarak yorumlanacaktır (Kerman, 2006:62). Özel sektörün istediği de budur. Asli devlet hizmetlerinin özelleştirilmesi, özel kesim açısından yeni kâr alanlarının açılması anlamına gelmektedir. Bu durum eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi konuların devletin yerine başka kurum ve bağıntıların geçmesi biçiminde tanımlanabilmektedir (Türk-İş Dergisi, 1999:12-13). Özel sektör devletin çekildiği alanları doldurarak kâr marjını artırırken sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal baskılar karşısındaki gücünü de keşfedecektir.

Uluslararası finans kurumlarının (IMF ve Dünya Bankası) "Yapısal Uyum" adını verdikleri paketler, Reagan ve Thatcher'in ABD'de ve İngiltere'de uyguladığı politikalar, komünizmin kapitalizm karşısında alternatif olma özelliğini kaybetmesi ve küreselleşme on yıl gibi kısa sürede neo-liberalizmin tüm dünyada uygulama alanı bulmasını sağlamıştır. Gerçekten küreselleşme kavramının yükselişi, 1980'lerden beri dışa açılma politikalarının uygulanmasıyla ivme kazanan uluslararalılaşma sürecine, dünya çapında mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmeye başlanmasına ve neo-liberal programın dünyaya yayılmasına denk düşmektedir. Bütünleşen bir dünya ekonomisi tasarımının gerçekleşmesi için öne çıkarılan dünya piyasası olgusu beraberinde bu piyasa ile bütünleşme yönünde bir dizi uygulamaların gerekliliğini öne çıkarmıştır (Ercan, 1997:90-117).

Küreselleşme sürecine dâhil olmak için dışa kapalı ulusal ekonomiler, ekonomilerini dışa açmaya bunun içinde neo-liberal politikaları uygulamaya

başlamışlardır. Bu nedenle küreselleşme neo-liberalizmin gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ayırt edici özelliği ise, kapitalizmin başlangıcından bu yana gelişen ekonomik bütünleşmenin yeni ve daha üst bir aşamaya sıçratmış olmasıdır.

Bu yeni aşama, "ulusal ekonomiye dayalı örgütlü kapitalizmden, içinde çok uluslu şirketlerin ve uluslararası örgütlerin egemenlik birimleri olmaya başladığı örgütsüz kapitalizme geçişe işaret etmektedir. Bu yapı içerisinde her devlet veya devlet-dışı aktör, ticaret, sermaye akımları, üretim alanları ve benzeri yollarla, farklı derecelerde, dünya ekonomisinin bir parçası haline gelmekte; bu durum, devletlerin sosyo-ekonomik yapı ve ilişkilerini değiştirmekte ve dışarı ile doğrudan ekonomik ilişki kuran kesimlerin belirleyiciliği de giderek artmaktadır. Böylece, aslında egemen ekonomilerin özelliklerine göre düzenlenmiş bu türden ilişkiler, kapitalist üretim tarzlarını ulusal düzeyden uluslararası alana taşıyarak, bütünü belirleyen bir süreç ortaya koymaktadır. Kuşkusuz bu sürece en büyük katkıyı, devletin sosyal ve ekonomik alandan çekilmesini öngören neo-liberal uygulamalar yapmıştır.

Dolayısıyla küreselleşme, kapitalizmin ileri bir aşaması olarak, uluslararası sermayenin ya da çok uluslu şirketlerin devreye soktuğu ve temelde devletin ekonomik yaşamdan çekilmesini öngören bir süreçtir. Bu yönüyle küreselleşmeye, sosyal devletin hazırladığı toplumsal uzlaşmaları gözden geçiren, "bu çerçevede devletin sosyal niteliğini zayıflatan veya ortadan kaldırmaya yönelen bir olgu olarak bakılabilir" (Bulut, 2003:183-85).

Neo-liberalizmle birlikte küreselleşme ulusal ve uluslararası siyasi dengeleri değiştirmiş. Bu değişimlerle birlikte devlet aygıtı da gerek iktisadi işlevleri, gerek

toplumsal yükümlülükleri ve idari etkinlikleri açısından yeniden düzenlenmiştir. Özellikle 1980'lerden bu yana özelleştirme ve deregülasyonlarla birlikte devletin kamusal yarar merkezli müdahale alanlarını ve araçlarını tahrip ve tasfiye etmiştir. Sonuç olarak neo-liberalizm toplumsal ilişkilerin bütünü üzerinde egemenlik kurma girişimi yeni bir devlet ve toplumsal anlayışı dayatmaktadır. Böylece sosyal devlet kazanımları tasfiye edilmeye, her şey giderek piyasaya tabi kılınmaya, etkinlik, kârlılık, büyüme gibi iktisat ölçütleri toplumsal yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmeye başlamıştır.

2.1. REFAH DEVLETİNDEN DÜZENLEYİCİ DEVLETE

Kökleri reel sosyalizmin çözüldüğü, tek kutuplu dünyanın ve piyasanın devlete karşı zaferini ilan ettiği yıllara dayanan neo-liberalizm değişen dünyada oluşan yeni küresel gerçekler ve yeni küresel değerlerle birlikte devleti de değişime zorlamıştır.

Neo-liberalizmle birlikte, serbestleşme, özelleştirme, yerelleştirme ve demokratikleşme gibi reformlar devletin gücünü, görev ve fonksiyonlarını değişime zorlamış ve devletin yeniden yapılanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu etkenler sonucu devlet aygıtı gerek iktisadi işlevleri, gerek toplumsal yükümlülükleri ve idari etkinlikleri açısından yeniden düzenlenmiştir.

Kapitalist ekonominin yönetimindeki değişimin yapısıyla ve düzenleyici kurumların rolü ile ilgili farklı görüşler söz konusudur. Örneğin Hills, İngiltere'de telekomünikasyon alanında yapılan reformları 19. yy ın gece bekçisi devletine doğru bir eğilim olarak algılamaktadır. Dunleavy ekonominin yönetimindeki değişimi devletin bertaraf edilmesi olarak görmektedir. Majone ise ekonominin yönetimindeki

değişimi pozitif devletten düzenleyici devlete geçiş olarak değerlendirmektedir (OECD Reviews of Regulatory Reform: Introduction, 2002).

Düzenlemelerle birlikte neo-liberalizm özellikle devletin kamusal yarar merkezli müdahale alanlarını ve araçlarını tahrip ve tefsiye etmeye başlamış ve başlıca şu politikalarla güçlenmiştir.

- Kitlerin özelleştirilmesi,
- Dış ticaretin serbestleşmesi,
- Faiz oranları üzerindeki sınırlandırmanın kaldırılması,
- Fiyat kontrollerinin azaltılması.

Bu süreçte, neo-liberal devletten beklenen, küresel sermayenin kârlılığı ve serbest dolaşımı için uygun ortamın yaratılması, rekabetin özendirilmesi, kapitalist sınıftan alınan vergilerin düşürülerek bu sınıfın artan oranda birikim yapmasına olanak tanıması, mümkün olan her alanda piyasa koşullarında sunması ya da sunulmasını sağlamaktır (Tanzi, 1997:17).

Devletin içine girdiği mali krizden kurtarmaya yönelik neo-liberal politikaların siyasal söylemi, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutlarıyla dönüşümü ifade ederken ekonomik politikaların ana teması, devlet müdahaleciliğinin özgürlükleri kısıtladığını ve mücadeleci bir yapının ortaya çıktığını öne sürerek, devletin hedeflerinin ve etkisinin mutlaka sınırlandırılmasını savunmaktadır (Yayman, 2000:144). Amaç küçük ama güçlü devlettir.

> "Devletin küçülmesi, her şeyi üreten, müdahale eden devlet yerine, standartları belirleyen, kurallar koyan, denetleyen, rant üreten değil, onu engelleyen, ileri teknoloji ve yüksek verimlilik düzeyinde sanayi toplumu oluşturulmasını hedefleyen bir devlet olmalıdır. Optimal devlet, sınırlı ve sorumlu bir devlettir. Olumsuz müdahale yapmayan, bireyin hak ve özgürlüklerini güvenceye alan, çeşitli kesimler karşısında tarafsız kalan bir devlet modelidir. Küreselleşme süreci bu anlamda devlete olan gereksinimi daha da artırmaktadır. Devlet rekabeti düzenlemeli ve gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermelidir" (Ekin, 1999:27-28).

Sonuç olarak müdahaleci devlet ve müteşebbis devlet anlayışları yerini piyasa ekonomisinde sadece oyunun kurallarını düzenleyen hakem devlet ve yine piyasa ekonomisinde çok sınırlı bazı görevler üstlenen sınırlı anlayışa bırakmıştır.

Refah Devletinin krizine kadar kalkınmanın taşıyıcısı olarak kabul edilen devlet artık büyük bir yük olarak algılanmakta ve devlet işlevlerinin, aşırı genişlemiş bir devlet aygıtının üzerindeki fazla yükün azaltılması amacıyla devlet dışı kurumlara paylaşılması veya bu işlevlerin gece bekçisi devlete geri dönerek azaltılması öne sürülmeye başlanmıştır.

Gece bekçisi devlet ütopyası, devletin sadece piyasanın tam olarak işlemesini sağlayarak soyut ve formel kurallara uyduğu ve gerisine karışmadığı bir durumu öngörür. Milton Friedman'da hükümetin sorumluluğuna bırakılan tüm alanların verimsiz ve başarısızlığa mahkûm olduğunu savunarak gece bekçisi devlet ütopyasını desteklemektedir (Gamble, 1994:44).

Gece bekçisi devlet olarak adlandırılan yeni devlet biçiminin özellikleri ürün sürecini desteklemek, açık ekonomilerde örgütsel ve piyasa yenilikleri yoluyla ulusal ekonomilerin arz yönlü girişimlerle yapısal rekabetçiliğini güçlendirmek; sosyal politikayı, işgücü piyasasının esnekliği veya uluslararası rekabetin gerekleri doğrultusunda azaltmak olarak sıralanabilir. Bu özellikler neo-liberal düşüncenin

özünde yer alan piyasa hâkimiyetini güvence altına almaktadır. Bu bağlamda, düzenleyici devlete varma sürecinde devletin, vergiler ve sosyal fonlar aracılığıyla elde ettiği kaynakları, sosyal harcamalar yoluyla kamusal hizmetlerde değil, sermayenin verimliliğini artıracak düzenlemelerde kullanması gibi işlevleri ön plana çıkmıştır. Bu anlamda, uluslararası sermayenin tercihleri doğrultusunda devlet sosyal ve kamusal hizmetleri en düşük maliyetle sağlamakla yükümlü tutulduğu, daha dolaylı ve düzenleyici bir müdahale çizgisine doğru çekilmiştir.

Minimal bir devlet anlayışını benimseyen ve yeni bir Laissez Faire dalgası olarak nitelendirilen neo-liberallere göre devlet, ekonomik alanda doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkarak kamu hizmetlerini piyasa düzeni içinde topluma devretmeli, devredilemeyen yetkiler ise yerel yönetimlere, gönüllü kuruluşlara veya özel sektöre bırakılmalıdır. Aslında neo-liberal politikalarda Refah Devleti gibi ekonomi merkezli bir yapıyı ön görse de ekonomiyi kamunun toplumsal fayda adına düzenleyebileceği bir alan olmaktan çıkarmıştır. Daha önceleri devlet eliyle yürütülen hizmetler/ürünler özelleştirme yoluyla özel sektör kuruluşlarına devredilmektedir. Geleneksel görev alanına çekilen devlet ise, bir şirket gibi örgütlenerek çalışmaktadır (Güler, 1999:52). Böylece devlet, sosyal güçlerin sürücüsü olmaktan ziyade bir dengeleyici konumuna indirgenmiştir. Eğitim, sağlık v.b sosyal sorunların çözümünde temel aktörlükten çıkarak neo-liberal politikalar doğrultusunda bu sorunların çözümünü piyasa bırakmıştır. Özellikle şirketler devletin boşalttığı bu alanları sosyal sorumluluk faaliyetleriyle doldurmaya başlamışlardır. Fakat bu faaliyetler sırf gönüllülük esasıyla toplumsal sorunları çözmekten ziyade, yasal zorlamalar, teşvikler ve meşrutiyet kazanma amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu durumda neo-liberal politikalarla görünürlüğü daha

belirginleşen sosyal sorumluluğun, piyasa ekonomisi mantığında kâr zarar hesabına odaklı faaliyetler olduğu ileri sürülebilir

Piyasa ekonomisi modeli, rekabet, verimlilik, toplam kalite, esneklik gibi 'şirket yönetimi' değerlerini toplumsal yaşamın tüm alanlarına sokmuş. Toplumun tüm alanları bu değerler etrafında yeniden sosyalize edilerek, biçimlendirilmiştir. Bu değerler genelde kamu eliyle yürütülen tüm sosyal hizmet alanlarında geçerli hale gelmiştir. Kısaca küreselleşme'ya da "neo-liberal" politika, piyasanın başat hale getirilmesi, devletin küçültülerek etkinleştirilmesi, özelleştirme yoluyla kaynakların verimli kullanılması, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının ön plana çıkarılması, iş ve emeğin esnekleştirmesi gibi argümanları ön plana çıkarmıştır. Bu argümanları dile getirenlerin savunusunda, Refah Devletinin sosyal politikaları içinde yer alan eğitim, sağlık, emeklilik ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sorunu çözmediği, tersine harcama kalemlerini çok büyük oranda artırarak yatırım ve istihdamı olumsuz etkileyerek adaletsizliğe yol açtığı vurgulanmakta ve toplumun kırılgan/dezavantajlı kesimini oluşturan (işsizler, yoksullar ve dışlanmışlar) gruplar, hak etmedikleri sosyal yardımlar sayesinde çalışma isteği ve motivasyonunu kaybetmekte, rahata alışarak edilgenliği bir davranış normu haline getirdiğini savunmaktadır.

Hayek'e göre de piyasa düzeni, piyasa güçlerinin serbest işleyiş yoluyla dağıtılmasıyla mümkündür bu nedenle devletin rolü sözleşme ve mülkiyet gibi piyasa düzenini tanımlayan ve piyasa kurallarını mümkün kılan kurallarla sınırlıdır ve hükümetler rekabeti sağlamak için bireysel özgürlüğü sağlarken aynı zamanda bireyin piyasa kurallarını da karışmamalıdır. Bu nedenle liberalizmde piyasa sadece

ekonomik verimliliği artıracağı için değil, siyasi özgürlüğü garanti edeceği içinde yüceltilmektedir (Gamble, 1994:54).

Refah Devletinde kanunlarla belirlenen devletin kamuya karşı görevleri neo-liberal anlayışta arz talep anlayışı doğrultusunda işlemeye başlamıştır 'Piyasa modelinde, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetlerin 'piyasa'ya devredilmesi, özelleştirilmesi, ya da gönüllü kuruluşlara bırakılması teşvik edilmektedir. Sosyal güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında 'özel' ve 'kamu' sektörü yanında 'üçüncü sektör' kuruluşlarının (gönüllü topluluklar, vakıflar, yardım kuruluşları) ön plana çıkarılması neo-liberal politikanın önemli stratejisidir. Nitekim bu stratejiyle bağlantılı olarak "küresel yönetişimin" ana bileşenlerinden birisi de üçüncü sektör kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar, girişimci, sorumluluk sahibi, rasyonel davranan, her şeyi devletten beklemeyen bir yurttaş tipinin ortaya çıkmasında işlev üstlenmişlerdir. Dolayısıyla, sosyal güvenliğin ve refahın sağlanmasında sivil toplumun öne çıkarılması piyasa tabanlı kalkınma modelinin bir gereği olmuştur ve özerk, gönüllü etkin sivil toplum örgütleri, devletin sosyal hizmetlerini yerine getiren yeni ajanlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Devlet artık "piyasa dostu devlet", "piyasa için devlet" olarak personelinin çalışma rejimini düzenleme seklinde düzenleyici bir işleve doğru savrulmuş (Özoğlu, 2003:29). Böylece devletçilik (nationalization), merkezi yönetim ve planlı kalkınma gibi özellikleriyle ön plana çıkan devletinin yerini yaptırım tehdidi ile desteklenen, gerçek ve tüzel kişilerin kullanabilecekleri takdir yetkileri üzerine getirilen kamu sınırlamalarını içeren kamu düzenlemeleri gibi özellikleriyle öne çıkan düzenleyici devlet almıştır (Emek, 2006:25).

Düzenleyici devlet anlayışı, piyasanın gerektirdiği düzenlemeleri yerine getirecek şekilde "daha küçük ve daha etkin" ya da "piyasa ile dost" bir devlet olarak bir yükseliş içindedir. Devletin görevi piyasa mekanizmalarının önünü açması ve rekabeti güvence altına alacak düzenlemeler yapması, piyasaların gereksinim duyduğu yatırımları gerçekleştirmesi, doğal olarak da kamu huzur ve güvenini sağlamakla yükümlü kılınması olarak belirtilmiştir. Devletin ekonomiye müdahalesinin ve toplumsal politikalarının en az düzeye indirilmesini savunan neo-liberal ideoloji ile birlikte "bireycilik" anlayışı[16] da hızla yükselmeye başlamış ve kolektivizmden bireyselliğe doğru bir neo-liberal dönüşüm-değişim yaşanmıştır (Yayla, 1992:147).

---

[16]Liberalizme göre birey temel unsurdur. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi bütünlerin varlıklarından daha gerçektir. Birey, insan toplumlarının her türlü kurum ve yapılarının üstündedir. Liberalizmde birey herhangi bir toplumsal bütünden daha fazla ahlaki değere sahiptir. Birey toplumdan önce vardır ve bireysel haklar toplumsal haklardan önce vardır. Bireye dayanmayan ve bireysel istek ve iradeden kaynaklanmayan her türlü toplumsal bütün liberalizm için en büyük tehdittir. Liberal düşünce bu bireycilik anlayışından yola çıkarak "kamu yararı", "toplumun iyiliği", "ortak iyilik" gibi toplumsal bütünlere atfedilen amaçları reddetmiştir. Çünkü liberalizme göre bireylerin, bireysel çıkarları dışında ve onlara üstünlük taşıyan bir takım "ortak çıkarlar" olduğunu kabul etmek, bireyi toplumun çıkarı için kullanmak onu araç olarak kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle asıl olan bireylerin çıkarıdır. Bireylerin çıkarından toplumsal çıkar doğacaktır. (Yayla, 1992:140).Neo-liberal bir düşünür olan Hayekçi düşünce tarzında "toplumun çıkarı" "halkın yararı" "ortak yarar" gibi kavramlara da yer yoktur. Zaten onlara göre bu tür kavramların ne olduğu belirsizdir, toplumun iyiliği de muğlâk bir kavramdır. Bir bireyi toplumun ya da başka bir bütünün iyiliği için kullanmak demek onu bir araç durumuna düşürmek demektir ve hatta onu başkalarına kurban etmek demektir (Yayla, 1992:154). Ona göre bu kavramlar olsa olsa, bir sosyal bütünün parçaları olduğu kabul edilen bireylerin tek tek çıkarlarının toplamı anlamına gelebilir ki, bütün ekleme ve çıkarmalar hiçbir anlam ifade etmezler (Hayek,2000:107). Sosyal demokrat fikirlere göre çok cazip olan eşitçilik fikrine, her türlü eşitçiliğe Hayek özgürlüklerin düşmanı gözüyle bakar. Neo-liberalizm'de eşitsizlik sadece acınacak bir durum değil, tersine çok da sevindirici bir durumdur, zorunlu bir durumdur. Neo-liberalizmin önemli bir unsuru olan rekabet olgusunun dinamik bir süreç olması, durağanlığı getirecek rekabeti aksatacağı için eşitlikle bağdaşması da zaten mümkün değildir. Neo-liberallere göre, bireyin hiç kimsenin müdahale edemeyeceği bir özel hayat alanı mevcuttur, diğer bireyler gibi devletinde bu alana tecavüz etmesi hoş görülemez. O yüzden devletin hareket alanının sınırlandırılması gerekmektedir. Böylece bireycilikten hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet ilkesine ulaşılabileceği varsayılır (Şaylan,2003:134). Neo-liberalizm için, demokrasi iktidarı ele geçirme yöntemidir ve eşitlik anlayışı, fırsat eşitliği ve kanun önünde eşitlik ilkelerine dayanır. Bu nedenle, dikkatsizce ve savurgan bir şekilde yapılan yüklü kamu harcamalarıyla ve hantallaşmış bürokrasi üzerine dayanan Refah Devleti anlayışıyla gerçekleştirilmesine karşı çıkar (Gül,2004:85-86). Sonuç olarak Neo-liberalizm bir sınıfa ve gruba bağlı olmayan bireyin sürekli öne çıkararak, toplumsal örgütlenmeleri ve demokratik katılımın önünü tıkamış, bireylerin üzerinde ne toplumun, ne de toplumsal belirlenimin etkisi kalmamıştır.

Neo-liberalizmin bireyselcilik anlayışında; bireyin rasyonel davranabileceği, özgür bırakıldığı takdirde kendisi için en uygun olanı seçebileceği bir özelliğe sahip olduğu yücelttirilirken, bireysel girişim ve bireysel seçim özgürlüğünün sınırlandırılmasına tepkilidirler. Bu nedenle girişim ve seçim özgürlüğünü optimum düzeyde sağlayabilen tek ortamın, serbest piyasa ortamı ve serbest piyasa koşulları olduğu savunmaktadırlar. Serbest piyasanın, devlet müdahalesinden zorunlu nedenler dışında korunması, hatta arındırılması esastır.

Bireyin girişimci olarak kendini özgürce ifade edebilmesi ve tüketici olarak da tercihlerini özgürce kullanabilmesi, liberal bir ekonomide çok önemlidir. Bireyler arası eşitsizlik, toplumun organik niteliğinin doğal bir yansıması olduğundan bunu düzeltmek için devlet müdahalesi gerekmez. Eşitsizliğin ortaya çıkardığı toplumsal sorunlar, yine toplumda mevcut yerleşik kurumlar aracılığıyla çözülebilir. Bu bağlamda aile, kişinin içinde bulunduğu yakın toplum, gönüllü kuruluşlar, kilise gibi dinsel örgütlenmeler görev ve sorumluluklar üstlenmek durumundadırlar. Bir başka deyişle, kişinin kendine yeterli olması, ekonomik ve sosyal gereksinimlerinin kendisi tarafından karşılanması, yetersizliği halinde de ailenin ya da içinde bulunduğu, yaşadığı toplumsal birimin, diğer sosyal, dini kuruluşların, gönüllü oluşumların bu işlevleri yerine getirebileceği söylemi, neo-liberal anlayış içinde yer almaktadır (Aksoy, 2003:550-551).

Bu anlayış doğrultusunda devletin egemenlik alanı daraltılmış ve sosyal devletten düzenleyici konuma sokulmuştur. Bu durum eğitim sağlık ve çevre gibi toplumsal sorunların çözümünü toplumun diğer kurumlarına bırakmıştır. Özellikle devlet kendi yükümlülüklerini kanun veya teşvik gibi uygulamalarla şirketlere

devretmiş. Şirketler yasal düzenlemeler, teşvikler ve toplumsal baskılardan korunma yolu olarak kamusal ihtiyaçları gidermeye yönelik adımlar atmıştır. Bu adımlar öncelikle hayırseverlik anlayışı doğrultusunda yürütülürken 1930'larla birlikte bu anlayış sosyal sorumluluk olarak anılmaya başlamış ve şirketlerin yürütülen ekonomik politikalarla giderek güçlenmesiyle birlikte bilinçli, planlı, stratejik uygulamalara dönüşmüştür.

3. REFAH DEVLETİ'NİN DEGİŞİM SÜRECİNDEKİ DİĞER DİNAMİKLER

20. yy sonlarına doğru sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanda esen değişim rüzgârları, yeni bir dünya kurulmasına yol açmıştır. Değişen dünyayla birlikte eski değerler ve eğilimler yerine yenilerini bırakmıştır. Yenidünya düzeniyle birlikte, emeğin işbölümü, kaynakların üretimi ve tüketimi ülke ve dünya çapında değişmiş, coğrafi anlamda iktisadi faaliyetler yeniden organize edilmiştir. Yeniden organize edilmiş sistemde şirket yapıları esnekleşmiştir. Buna bağlı olarak istihdam yapıları da büyük değişikliğe uğramıştır (Sennett, 2005:9).

Rutin karşıtı olan yenidünya düzeniyle fordist düzen denilen ve meta üretimi için tesis fabrika, ham madde ve yoğun emeğe ihtiyaç duyan bu düzenin yerine, post-fordist düzene geçilmiştir. Böylece üretim biçiminde parçalı üretim tesisleri olan taşeron ve alt taşeron firmalar dünyayı sarmıştır. Esneklik anlayışıyla birlikte şirketler kadrolu, sürekli ve tam zamanlı istihdam anlayışını yavaş yavaş terk etmeye başlamışlardır. Esneklik ülkeler arası ekonomik sınırların kaldırılarak pazar ekonomisinin dünyaya yayıldığı kapitalist sistem olan küreselleşmede, yenidünya düzeninin bir gereği olarak sunulmuştur.

Küreselleşme, kapitalizmin ileri bir aşaması olarak, uluslararası sermayenin ya da çok uluslu şirketlerin devreye soktuğu ve temelde devletin ekonomik yaşamdan çekilmesini öngören bir süreçtir. Bu yönüyle küreselleşmeye, sosyal devletin hazırladığı toplumsal uzlaşmaları gözden geçiren, bu çerçevede devletin sosyal niteliğini zayıflatan veya ortadan kaldırmaya yönelen bir olgu olarak bakılabilir. Nitekim yenidünya düzeninde devletin ekonomi üzerindeki rolü zayıflarken, sosyal politikaları mali kaynakları zayıflatılmakta, postmodern söylemlerle mikro milliyetçilik akımları güçlendirilerek devletin egemenlik alanları daralmaktadır.

Devletin egemenlik alanının daralması üç boyutlu bir süreçtir. Birinci boyut, , ulus üstü ekonomik ve siyasal birliklerin etkisidir. Bu etki, küreselleşmesi ile birlikte büyük bir ivme kazanmış Devlet ekonomi düzlemindeki yetkilerini giderek ulus üstü kurumlara devretmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gibi örgütler, egemen konuma yükselmiş ve bölgesel anlaşmalarla denetim ve yargılama erkine de kavuşmuştur. Kazgan, bunlara ek olarak "ulus-devletin demokrasi, insan hakları, ticaret hukuku ve doğal çevreyi koruma gibi alanlardaki yetkileri ve sorumlulukların da giderek Ulus üstü kurumlarca ve STK'larca denetlenmesinin" söz konusu olduğunu belirtmektedir (Kazgan, 2002:34)

İkinci boyut, ulus devletin kendi içinde yaşadığı süreçtir Devletin küçültülmesi, özelleştirme, kamu sektörüne güvensizlik, merkeziyetçiliğin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi yeni liberal ideolojiye dayanan anlayış ve uygulamalar, devletin klasik fonksiyonlarında önemli bir azalmaya yol açmıştır (Uygun, 2001:6).

Üçüncü boyut ise, aşağıdan yukarıya doğru işlemektedir. Bu süreç ulus devlet içindeki bölgeselleşme ve yerelleşme olgusudur. Yerel yönetimlerin giderek güçlenmesiyle, merkezi devletin olanakları, yetkileri ve sorumlulukları kendi içindeki alt birimlere devredilmiş. Böylece Ulus-devlet'in erki tepeden ve tabandan aşındırılma yoluyla, sadece bir "ara örgüt" haline dönüşmesi süreci başlatılmış ve devletin içinde yer alan tarihsel, siyasal, etnik, kültürel ya da ekonomik özellikleriyle farklılaşan bölgeler, 20. yy ın ikinci yarısından itibaren devletin işleyişinde söz sahibi olmuştur (Uygun, 2001:6).

Liberal ekonomik ve politik anlayış doğrultusunda gelişsen süreçte devletin sosyal, politik veya ekonomik fiziki durumları değiştirebilme kapasitesi ve kaynakları kullanabilme, kural-sistemlerin oluşturulması ile alt yapı kurumlarını kontrol edebilme olanakları olarak tanımlanan gücü Ulus üstü organizasyonlar, ÇUŞ'lar, Yerel Yönetimler, Sivil Toplum Örgütleri tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Devletin güç paylaşımına gittiği bu süreç küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

3.1. KÜRESELLEŞME

Kriz-yeniden yapılanma-kriz döngüsü içerisinde II. Dünya Savaşı sonrasında krizin aşılmasıyla yeniden yapılanmış olan kapitalizmi anlatmak için yeni düzen (new-deal) kavramının kullanılmış olmasına benzer biçimde, 1980 sonrasında da küreselleşme kavramının sıklıkla kullanıldığı görülür.

Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi 20. yy ın şahit olduğu bir gelişme olmasına rağmen küreselleşme özellikle 1980'li yılların başında ortaya çıkmaya başlayan yeni

eğilimleri ve süreçleri tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin politik, ekonomik, kültürel, toplumsal ve teknolojik boyutları olduğu için de küreselleşmenin tanımı, üzerinde ortak bir kanıya varılamamıştır. Kimilerine göre küreselleşme bir mit, çok uluslu şirketlerin kullandığı bir propaganda sloganı, kimilerine göre ise dünyanın çehresini değiştiren, ulusal sınırların önemini ortandan kaldıran bir süreçtir (Albeni, 2002:18).

Küreselleşme, genel olarak ekonomik etkinliklerin uluslararası nitelik kazanmasını ifade eden bir kavram olarak anlaşılmakla birlikte, kendi başına bir amaç olmayıp bir olgu olarak esasında bundan daha fazla anlam taşımakta ve çok boyutlu bir süreci de ifade etmektedir. Bu çok boyutlu süreç, Keyman'a göre ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşme süreçlerini içermekle beraber bu süreçlerin herhangi birisine indirgenemeyecek kadar kapsamlıdır. Fakat bu süreçler arasındaki çok boyutlu, çok nedenselli ve çelişkiler içeren ilişkiler tarafından kurulmuş "tarihsel bir süreç"tir. Tarihi bir süreç olarak ifadesini bulan küreselleşme, teknolojik gelişmelerin ve insanoğlunun yaratıcılığının bir ürünü olup tüm dünyadaki ekonomilerin, özellikle ticaret ve finansal alanlarda artan birleşmelerini ifade etmektedir (Keyman, 1999:79).

Öte yandan Başkaya'ya göre küreselleşme sadece bir eğilim veya süreçten ibaret değil aynı zamanda bir ideolojidir ve ideoloji olarak küreselleşme ise geçerli süreçlerin ve eğilimlerin zorunlu, kaçınılmaz, üstelik arzulanan bir şey olduğu düşüncesini yaygınlaştırıp "tek düşünce" haline getirmeyi amaçlamaktadır (Ölmezoğulları, 1999:182). Bu bağlamda, küreselleşme sürecinin alt yapısını oluşturan piyasa ekonomisinin tarihin daha önce hiçbir döneminde görülmedik

ölçüde yaygınlaştığı ve genel refah seviyesini yükselttiği, söz konusu sürecin siyasal düzleme yansımasını teşkil eden liberal demokrasinin beraberinde çok partili demokratik sistem, evrensel barış, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri getirdiği ve vazgeçilmez olduğu vurgulanmakta yüceltilmektedir (Aydın, 2003:22)

Küreselleşmeyi Batı'nın, altyapı ve üstyapısıyla birlikte bütün dünyaya yayılması şeklinde tanımlayan Oran'a göre Batı kapitalizmi zaman yeniden yapılanma ihtiyacı duymakta ve bu sırada pazarını mümkün olduğunca şirket çabasına girişmektedir (Oran, 2001:2-28). Dolayısıyla "Küreselleşme, günümüz Batı dünyasının soysa-ekonomik politik ve kültürel temellerini kuran öğe olan kapitalizmin yeniden isimlendirilmesidir" (Kızılçelik, 2003:148).

Küreselleşme kavramına yönelik geliştirilen bütüncül bir tanımlama küreselleşmenin; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel anlamda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması ve kaçınılmaz bir süreç olduğudur. Küreselleşme olgusu bütün bu sayılanları içerisine alan ve tümünü kuşatan bir süreci içermektedir.

Küreselleşme ile ilgili tanımları çoğaltmak mümkündür. Ancak yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü gibi küreselleşmeyi "şudur" diye açıklamak o kadar da kolay değildir. Bunun en önemli sebebi küreselleşmenin algılanması ve konumlandırılmasındaki bakış açısı farklılıklarıdır. Küreselleşme ile ilgili olarak ortak bir tanıma ulaşılamamasına rağmen küreselleşme, sadece ekonomik olmayan sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir kavram olarak büyük bir değişimi ifade etmektedir. Her kavramda olduğu gibi küreselleşme konusunda da farklı yaklaşımlar vardır. Bazıları, küreselleşmeyi yararlı bir süreç

dünyanın gelecekteki ekonomik kalkınması için bir anahtar olarak ve kaçınılmaz ve geri döndürülemez olarak görmektedir. Bazıları ise küreselleşmeye karşı çıkmakta ve küreselleşmenin gerek uluslar arasında gerek ulus içerisinde eşitsizliği artırdığına, iş gücünü ve hayat standartlarını tehdit ederek sosyal gelişmeyi engellediğine inanmaktadır.

Küreselleşme yandaşlarına göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Devletlerin otoritesindeki bu gerileme ise, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel/bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Küreselleşme karşıtlarına göre ise küreselleşme yeni bir süreç değildir. Onlar için küreselleşme, Refah Devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir terimdir (Horzum ve Yılmaz, 2005:107).

Küresel karşıtlarının argümanı 1980lerde yaşanan, yönetim mekanizmalarının küresel düzlemde yeniden düzenlenmesi desteklemektedir. Bu yeniden düzenlenme sürecinde bir yandan "seçilmemiş dünya hükümetleri" olarak adlandırılan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gibi kurumların ve Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) gibi bölgesel blokların oynadıkları rolün etkin bir biçimde artması, bununla birlikte ulus devletlerin de en önemli aktör olmaya devam ettikleri karmaşık bir iktidar ve sorumlulukların yeniden tanımlanmasını ifade etmektedir.

Üzerinde ortak bir yargının bulunmadığı ve küreselleşme olarak adlandırılan bu süreçle birlikte devletlerin karar alma süreçleri çok kademeli yönetim sistemine

dönüşmüş devletler Ulusüstü Organizasyonlar ve ÇUŞ'lu şirketlerin koydukları standartlarla dıştan bireylerin, yerel şirketlerin ve yerel yönetimlerin ise demokratikleşme adı altında içten zorlamalarıyla güç paylaşımına zorlanmıştır. Devletin egemenlik gücünde yaşanan bu dönüşümle birlikte karar alma noktasında kimi zaman doğrudan kimi zamansa dolaylı bir güç unsuru olarak devletin yanında üç temel aktör ön plana çıkmıştır; Çokuluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarıdır.

3.2. ULUSÜSTÜ ORGANİZASYONLAR

Egemenlik anlayışının dış egemenlik açısından yaşadığı değişim, iç egemenlik yönünden ortaya çıkan değişime göre daha dikkat çekicidir. Egemen konumda bulunan devlet, küreselleşme süreçlerinin yoğunlaşmaya başladığı 20.yy ikinci yarısından itibaren yetkilerin bir kısmını kaybetmeye başlamış ve egemenlik alanı da ulusüstü kurumlar tarafından paylaşılmaya başlamıştır.

Ulus devletin yetki alanı içinde hareket etmeye başlayan bu kurumlar; BM, OCED, NAFTA, NATO, DTÖ, WTO, IMF gibi örgütler ve uluslararası sermaye örgütlerdir. Bu kuruluşlar, uluslararası seviyede faaliyette bulunan, birden çok devleti ilgilendiren ama devlet kurumu niteliği taşımayan örgütlerdir. Geniş anlamda, "hükümetler arası" ve "hükümetler dışı" kuruluşları kapsar. Dar anlamda sadece hükümetler arası uluslararası kuruluşları içine alır. Uluslararası örgüt kavramı, en geniş anlamıyla, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan her türlü birleşmelerdir (Sönmezoğlu, 2000:649).

II. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinin yöntemini ve olası bir yeni büyük depresyonun önlenmesi için kurulan uluslararası örgütlerin arasında IMF, WTO, GATT ve DTÖ en önemlileri olarak dikkat çekmektedirler (Milner, 2005: 1). Söz konusu kurumlar, özelleştirme, devletin küçültülmesi, yasal ve kurumsal serbestleştirmesi gibi politikalarla, sermayenin sınırsızca dolaşımını ve büyümesini sağlayacak önlemleri benimseyerek küreselleşme sürecini hızlandırmaktadırlar. Dünyanın küreselleşmesi ve uluslararası etkileşimin artmasıyla, uluslararası kurumların etkisi ve güçleri artmaktadır. Keyman uluslararası örgütlerin bir taraftan, küresel bağların yoğunlaşmasına neden olduğunu, diğer taraftan da ulus-devletlerin karar alma süreçlerini belirleyen ya da sınırlayan öğelerden biri olarak gelişmekte olduğunu ileri sürmektedir (Keyman, 2005: 24).

Ulus-Devletin egemenliğinin ulus üstü kurumlara devri iki yolla gerçekleşmektedir. Birincisi, ulus-üstü kurumlarda alınan kararlar, ikincisi ise bölgesel işbirliği anlaşmalarıdır (Uygun, 2001:5-6). Üye devletler, topluluk kurumları bünyesinde ve yine topluluğun denetimi altında, bazı alanlarda karar alma yetkisini elinde bulundursalar da, ulusüstülük prensibi gereği, egemenlik yetkilerinin önemli bir kısmını Topluluk kurumlarına devretmek ve bu kurumların belirlediği hukuki normları iç hukuklarına entegre etmekle yükümlüdürler. Bu yükümlülük Topluluğu kuran antlaşmalarla da sabitlenmiştir (Ülger, 2003: 272). Devletler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Sözleşmesi gibi belgeleri imzalayarak, bu sözleşmelerde belirtilen ilkelere uyma yükümlülüğü altına girmektedir.

Ulusüstü kuruluşlar geniş yetkilerle donatılmış olsalar da yine de, bir devletin sahip olduğu niteliklere sahip değildirler. Amaçlarına aykırı davranışlar karşısında öngörülen yaptırımların uygulanmasını ancak üye devletler aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Devletlerin dışında bir varlıkları olmakla beraber, özellikle ekonomik yönden güçlü devletlere karşı mücadele edecek imkânları olmadığı için, çoğu zaman bu devletlerin etkisi altına girmektedirler. Bunun doğal sonucu olarak da uluslararası kuruluşlar, belli ülkelerle ülke grupları lehine kararlar alabilmektedirler. Özellikle belli sermaye veya kotaya sahipliğin önem taşıdığı WTO veya IMF gibi kuruluşlarda, zengin batılı ülkelerin büyük etkinlikleri vardır (Rodrik, 2000:26).

Ulus-üstü kurumlar tarafından alınan kararlar, ulus-devletlerin karar alma süreçlerini belirleme ve sınırlama yönünde işlevler görür. Başta IMF ve WTO[17] olmak üzere OECD, DTÖ ve BM gibi küresel kurumların ulusal ekonomilere ve politikalara müdahale gücüne sahip bulunması, artık egemenliğin sadece devlete ait olmadığının açık bir göstergesidir.

Devletin egemenlik alanının daraltılması ve güç paylaşımına zorlanması sürecinde devlet, sosyal politika aracı olma konumunu hızla kaybederken

[17] IMF ve WTO örgütü İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD öncülüğünde yapılan Bretton Woods Toplantıları sonunda kurulmuştur. İşlevleri dünyanın kötü giden ekonomisini düzelmek olan bu kuruluşlar 1970lerin son çeyreğine kadar birbirlerinden bağımsız programlar yürütürken bu dönemden sonra GOÜ borçlanmalarının artmasıyla beraber politikalarını değiştirmeye başlamışlar ve GOÜ karşısında birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bu kuruluşlar, yardımlarını isteyen ülkelere yapısal uyum programları adı altında ekonomik programlar dayatırlarken ülkelerin yapı ve kurumlarında değişiklik talep etmektedirler. Ayrıca kredilerin kaynağı olan merkez ülkeler ve şirketler IMF kararları ve politikaları konusunda etkindirler ve bu durum merkez ülkelerin ve şirketlerin çıkarlarının bu örgütlerin politikalarına yansıtmaktadır. Bu bağlamda IMF'n Merkez'in politikalarını Çevre'ye dayatma işlevi gören, uluslar arası bir ekonomik örgüttür. Dünya Bankası ise uluslararası sermaye piyasalarından borçlanıp, üyelerine ticari bankalardan daha ucuza kredi sağlayarak IMF politikalarının tamamlayıcısı olarak çok uluslu şirketlerin GOÜ nüfuz etmelerini sağlayan sorumlu bir kuruluş olarak hareket etmektedir. Bu kuruluşlar uyguladıkları politikalarla devletin ekonomideki etkinliğini aşındırırken devletleri ekonomideki yetkilerini üstlerine almaya başlamışlardır. (Kazgan,2002:152). Sonuç olarak 1980'li yıllar, kapitalist sistem merkezlerinin üçüncü dünyaya tam anlamıyla egemen olmaya başladığı bir dönüm noktasıdır. Turgut Özal ise, bu çizginin Türkiye'deki en etkili temsilcisidir.

küreselleşmeyle birlikte sosyal politikaların ulusal sınırları aşan boyutu daha öne plana çıkmıştır. Bu durum ulusal sosyal politikanın düzenleyicisi olan devletin sosyal politikalarını uluslar üstü alana taşımasını zorunlu kılmıştır. Fakat ulusüstü aktörler tarafından uygulandığı varsayılan küresel sosyal politika, küresel yeniden dağıtımı, küresel sosyal düzenlemeleri ve küresel sosyal yetkilendirmeyi şekillendirmekte ve bu değişim ulusüstü örgütlerin ulusal politikaları biçimlendirme usullerini de kapsamaktadır (Yeates, 2001:28). Bu bağlamda devletin sosyal politikaları dışında devlet dışı örgütlerin, özellikle şirketlerin toplumsal sorunlar için yaptıkları sosyal sorumluluk projelerinin ulusüstü ve uluslararası düzeylerdeki sosyal politika düzenlemelerinden etkilenerek onların politikaları doğrultusunda şekillendiği söylenebilir. Ancak bu sürecin tek itici gücü uluslararası kuruluşlar değildir; bunlara bir dizi çok uluslu şirket de eşlik etmektedir.

3.3. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda Avrupa, yok olmuş sanayisini yeniden oluşturmak ve ekonomisini canlandırmak amacıyla, yoğun bir çalışma ile yeniden yapılanmaya başlamış, gelişen teknoloji ile birlikte büyük ölçekli şirketleri kurarak, kitle üretim faaliyetleri içine girmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, büyük ölçekli şirketlere yönelik destek ve teşvikleri ön gören politikalara ağırlık vermiştir. Bu eğilim 1970'lere kadar sürmüş ancak ekonomik krizle birlikte büyük şirketler dar boğaza girmiş ve sanayi devriminden bu döneme kadar kabul görmüş olan, klasik ölçek ekonomisinin her alanda geçerli olduğu düşüncesinden uzaklaşılmıştır.

1980'li yıllardan itibaren küçük ve orta boy şirket ideolojisi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu şirketler teknik yeniliklere daha yatkın, tüketici tercihlerine daha esnek karakterleri, konjonktürel dalgalanmalara uymadaki üstünlükleri, üretimdeki

boşlukları daha hızlı doldurmadaki katkıları, büyük firmalara yönelik olumlu etkileri, bölgeler arası dengeli büyümeye tesirleri, rekabetin teşvikinde oynadığı roller, daha az bürokratik yapıları ve hepsinden önemlisi istihdam artışına yaptıkları net katkılarla kalkınmada önemli bir güç haline gelmişlerdir (Çetin, 1996:73).

Neo-liberal politikalarla birlikte devletin, piyasayı kurallara bağlayıcı düzenlemesi ve sermayenin kârlılık motivasyonu ile gerçekleştirildiği Fordizm'den Post-fordizm'e geçiş süreci, gelişmiş ülkelerde orta ve küçük ölçekli firmaların sayısını artırmıştır. Hizmet sektöründe büyük gelişmeler yaşanırken büyük firmalar faaliyet alanlarını, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin yerel sermaye gruplarıyla kurdukları ortaklıklar vasıtasıyla dünyanın dört bir yanına yaymışlar ve çok uluslu bir kimliğe bürünmüşlerdir.

Çokuluslu şirket hareketleri, 1980'li yıllar öncesinde ulus-devletlerin yoğun bir denetimi altındayken bu tarihten itibaren söz konusu denetimin hızla ortadan kalkması ve post-fordist üretim tarzının sağladığı esneklik, verim artışı ile birlikte bu şirketleri muazzam büyüklüklere ulaştırmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte dünyanın tek bir pazar haline gelmesi ve gelişmiş teknolojileriyle bu alanda rahatça rekabet edebilir olmaları çok uluslu şirketleri ön plana çıkarmıştır. Bu şirketler üretim, finans, teknoloji, güvenlik, enerji ve ticaret başta gelmek üzere küresel ekonomik yapının tümümde temel belirleyici konuma gelmiştir. Ekonomik gücü artan bu şirketler Dünya Bankası ve IMF gibi kanallarla gelişmekte olan ülkelere isteklerini dikte ederek dünyayı sadece kâr maksimizasyonunu düşünen bir makineye dönüştürmüşler ve politik gücünde kendi inisiyatiflerine bırakılmasını sağlamışlardır (Kazgan, 2002:238). Ellerinde pek çok

ulus-devletten daha fazla güç bulunduran ve küreselleşmenin itici gücü haline gelen çokuluslu şirketler, küresel ölçekte kârlarını arttırma planları yaparken, verecekleri her hangi bir karar, dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan milyonlarca insanı kendi hükümetlerinin verdiği kararlardan daha fazla etkileyebilecek duruma gelmiştir.

Küreselleşme beraberinde artan rekabeti de getirmiş artık sadece yerel ülke içerisinde veya çok sınırlı bir uluslararası çevrede gösterilen faaliyetlerin etkisiyle mücadele etmekten öte, küresel bir pazarda ve küresel rakiplerle mücadele zorunluluğunu doğurmuştur. Artan rekabetle birlikte şirketler, hızlı sermaye hareketleri, ticari düzenlemelerdeki hızlı değişimler, yönetimde mükemmellik, bilgiye dayalı organizasyon, uluslararası rekabet, ülkelerarası sınırların ortadan kalkması, bilgi toplumu, gelişen telekomünikasyon, esnek ve hızlı karar verme zorunluluğu, müşteri ihtiyaçlarına hızla cevap verebilme, toplam kalite anlayışı, hızlı teknolojik gelişim vb. kavramlarla ifade edilen gelişmeler, organizasyonların yapılandırılmaları ve işleyişleri üzerinde köklü sayılacak değişikliklerle başa çıkmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle temel amacı kârları maksimize etmek, pazar kontrolü yapmak, teknolojik denetim gibi ekonomik öğeler olan bu şirketler uluslararası sermaye için oluşabilecek siyasal ve sosyal riskleri, maliyetleri azaltan, mülkiyet haklarını güvence altına alan neo-liberal devlet modelini desteklemişlerdir (Zabçı, 2002:151).

Neo-liberal devlet, yeniden bölüşüm ve bütünleyicilik işlevlerini terk ettiği için, bu görev piyasaya bırakılmıştır. Temel dürtüsü kâr elde etmek ve büyümek olan çok uluslu şirketler, neo-liberal küreselleşmenin uluslar arası temsilcileri olarak gelişmekte olan dünyanın zaten kıt olan kaynaklarının etkin dağılımını engellemiş ve

büyük oranda bölüşüm sorunlarının katlanarak artmasına neden olmuşlardır. Bu sorunların yaratıcısı olduklarını gizleyebilmek için şirketler; gittikleri ülkelerde ekonomik ve sosyal refaha, yaşam standartlarının yükseltilmesine, temel gereksinimlerin karşılanmasına, doğrudan ya da dolaylı biçimde istihdam olanakları yaratılmasına, sendikalaşma ve insan haklarının gerçekleşmesine öncü olma görevini üstlenmişlerdir. Bu görevi daha çok bulundukları ülkelerdeki çocuk sağlığı ve eğitimi gibi konularda sosyal sorumluluk projeleri yaparak ya da bu faaliyetleri gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarını destekleyerek veya devletle ortak çalışarak yerine getirirler. Bu çalışmalar toplumun gelişmesine katkıda bulunmanın yanında marka ismi ve şirketin itibarını arttırmak ve meşrutiyet amacını da gütmektedir. Manisalıya göre de,

> "Neo-liberallerin vaat ettikleri toplumsal refah ve özgürlük belli bir kesimin kullanabildiği bir nimettir. Neo-liberal sistemde sadece güçlü devletler ve çok uluslu şirketler özgür ve egemen olabilmektedirler. Güçlü devletler yakınlaştıkça güçsüz ulusların eli kolu bağlanmakta, çok uluslu şirketler birleştikçe bunların dışındaki büyük çoğunluk daha da çaresiz duruma düşmektedir" (Manisalı, 2001:11).

Sonuç olarak neo-liberal dalgada; büyük iş çevreleri kazanan, küçük şirketler emek kaybeden taraf olmuştur. Piyasa yönelimli dönüşümde piyasaya egemen olan gruplar, kendi lehlerinde gelişmeler yaşarlarken, diğerleri kaybetmiştir.

3.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Yeni liberal anlayışla birlikte şekillenen liberal demokrasi gereği devletin şiddet araçlarına sahip olmasından kaynaklanan belirleyici rolünün azaltılması anlamını taşıyan sivil hareketler özellikle yirminci yy ın ikinci yarısından itibaren yeni bir boyut kazanmış, yeni sivil hareket girişimleri artık devletten tamamen

bağımsız özerk toplumsal hareketler olmaya başlamıştır (Ateş ve Uysal, 2006:63-83). Fakat demokrasinin çoğunluğun tiranlığı şekline dönüşmesi endişesinin bertaraf edilebilmesi için, STK'lar daha çok liberal değerlerin biçimlendirdiği bir gelişme seyri izlemiştir.

Demokrasiye atfedilen anlamların kavramsal olarak değişim sürecine girmesi, çok farklı alanlarda katılımcılığın ve çoğulcu demokrasinin ön plana çıkması, vatandaşların aktif katılımını ve sivil toplum örgütlerini ön plana çıkarmıştır. STK'lar liberal demokrasinin bütün kurum ve kuralarıyla toplumda işlerlik kazanması sonucu modern ve demokratik yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

Soğuk savaş sonrası ortaya çıkan ve küreselleşmeyle ivme kazanan sivil toplum örgütleri kavramı üzerinde ortak bir yargıya ulaşılamamış, kavram değişik bakış açılarıyla yorumlanmıştır. Avrupa'da sivil toplum, çoğu kez Hükümet Dışı Örgütler veya Devlet Dışı Örgütler anlamına gelen NGO (Non Governmental organization) terimiyle birlikte düşünülmekte ve bu niteliğiyle bir anlamda kamu organizasyonları dışındaki yasal örgütlenmeleri ifade etmektedir. İngilizcede NGO adı ile tanımlanan kuruluşlar Türkçede, sivil toplum örgütleri, devlet dışı kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar ve üçüncü sektör gibi farklı biçimlerde adlandırılmaktadır. Hükümet Dışı Kuruluşlar (Non Governmental Organization - NGO) olarak da bilinen bu kuruluşlar, İngiltere'de "Gönüllü Kuruluş" (Voluntary Organization), Amerika Birleşik Devletlerinde "Özel Gönüllü Kuruluş" (Private Voluntary Organization), bazı ülkelerde "Gönüllü Kalkınma Kuruluşları", bazı ülkelerde de "Yurttaş Örgütleri" şeklinde adlandırılmakla beraber bütün kavramların

özünde gönüllülük ve yurttaşı birim alan bir yapı bulunmaktadır ve içerik- misyon bakımından aynı özellikleri barındırmaktadırlar (Özalp, 2008:16-17). Bunlar arasında bilim, teknoloji, eğitim, sağlık, spor, kalkınma, din ve yardım işleri kapsamında, özel ve kamu vakıfları, çeşitli yurttaşların oluşturduğu cemiyetler (dernekler), sendikalar, çeşitli meslek odaları yer almaktadır.

Günümüzde sivil toplum kuruluşu en genel anlamı ile belirli amaçları gerçekleştirmek veya belirli konularda kamuoyunu yönlendirmek veya aydınlatmak için çalışan, gönüllülük esasına göre hareket eden organizasyonel yapılara denmektedir (Engin, 1995:17). Başka bir ifadeyle, STK'lar, belirli mekân ve zamanda bilgiye dayanarak belirlenen bir ihtiyacı ya da bir ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kâr amacı gütmeden hizmet veren, böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Kuçuradi, 1998: 30).

Kongar ise STK'ları, devletin resmi örgütlenmesi dışında, yurttaşlık bilinci ile geliştirilen gönüllü yapılanmalar olarak tanımlar (Kongar, 1991:109). Sivil toplumun bir parçası olan bu kuruluşlar, vatandaşları ortak bir amaç için bir araya getiren çevre ve insan hakları örgütleri, tüketici dernekleri, yardım ve eğitim örgütleri gibi yapılardır. STK'ların en belirgin özellikleri, örgütlü olmaları, sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri, hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasi partilerden bağımsız olmaları, kendi-kendilerini yönetiyor olmaları, ticari çıkar ve kâr amacı gütmemeleri ve merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmaları olarak sıralanabilir (Deakin, 2001:10).

Sivil toplumun tanımlanmasında farklı noktalar vurgulanmakla birlikte tarihsel süreçte farklı anlamlar da kazanmıştır. Birinci anlamada liberal değerlerin

yerleştirilmesi, ikinci anlamda merkez-dışı ülkelerdeki yönetimlerin demokratikleşmesi amaçlarını taşırlarken yeni dönemde ise daha çok küresel boyutlara ulaşan sorunları çözümlemeye eğilmişlerdir. Bugün STK'ların ana gündemlerini küresel sorunlar diye nitelendirilen çevre kirlenmesi, silahlanma, yoksulluk, açlık, azgelişmişlik ve sanayileşmenin insan ve çevre sağlığı üzerindeki yan etkileri ile merkez-dışı diye tabir edilen diğer dünyadaki insan hakları uygulamaları ve demokratikleşme gibi konular oluştururken, gelişmekte olan ülkeler olarak ifade edilen ülkelerdeki STK'larının ana gündemini ise yoğunluklu olarak yoksulluktan kaynaklanan sorunlar, liberalleşme ve demokratikleşme oluşturmaktadır.

Yerel, ulusal ve uluslararası alanda olmak üzere farklı zemin ve coğrafyalarda faaliyet gösterme durumunda olan sivil toplum örgütlerinin asıl amacı siyasal alanı sivil toplumun istediği biçimde şekillendirmek ve bu amaç doğrultusunda kamuoyu oluşturarak, siyasal iktidarı etkilemeye yani karar alma mekanizması üzerinde etkili olmaya çalışmaktır. Günümüzde devletler ve hükümetler dışı küresel örgütler ekseninde yaşanmakta olan kıyasıya mücadelede, STK'lar devlet ve çok uluslu şirketlerden sonra en etkin küresel örgütler konumuna gelmiştir.

Küreselleşmeyle birlikte ulusal sınırların ötesinde hedeflere yönelen ve küresel çapta ortaklara kavuşan STK'lar küresel sorunlarda yetersiz kalan devletlerin yerine etkin konuma geçmektedir. İnsan haklarından çevreye, politikadan kültürel konulara kadar birçok konuda faaliyet gösteren bu örgütler, milli devletlerin ve uluslararası resmi kuruluşların karar alma yapılarını da şekillendirmeye başlamışlardır. Bu durum STK'ları etkin çözüm yapıcı yapmanın yanında, devletin

gücünün sınırlanmasında bir araç haline getirmektedir. STK'lar her ne kadar liberalizm ve kapitalizm karşıtı özellik taşısalar da batı kaynaklı olmaları dolayısıyla, bir dış politika aracı olarak ve finansman kaynakları itibariyle, gelişmiş ülkelerin politikalarından, çıkar ve önceliklerinden etkilenmektedirler (Ateş ve Uysal, 2006:71). Bu durum apolitikliği konusunda hem fikir olunan STK'ların sorgulanmasını gündeme getirmektedir.

B) TÜRKİYE'DE NEO-LİBERAL POLİTİKALARDA DEVLET VE ÖZEL SEKTÖR

1. 1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE DEVLET ANLAYIŞI

Türkiye 1930 yıllar kadar özel sektörün gelişimini amaçlayan liberal bir ekonomik politika izlemiştir. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, özel sektörün yeteri kadar sermaye birikimine sahip olamaması, yatırımlarda istenilen hedeflere ulaşamaması, yetersiz sanayi alt yapısı, dış ticaret açığının giderek büyümesi, işsizliğin artması ve devletten kredi alan birçok ticari ve sanayi kuruluşunun iflas etmeye başlaması 1930'lı yıllar ile birlikte yeni bir ekonomi politikası arayışını beraberinde getirmiştir.

1929 Buhranından sonra, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de, devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla 1923-1929 yılları arasında özel sektör girişimlerini teşvik eden politikaların ülke kalkınmasında yetersiz kaldığını düşünen iktidar partisi CHP, 1931 yılında programına devletçiliği almıştır. Böylece 1930 sonrasında kapalı bir ekonomik politika izlemeye ve devletçiliğe yönelmeye başlayan Türkiye için 30'lar "Devletçilik" politikasının hâkim olduğu yıllar olmuştur.

Türkiye'de uygulanan devletçilik politikasının ilkeleri ve kapsamı konusunda yoğun tartışmalar yapılmıştır. Bazıları Türkiye'deki devletçiliği sosyalist sisteme geçişin bir aşaması olarak görmüş; bazıları da kapitalizm ve sosyalizm arasında bunlara alternatif bir sistem olarak kabul etmiştir.

Thornburg'a göre ise Türkiye'deki devletçilik uygulamasını "devlet sosyalizminin aşırı bir ifadesi" olarak tanımlarken; Bernard Lewis askerler ve bürokratlar arasında "Batıya karşı ve kapitalizme karşı hislerin yeniden canlanışı"; Herslag da "sadece pragmatik bir araç değil; fakat temelde köklü ve ideolojik bir unsur" olarak yorumlamıştır (Tezel, 1986:210-11).

Devletçilik konusundaki genel yaklaşım, o dönemdeki uygulamaların bir sistem veya doktrin sonucu ortaya çıktığını kabul etmemek yönündedir. Nitekim dönemin uygulamaları ve devleti yönetenlerin bu konudaki görüşleri incelendiği zaman; devletçilik uygulamasının bir doktrin gereği değil, faydacı bir zihniyetle benimsendiği anlaşılacaktır. Atatürk'ün devletçilik kavramı hakkındaki görüşleri de bunu desteklemektedir.

> "Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19. asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizde manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline alması" (Boratav, 1974:135).

Atatürk'ün bu sözlerinden uygulanan devletçiliğin doktriner bir yanının olmadığı; fakat bir zorunluluk sonucu ortaya çıktığı ve özel girişimi esas tuttuğu anlaşılmaktadır.

1930'larda bir dizi devletçi ve devletleştirici uygulamalar sonucu devlet, yatırımcı, şirketçi ve denetleyici bir unsur olarak hayatın gelişmesine ve işleyişine büyük ölçüde egemen olurken tarım dışındaki alanlarda asli yatırımcı ve üretici unsuru olarak ortaya çıkmıştır (Boratav, 1990:52).

Devletçilik Türkiye'de aynı zamanda kapitalizmin gelişmesi bakımından uygun ortamı oluşturmuştur. Dönem boyunca ekonominin lokomotifliğini devlet sektörü üstlenmiş olsa da gerek ticarette gerekse sanayide özel sermayenin varlığı ve gelişimi gözetilmiş ve korunmuştur. Devletin sanayi lehine oluşturduğu tüm nesnel koşullar, özel sanayi için de geçerlidir ve gerek himaye rantı, gerek iç ticaret hadlerindeki değişimlerle ortaya çıkan kaynak, bütün kesimlerde devletle özel sermaye arasında paylaşılmıştır. Nitekim sonraki dönemlerde sivrilecek büyük sermaye gruplarından pek çoğunun kökeninde 1930'lu yıllarda devlet ihaleleri ile elde edilen kazançlar yatmaktadır. Sonuç olarak 1930'lar devlet sektörünün özel sektörle rekabet değil, tamamlayıcılık ilişkisi içinde olduğu bir dönem olmuştur (Şahin, 1997: 50).

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, 1933-39 döneminde izlenen iktisadi politikanın devamı aksamış ve sanayileşme hızı yavaşlamıştır. Korumacı dış ticaret politikası koyulaştırılmış, ancak yoğun devlet müdahalesinden doğan büyük rantlar, devletten çok özel sermaye için kaynak sağlamıştır. Türkiye her ne kadar II. Dünya Savaşına katılmasa da, savaş ekonomisinin tüm ağırlığıyla yaşamış, bütün üretken sektörün ve milli gelirin daraldığı bir sürece girmiştir (Boratav, 1990:86).

1946 yılında tek parti döneminin sona ermesi ve 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türkiye ekonomik ve politik olarak yeni bir gelişme dönemine girmiş. Değişen ekonomi politikası doğrultusunda devletçi kalkınma modelini gevşeterek, ithalata yönelik bir kalkınma modeline adım atmıştır (Gül, 2004:260). Böylece, ülkede dışa açık liberal ekonomi anlayışının temelleri

oluşturulmuş ve 1950'li yıllardan itibaren Türk ekonomisi, giderek dışa bağımlı hale gelen bir yapıya bürünmüştür (Boratav, 1990: 94-95).

Diğer taraftan, II. Dünya Savaşı'nın bitişiyle birlikte dünya ekonomisinde egemenliğini kuran Amerika, kapitalist sistemin 1930'lu yılların deneyimini yeniden yaşamaması için, yeni bir iktisadi düzen kurma çabasına girişmiştir. Avrupa ekonomilerinin hızla gelişmesi için, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar kanalıyla, özellikle çevre ülkelerin ekonomik anlamda içe kapanmalarını engellemeye çalışmıştır. Bu amaçla IMF, bu dönemde borçlanmak zorunda kalan çevre ülkelerin izleyecekleri politika seçeneklerini daraltabilmiş ve bu ülkelerin ekonomik politikalarını büyük ölçüde belirleyebilmiştir (Tekeli, 1984: 231).

Türkiye de artık kendi sanayisini yaratıp, burjuva sınıfını oluşturma amacını gerçekleştirmek için, kendi öz kaynaklarını kullanmak yerine, dış desteklerle büyümenin yollarını aramaya başlamış ve uluslar üstü kurumlara üyeliklerle ekonomik destekler sağlanırken, kapitalist dünya ile etkileşim düzeyini de artırmaya başlamıştır. 1947 yılından itibaren, Truman Doktrini ve Marshall yardımı çerçevesinde, dünya ekonomisi ile farklı bir eklemlenme biçimine girmiş, Böylece "ekonomiye her yıl büyüyen ölçülerde şırınga edilen "dış yardım" ile dış açık vermeden birikim sürecini sürdüremeyen ve ithalat ihtiyacının giderek artan bölümünü dış kaynaklarla karşılayan bir ulusal ekonomi yapısı ortaya çıkmıştır" (Boratav, 1990:260).

Marshall Planı ve Truman Doktrinleri ile Türkiye'nin Batı'ya eklemlenmesi ve sağlanan dış destekler somut hale gelmiş ve 1950'lerin ekonomi politikalarını şekillendirecek olan bu hibe ve yardım programları, Türkiye'nin temelde kendi

kendine yetebilme ve kendi öz değerleriyle kalkınma sağlama ilkelerini tamamen erozyona uğratmıştır. Ayrıca, Batı'ya eklemlenmenin bir diğer yanı olarak da, sadece ekonomik programlar değil, aynı zamanda demokrasi gibi "Batı'lı" değerlerle de bütünleşme yoluna gidilmiştir. Ülke içinde, toplumsal gerekliliklerin getirdiği değişim ve dönüşüm politikaları yerine, uluslararası kapitalist sistemin bir aktörü olarak dikte edilmeye başlanan öncelikle ekonomi ve ardından politik programlar, Türkiye'nin dünyaya eklemlenmesinin en önemli öncülleri olmuştur.

Kepenek ise, bu dönemin yaygın kanının aksine, ekonominin genel yönelişinde çok önemli değişiklikler meydana getirmediğini kamu girişimciliği yerine özel girişime dayalı ekonomi politikalarının öncelik kazanmasına rağmen, özellikle sanayi üretim alanında kamu girişimciliğinden vazgeçilmediğinin ve temel mallarda üretim kapasitelerinin kamu kesimi eliyle arttırıldığının altını çizmiştir (Kepenek, 1987:44).

1950 yılından itibaren Demokrat Parti liberal bir ekonomik politika izlemek üzere iktidara gelmiş ve bunun için ekonominin önünde tek parti döneminde uygulanmakta olan her türlü planlama, sınırlama ve kısıtlamalar kaldırılmış olmasına rağmen, devletin en büyük yatırımcı olması geleneğini devam ettirmiştir. 1950'li yıllar, liberal politikalar gereği özel sektörün geliştirilmesi amaçlanmış olmasına karşın kamu yatırımlarının yapıldığı ve hatta devletin ekonomideki ağırlığının giderek arttığı bir dönem olmuştur.

Savaş sonu genişleme konjonktürünün bitişiyle birlikte, 1954'te liberal dış ticaret politikaları da son bulmuş ve ekonomide göreli bir durgunluk dönemi başlamıştır. Öte yandan, dış pazara yönelik ticaret politikalar azalmış, ithalat

sınırlamalarına gidilmiş ve ekonominin 1946 sonrasında sürüklendiği bağımlı gelişme çizgisi ortadan kalkmamıştır (Boratav, 1990:107.)

1950'ler, liberal bir dış ticaret rejimi içinde dış dengenin sağlanamayacağının anlaşıldığı; bu nedenle dış ticaret kontrollerine gidilen; buna rağmen ticaret açıklarının kapanmadığı; öte yandan geniş kamu kesiminin destekleyici özelliği ön plana çıkarak özel sermaye birikimi ile işlevsel bir bütünlük içinde eklemlendiği bir ekonomik yapının yerleştiği yıllar olmuştur (Boratav, 1990:87).

1950 de başlayan değişimin en önemli adımı 1961 Anayasasının kabul edilmesiyle olmuştur. Bu anayasayla birlikte Türkiye'de siyasal açıdan yeni bir dönem başlamıştır. Devlet, demokratik, milli, laik ve sosyal hukuk devleti[18] özelliklerine kavuşmuştur. Vatandaşın yönetim karşısındaki durumu değişmiş, dolayısıyla birey statüsünden vatandaş statüsüne geçen, yönetilenin yönetim karşısında artık yalnız olmadığı, yönetimi demokratik yol ve yöntemlerle (sendika ve grev hakkı vb.) denetleyebilecek sosyal dinamiklere kavuştuğu gerçeği siyasiler tarafından kabul görmüştür (Talas, 1992:55).

1960'lı yıllardan itibaren ise, 'ithal ikameci sanayileşme[19] politikalarının döneme damgasını vurduğu söylenebilir. 1970'li yıllarda dünya çapında yaşanan

[18] Sosyal devlet anlayış, anayasal bir ilke olarak hukuk sistemimize ilk olarak1961 Anayasası ile girmiştir. Anayasa, Cumhuriyetin sosyal bir hukuk devleti olduğu hükmünü getirmiş ve sosyal devlet ilkesinin içeriğini oluşturan geniş bir hak ve ödevler listesi öngörmüştür. Aynı anayasa, 10. maddesinin 2. fıkrasında "Devlet kişinin temel hak ve hürriyetlerini fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartlan hazırlar" diyerek, devleti, tam bir özgürlük ortamı yaratmak açısından görevli kılmıştır.

[19] Savaş sonrası birikim tarzının, belirli ülkelerdeki görünümü olarak ifade edilebilen ithal ikameci dönemin ana hatları şöyledir:"İthal ikamesi süreci, iç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine inşa edilmiştir. Bu modelde ücretler, bireysel kapitalist için bir maliyet unsuru olmakla birlikte, bir bütün olarak sermaye için yeniden üretim sürecini sürükleyen bir talep unsurudur. Böylece, ücretleri siyasi yöntemlerle baskı altında tutmak için bir zorunluluk yoktur. Grev hakkını içeren toplu pazarlık sistemi

krizin ve uluslararası sermaye piyasalarında işleyen yeni sistemin etkisi altına giren Türkiye ve benzeri çevre ülkeler, petrol fiyatlarındaki hızlı artışla birlikte, dış ödeme konusunda zorluk çekmeye başlamıştır. Bununla birlikte ülkedeki sanayi üretimi, dışarıdan girdi sağlamadaki güçlükler nedeniyle büyük düşüşler gösterirken, özellikle "1978-79 yıllarında dış kredi sağlama yönündeki tüm girişimler başarısız kalmıştır. Gerçekte, Türkiye'nin başlıca dış kredi kaynakları, sanayileşme girişimlerini gereksiz bulmuş ve sanayileşmeden vazgeçilmesini önermiştir." (Kepenek, 1987: 46-47).

1970'lerin sonunda ekonomik anlamda yaşanan tüm bu zorluklar, yeni bir siyasi ve sosyo-ekonomik krizi de beraberinde getirmiştir. Hem geniş halk kitlelerinin hem de sermaye sınıfının büyük zarar gördüğü bu bunalım sonucunda, ülkede yeni bir ekonomik program hazırlığına gerek duyulmuş ve bu görev de, 1980 sonrası Türk ekonomik hayatındaki politikalara damgasını vuran Turgut Özal'a verilmiştir.

2. 1980'ler ve TÜRKİYEDE NEO-LİBERALİZM

Batı dünyasında 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik bunalım, 'Laissez Faire anlayışını[20] yeniden moda haline getirirken, 70'lerde başlayan bu dönüşüm sürecine 1980'lerde devlet elinin ekonomiden çekilmesi ve piyasa güçlerinin önündeki

ve yaygın sendikalaşma, işçi sınıfının reel gelirlerinde zaman içinde sürekli artışları güvence altına almıştır."

[20] Laissez faire, "Bırakınız yapsınlar" şeklinde çevrilen bu kalıp - deyiş kapitalist ekonomide müdahalenin olmaması gerekliliğini savunur. Fransızca "serbest bırakmak" anlamına gelen bir kalıptır. İktisadi anlamda Laissez Faire devletin ekonomi üzerinde olabildiğince az etkisi bulunması gerektiğini, böylece özel sektörün ve piyasa ekonomisinin ticaretin serbest kalmasıyla beraber ekonomik refaha kavuşacağını düşünür. Ekonomist Adam Smith'in de dediği gibi sistem bir Görünmez el yardımı ile dengesini bulacak ve etkin olarak işleyecektir. Bu düşünce özellikle Büyük Buhran sonrasında iktisadi çevrelerde popüler olmuştur. Bu popüler ekonomi ilkesinin tamamı "Laissez faire, laissez aller, laissez passer" şeklindedir. Bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler anlamındadır

engellerin kaldırılması halinde tüm ekonomik sorunların çözüleceğini vaat eden ve neo-liberalizm olarak adlandırılan daha güçlü ve etkili bir başka dalga eklenmiştir.

Keynesciliğin tasfiye edildiği neo-liberal ekonomi politikaları, küreselleşme ve soğuk savaş sonrası yeni koşullar ile dünyanın siyasal ve ekonomik yapısını değiştirerek emek ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamış ve ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmelerini hızlandırmıştır. Aynı dönemde 1980'lere kadar uyguladığı ithal ikameci birikim stratejisinin kriziyle karşı karşıya kalmış olan Türkiye de, ithal ikameci modelin kendi çelişkileri dünya kriziyle beraber yüze çıkmış ve bu politikaların terk edilmesi zorunlu hale gelmiştir (Keyder, 1984:53). Yani, hem kısa süre önce geçtiği çok partili siyasal yapıyı ve demokrasiyi yaşatmaya çalışan hem de içe dönük ekonomisiyle hızlı kalkınma olanaklarını zorlayan Türkiye, 1980 yılında her iki sürecin de tıkandığı bir döneme girmiştir.

1970-1980'lere kadar gelen ve artık tıkanan sistemin ve sermaye modelinin yerine Türkiye, kurtuluşu dünya ekonomileriyle bütünleşmekte bulmuş ithal ikameci ve müdahaleci ekonomik anlayış yerini neo-liberal politikalara bırakmıştır.1930'lar Türkiye'si ekonomik bunalımdan çıkışı dünyaya kapanmakta bulurken, 1980'ler Türkiye'si çözümü, dünyanın yeni ekonomik sistemi içinde dışa açılmakta ve dünya ekonomisiyle bütünleşmekte aramıştır. Türkiye'nin bütünleşmeye çalıştığı, ekonomik sistem şöyle ifadelendirilmektedir:

> "Yeni ekonomik düzenin temelindeki öğretisi, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçişteki bütün ülkelerin tek Pazar oluşturmak üzere dünya pazarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleştirilmesi. Bu amaçla, ithalat-ihracat dış ticareti koruma politikalarının etkisinden arındırılacak, fiyat sübvansiyonları kalkacak, paraların konvertibilitesi sağlanacak; devlet tekelleri kaldırılacak, kamu teşebbüsleri özelleştirilecek; devlet tekelleri kaldırılacak, kamu müdahaleleri kaldırılacak; dolaysız yatırımlar, portföy

> yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri denetimden arındırılacak ve mali piyasalar bütünleşecek. Böylece dünya ekonomisi, katılanları özel girişimler olan, piyasalarına rekabet koşullarının egemen olduğu ve dürtüsünün kâr olduğu bir alana dönüşecek" (Tekeli, 1984:234).

Dünyada 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başından itibaren uygulama olanağı bulan ve neo-liberalizm olarak adlandırılan bu politikalar Türkiye'de zemin ve zaman olarak 1980'li yıllarda öne çıkmıştır. Yıpranan ve kaybolmaya yüz tutan devlet otoritesinin yaygın ve baskın olarak, yeniden kurma girişimi olarak gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi, devletin her düzeyinde yeniden yapılanmalara gerek olduğu varsayımına dayanan neo-liberal uygulamalara gerekli zemini sağlamıştır. Bunun için yönetim, hukuk ve kurumsal alanlarda yapılan değişiklikler, önceki dönemin bürokratik anlayışını tasfiye etmeye yönelmiştir. Bu amaç doğrultusunda IMF, DB ve OECD gibi uluslararası örgütler ve TÜSİAD, MESS gibi yerli sermaye çevreleri tarafından 24 Ocak Kararları hemen kabul görmüştür (Arıcanlı ve Rodrik, 1990:122). 24 Ocak 1980'de başlatılan istikrar ve yapısal uyum programıyla; kaynakların etkin dağılımını artırmaya yönelik olarak piyasa güçlerini harekete geçirme ve Türkiye ekonomisini rekabete açık bir ekonomi haline getirme amaçlı önemli radikal adımlar atılmıştır. Sivil hayata dönüş öncesi oluşturulan anayasa ile bir yandan güçlü devlet olgusunun hâkim kılınmasına, bir yandan da otoriter-merkeziyetçi gücün sağlanmasına çalışılmış, bu da neo-liberal uygulamaları hayata geçiren Özal dönemi için geniş bir hareket alanı yaratmıştır.

1993 yılındaki ölümüne kadar, Türk siyasal yaşamında önemli bir aktör olarak yer alan Turgut Özal dönemi Türkiye'de küreselleşmenin ana ayakları olan özelleştirmeler ve deregülasyonların başladığı dönem olarak anılmaktadır. ABD'de iktidara gelen Reagan, İngiltere'de de Thatcher tarafından uygulanmaya konulmuş

olan neo-liberal ideolojinin en etkili temsilcisi, ithal ikameci politikaları uygulamasıyla Türkiye'de Turgut Özal olmuştur.

Diğer taraftan, Özal'ın iktidara gelişini hazırlayan koşulların, İngiltere ve Amerika örneklerinden farklı şekilde geliştiğini de vurgulamak yerinde olacaktır. İngiltere ve Amerika'da yeni sağ, tüm diğer siyasal aktörlerin katıldığı, demokratik bir ortamda iktidara gelmiştir. Özellikle İngiltere'de Thatcher, o dönemde oldukça etkili bir güce sahip olan işçi sendikalarının büyük direnişiyle karşılaşmıştır. Türkiye'de ise, Özal'ın iktidara geliş koşulları bir anlamda 1980 askeri darbesiyle hazırlanmıştır. Dolayısıyla, Özal'ın politika sahnesine çıkışı, siyasi parti ve politikacıların siyasetten uzaklaştırıldığı bir ortamda gerçekleşmiştir. Özal dönemi, birçok ekonomik ve toplumsal değişimin yaşandığı yıllar olmuştur ve bu değişimler, hem ANAP iktidarının ekonomi politikalarının, hem de dönemde konjonktüre olarak yaşananların etkileriyle şekillenmiştir. Sonuç olarak Özal iktidarıyla birlikte uygulamaya konulan yeni sağ politikalarla Türkiye, iktisadi liberalizm, siyasi otoriterlik ve kültürel muhafazakârlık temelinde, yeni bir ulusal birlik ve kimlik tanımına girişmiştir (Özkazanç, 1996:122).

Neo-liberal politikaların Türkiye'deki en etkili temsilci olan Turgut Özal tarafından bu dönemde oluşturulan ekonomik ve yapısal düzenlemeleri içeren 24 Ocak Ekonomik Kararları[21] ile ekonomi ve toplumsal yapıda köklü bir değişim

[21] Türkiye ekonomisini değişen dünya şartlarına göre yeniden yapılandırmak, dışa açmak ve dünya ekonomisi ile entegre ederek küreselleşme eğilimlerinin dışına Türkiye'yi çıkarmamak için 24 Ocak 1980'de Özal tarafından hayata geçirilen istikrar paketidir. Bu paket doğrultusunda hayata geçirilen kurallar şunlardır.%32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidildi. Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alındı. KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırıldı. Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırıldı. Dış ticaret serbestleştirildi. Yabancı sermaye yatırımları teşvik edildi. Kâr transferlerine kolaylık sağlandı. Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklendi. İthalat kademeli olarak liberal edilmiş, İhracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti,

gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile beraber, hemen her hükümetin en temel ekonomi politikalarının başında "yeni bir girişimci sınıfı" ve hatta "milli burjuvazi yaratmak" şeklinde tasarılar olsa da, Özal döneminde, 24 Ocak Kararları ile ekonominin toplumsal hayattaki etkileri artmış, 1980'ler Türkiye için yapısal dönüşüm dönemi olmuştur.

24 Ocak Ekonomik Kararları ile sürdürülmekte olan ithal ikameci ve korumacı ekonomik programdan keskin bir dönüşle; dış ticarette liberilasyon, gerçekçi ve dalgalı kur politikası, özelleştirme, ekonominin lokomotifliğinin kamu sektöründen özel sektöre kaydırılması, kamu harcamalarının azaltılması gibi uygulamalara geçiş benimsenmiştir.

Bu tarihten bu yana bir takım sosyal devlet uygulaması gerçekleştirilmekle beraber her alanda liberal uygulamalara gidilerek gerçekte sosyal devlet kimliği arka plana itilmiş özelleştirme,[22] sermayenin serbestleşmesi gibi yapısal kararlarla, devletin köklü olarak yeniden yapılandırılması sürecine girilmiştir. Bu anlamda, ekonomik ve siyasal alandaki reformlar ve yeniden yapılanma sonucunda, zaten zayıf olan sosyal devlet aşınmış ve anlayışı düzenleyici devlet anlayışı lehine aşınmaya devam etmiştir.

---

sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edildi. Dövize Çevrilebilir Mevduat (DÇM) uygulamasına son verildi. Döviz alım satımı serbest bırakıldı. Döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırıldı, faiz oranları serbest bırakıldı. Ve reel faiz politikasına geçildi. Fiyat kontrol ve sınırlamaları kaldırılarak serbest piyasa uygulamasına geçildi.

[22] Özal'ın liberal söylemleri ve açılımları kaçınılmaz olarak özelleştirme politikasına ağırlık vermesini gerektirmekteydi bu nedenle eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, alt yapı hizmetleri de dâhil olmak üzere tüm alanlarda şartların el verdiği ölçüde özelleştirmeye gidilmesi, devletin olabildiğince ekonomik alandan uzaklaştırılması gerektiğini savunmaktadır. Özelleştirmeye yönelik ilk adımları uzun süredir devlete yük olduğu savunulan, Türkiye'de madencilik ve enerjide toplam üretimin çok büyük miktarına sahip olan, imalât sanayinde ise sınaî katma değerin yaklaşık %30'unu üreten Kamu İktisadi Teşebbüslerin özelleştirilmesi konusunda atılmıştır. Ancak, 1980'li yıllarda dayatılan özelleştirme satışlarının tutarı 0,3 milyar dolar civarında kalmış ve KİT'ler, "kamu açıklarını kapatma amacı ile özelleştirme" anlayışı çerçevesinde 1990 yıllarda özelleştirilmeye tabii tutulmuştur.

Tüm bu gelişmeler devletin ekonomik işlevinde döşümü beraberinde getirmiştir. Devlet yönünü emekten sermayeye çevirmiş, sermayenin vergi yükünü azaltmış, gümrük duvarlarını indirerek ihracata teşvik etmiş ve kaynaklarını büyük ölçüde sermayeye aktarmıştır. Böylece Sabancı, Koç, Eczacıbaşı guruplar ve Arap ülkelerindeki inşaat sektöründen büyük kazanç sağlayan ENKA ve STFA gibi şirketler servetlerini artırmışlardır.

Yeni liberal anlayışla devlet ekonomiden çekilirken, politik araç olarak daha daha baskıcı daha anti-demokratik, daha az sosyal bir devlet halini almıştır. Sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak bölgesel eşitsizliği ve gelir eşitsizliğini de artırmıştır. Bunun yanı sıra kaynakları özel sektöre aktararak kaynak sıkıntısına düşen devlet borç ve faizler yüzünden yeni yatırımlar yapamayarak eğitim, sağlık gibi sosyal görevlerini yerine getiremeyen bir kuruma dönüşmüştür (Sönmez, 2003:180-183).

Devlet kesiminin daraltılması ve özelleştirilmesi siyasal ve toplumsal yaşamın dönüşümüne de neden olmuştur. Devlet, taze bir kaynağa dönüşürken kamu açıklarının artmasının yanı sıra özelleştirmeler hukuksal ve toplumsal sorunların kaynağı olmaya başlamıştır (Kazgan, 2005:130). Özel sektör girişimleri özgürleştirilirken, ekonomik yozlaşma ve bozulmalar da birbirinin arkasından gelmeye başlamıştır.

Ekonomik alanda yapılan bu değişmeler toplumsal değerlere de yansımış toplumun büyük kesimi kolay yoldan zengin olmanın peşinde koşmaya başlamıştır. Hükümetin "Laissez Faire " anlayışı kolay yoldan para peşine düşen bireyi yaratmıştır. Bireyin parayla özdeşleşen boyutunu ön plana çıkararak kültürel boyutu göz ardı eden bu anlayış Özal'ın söylemleriyle de sıkça desteklemiştir. Özal'a göre

birey, "önce para boyutuyla var olacak, sonra kültür ve demokrasi boyutları ortaya çıkacaktır" (Cemal, 1989:114).

"Laissez Faire" dalgası, vatandaş tarafından çalmanın ve dolandırmanın doğal olarak algılanmasına ve toplumun değerler sisteminin hızla değişmesine neden olmuş, hızlı dönüşümde halk eski değerlerle fakir kalmaktansa bir an önce zengin olmanın peşine düşmüştür. 1980'ler bu olgunun tanığıdır ve bu dönemde her türlü ölçüyü aşan 'köşe dönmeciliğe' karşılık, çarpıcı bir kültürsüzleşme süreci yaşanmıştır. Dönemin kültür politikası ise İslami öğelerin ağırlık taşıdığı bir gelenekselcilik anlayışıyla şekillenmiştir. Toplum, Türklük ve Müslümanlık unsurlarıyla bir eksen etrafında birleştirilmeye çalıştırılmış, din ve dini örgütlenmelerin (tarikatların) sivil toplumun en önemli öğelerinden biri olduğu vurgulanmıştır. Köker'e göre de "dine inanan, devletine de bağlı olur" anlayışıyla, itaatkâr bir toplum ve "dini gelenek ağırlıklı bir kültürel kimlik" yaratma çalışılmıştır (Köker, 1996:1255). Bu anlayış siyasal İslam'ın güçlenmesine yardımcı olurken, dindar bir siyasetçi olarak anılan Özal'ın "dinin siyasallaşmasına" ya da "siyasal İslam"a verdiği destek, İslamcı kesimin hemen hemen tüm desteğini almasıyla sonuçlanmıştır (Kongar, 2003:253). Bunun sonucu olarak da siyasal İslam ve İslami sermayenin Kamusal alanda görünürlüğü giderek artmıştır. Diğer yandan Türkiye'nin dünya pazarına açılmasıyla çağ atladığı düşünülürken zengin ve yoksul ayrımı keskinleşmiş, halkın devlete karşı tepkisi büyümüş ve Türkiye 1990'lara sorunların gölgesinde girmiştir (Zürcher, 2004:405-419).

Ferroz 1990'lara gelinirken Özal iktidarı altındaki Türkiye'nin sosyo-ekonomik görünümünü şu şekilde özetlemiştir.

> "Türkiye Özal döneminde, hükümetten istekte bulunup bu isteklerin gerçekleştirilmesini sağlayacak kentli nüfusun onda birine hizmet veren bir tüketim toplumu oldu. Her ne kadar medya- özellikle de televizyon- reklamları tüketim mallarını en fakirlere kadar getirse de, yeni zenginler için her şey mevcuttu! Otomobiller- özellikle de ithal otomobiller- birer statü simgesi oldu; tıpkı sanat eserleri, antikalar ve eski kitapların olduğu gibi. Yine de durmadan artan pahalılık yüzünden nüfusun maaş ve ücretle geçinen büyük çoğunluğu zar zor geçinmeyi başarıyordu. İşe girme ölçütleri de değişiyordu: Üniversite mezunları artık düşük maaşlarla devlet kurumlarında çalışmak değil, maaşların yüksek olduğu ve gelecekten umut vaat eden özel sektörde, özellikle de yabancı firmalarda çalışmak istiyorlardı. Üniversiteler bu yeni müşteri kitlesine hizmet edip öze sektörün aralıksız olarak ihtiyaç duyduğu şirket müdürleri yetiştirmek üzere özelleştirildi. Bu sınıf için geçerli dil İngilizceydi ve Türk basınında bu işler için verilen ilanlar bile- çoğunluğun bilmediği- İngilizce olarak veriliyordu" (Ferroz, 2006: 198)

Ferrozunda gözler önüne serdiği liberal yapılandırmayla beraber Türkiye'de toplumsal değerlerin yerine yenisinin ikame edilmesi, insani değerleri geri plana atarken, insanın tükettiği kadarıyla değerli kılındığı Türkiye'de, artık dar gelirli olsa da tüketen, orta sınıf olsa da lüks tüketim mallarına erişebilen, üst sınıfın beğeni ve tüketim alışkanlıklarının değiştiği ve çeşitlendiği, hizmet sektörünün hızla gelişmesi sonucunda bu alanlarda istihdam edilen yeni bir profesyoneller sınıfı oluşmaya başlamış ve tüm dünyadan farklı olmayan yeni bir tüketici tipi oluşmuştur. 1980'li yılların sonu sadece sermayenin değil, hizmet sektöründe de iyi ve paralı eğitimin alınıp satılabildiği ve sonuç olarak toplumun her kesiminin on yıl öncesinden daha farklı yaşam kalıplarına büründüğü yılar olarak tanımlanabilir. 1980'li yıllar tüketimin teşvik edildiği, kapitalist ekonominin benimsendiği yıllar olmuştur.

Sonuç olarak bu dönemde Turgut Özal tarafından uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisiyle sosyal-devlet anlayışından uzaklaşıldı; bu uzaklaşma toplumsal değerlerin alt-üst oluşunu da beraberinde getirdi. "Sosyal devlet, işçi düşmanlığı ve zenginlik övgüsüne; yerli sanayiye iç pazar yaratma ise ithal malı

kullanma merakına kendini bıraktı. Bireycilik, kültürsüz bencillik ve para hırsı biçiminde ön plana çıktı." (Kazgan, 2005:124).

Özal dönemi ile başlayan dışa açılma politikaları, dönemin hâkim neo-liberal ideolojisinin Türkiye içerisinde yerleşmesine olanak sağladı. Bu yeni ideoloji ile değişen sadece ekonomi değil, kaçınılmaz olarak toplumsal hayat oldu. Burjuva ideolojisini yaygınlaştırarak, medya aracılığı ile geniş bir talep ve tüketim yaratabilme ve bunun için de tüketici sınıfı yaratabilme çabaları toplumsal yaşam pratiklerini ciddi anlamda değiştirdi. Tüketmenin sınıfsal açıdan belirleyici özelliği korunsa da, artık artan tüketim malları ithalatı ile her kesim için farklı özellikte mal bulabilme olanağı yaratıldı. Tüm bu gelişmeler Türk toplumunu kanaatkâr bir toplum olmaktan çıkıp kapitalist sisteme daha uygun, tüketim toplumu olmaya başladı ve bu dönüşüm için tüketime işlerlik kazandıracak olan bir toplum yapısı oluşturulmaya çalışıldı.

3. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

"Günümüz Batı dünyasının sosyo-ekonomik politik ve kültürel temellerini kuran öğe olan kapitalizmin yeniden isimlendirilmesidir" (Kızılçelik, 2003:148) olarak tanımlanan küreselleşmenin, kapitalizmin 20 yy daki görünümü olduğu savunulmaktadır. Baumanın (1999:8) "parolaya dönüşmüş moda deyim" olarak tanımladığı küreselleşme, günümüz dünyasını anlamak için önemli bir süreçtir. Yeni liberalizm politikaları doğrultusunda sermaye hareketlerinin serbestleşmesi devletin etkinliğinin minimuma indirilmesi, uluslar arası kuruluşlar (IMF; WTO) aracılığıyla tüm dünyaya dayatılmıştır. Sovyetlerin çöküşünün hız kazandırdığı bu süreç yaşanan teknolojik gelişmelerle kolaylaşmış ve 20 yy sosyal, ekonomik, kültürel değişim ve

dönüşümlere sahne olmuş ve dünya eskisinden çok farklı biçimde yapılanmaya başlamıştır.

Gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlanan Türkiye'de bu yeniden yapılanmadan nasibini almıştır.1990'lı yılara tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'ye de küreselleşme damgasını vurmuş ve Türkiye küresel ekonomik sisteme entegre olabilmek için büyük çaba sarf etmiş, bu hedef doğrultusunda çeşitli ekonomik reformlar (reformların en önemli bileşenleri arasında artan ihracat, serbestleşen ithalat yönetmelikleri ve yabancı sermaye yatırımlarının artması, esnek döviz kuru politikası ve özelleştirme sayılabilir) yapılmıştır (TSDR, 2008:5).

Küreselleşme süreci, uygulanan yeni liberalizm politikaları ile devletin siyasal ve ekonomik etkinliğinin aşınmasını sağlamış ve giderek ulus-üstü kurumlar, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları devletlerin egemenliği üzerinde etkilerini artırmıştır. Özellikle de tasarruf-yatırım oranlarının düşük, sermaye birikiminin az olduğu, ekonomik istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı, devletin "kalkınmacı devlet" kimliğine büründüğü GOÜ'lerden biri olan Türkiye'de devlet çeşitli kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Dünyaya entegre olma yolunda sarf edilen çaba, şirketleri ulusal düzeyden uluslar arası düzeye çıkarırken rekabete açılan iş ve ekonomi dünyasına ilave olarak yazılı medya ve kısmen sivil toplum örgütleri de bu sürece katılmıştır. 90'lı yıllarda işçi hareketleri-sendikal haklar ve görsel-işitsel medya Türkiye'deki devlet dışındaki sivil alanların canlanıp gelişmesine sebebiyet vermiştir.

Küreselleşme sürecinde devlet kapitalist sermaye birikiminin tek yanlı çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırılırken, sosyal devletin yerini neo-liberal

devlet almıştır. Devlet, uluslararası sermayenin ihtiyaçlarına uygun olarak dönüştürülürken; gerçekleştirilen özelleştirmeler ile kamu mülkiyeti payı azaltılmış, sosyal amaçlı harcamalar ciddi ölçüde kısıtlanmış, maliye ve para politikaları ise uluslararası sermayenin sermaye birikimini destekleyecek şekilde gerçekleştirilmeye başlamıştır. Böylelikle, devletin merkez ülkelerdeki Refah Devleti uygulaması ile çevre ülkelerdeki kalkınmacı devlet uygulaması sona ermiştir.

Devletin, kamu hizmeti üretmedeki başarısızlığı, özelleştirme ve deregülasyon (serbestleşme) politikaları, bir taraftan kamusal hizmet alanlarını özel sektör lehine daraltırken, diğer yandan piyasa mekanizmasına dayalı yeni sistemin işleyişini düzenleyecek yasal çerçeveyi iyi oluşturamamış; dahası yeni düzeni denetleyecek ve düzenleyecek kamu kuruluşlarını yeteri kadar güçlendirememiştir (Özdemir, 2008:187). Bu nedenle kamu ihtiyaçlarının devletin müdahalesi yerine, özel kişi ve kuruluşlarca sağlanması düşünülen- bağış ve isteğe bağlı yardım şekli devreye sokulmuştur.[23] Diğer yandan neo-liberal politikalarla yükselen değer olarak sivil toplum kuruluşları kamu hizmetlerinin görülmesinde devlete alternatif, bir anlamda da ortak olmaya başlamışlardır.

Türkiye'nin küresel ekonomiye açılma çabaları birlikte birçok ekonomik dalgalanma ve krizle karşı karşıya kalmış. Bu dönemde, sanayinin verimlilik ve rekabet gücü kazanması için yeterli çaba ortaya konmamış, devletin sanayiye yatırım yapmaktan vazgeçmesine karşılık, özel sektör devletin boşluğunu doldurmayı değil, kolay kâr getiren spekülatif alanları seçmiş ve sonuçta sanayisizleşmeden

[23] Fakat Liberalleşmeyle birlikte sermaye birikimlerini artırarak önemli bir güç haline gelen şirketler günümüzde eğitim, sağlık, çevre gibi konularda sorumluluk almaya başlasalar da, verdikleri hizmetlerde kamusal yarar mantığıyla hareket etmek yerine daha çok pazarlama ve kurumsal itibar yaratmak için bir araç olarak algılanmakta ve uygulamaktadırlar

kaçınılamamış ve bütün iddialara rağmen devlet küçülememiştir. Türkiye ekonomisinin uluslararası sisteme tam entegrasyonu sağlanamamış ve Türkiye bu süreçten tam olarak fayda sağlayamamıştır (TSDR, 2008:5). 90'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomik kaynakları başta siyasi amaçlar ve başarısız yönetimler yüzünden hoyratça harcanmış, özelleştirme yapılamamış, başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sektörü milyarlarca dolar kayba uğramış, sürekli artan iç ve dış borç faizlerine büyük kaynaklar ayrılmıştır. Özellikle kamuda yatırım yapılamaz duruma gelinmiştir. Sermaye kesimi yatırım yapmak yerine enflasyonun çok üstünde yüksek reel faizlerle para satmaya yönelmiştir. Bu durumda işsizlik rakamları artmış ve sadece paradan para kazanan rantiye kesimi (Başta TÜSİAD çevresi olmak üzere Türkiye'nin en büyük 500 kuruluşu esas faaliyet kârlarından ziyade devlete para satarak faiz ve repo gelirlerinin yüksekliğiyle ayakta kalmış ve büyümüşlerdir) güçlenmiştir (Toruk, 2005:268). Bu gelirler 90'ların ilk yıllarından itibaren devletin borcunun katlanarak artmasına, özel sektör kuruluşlarının da gelirlerinin katlanarak yükselmesine yol açarken kamu sektörünün hâkimiyetinin giderek azalmasına neden olmuş ve bu durum günümüze kadar katlanarak devam etmiştir.

Sonuçta Türkiye, enflasyon, işsizlik, bozuk gelir dağılımı, sanayisizleşme, çarpıtılmış sektörel tercihler, ekonomik istikrarsızlık, iflas etmiş kamu maliyesi ve dengesiz sosyal dengeler gibi sorunlar yumağıyla karşı karşıya gelmiş tüm bu faktörler sosyal, ekonomik, siyasal değişmeleri beraberinde getirmiştir.

4. KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER

1990'ların başlarından bu yana dünyanın siyasi, ekonomik ve sosyal yapısında büyük bir hızla derin etkiler bırakan küresel sistem uluslararası sınırları

aşarak, ulusları ekonomik ve teknolojik olarak birbirine bağlamıştır. Tüm bu teknolojik gelişmeler, iletişim teknolojilerini de geliştirerek teknolojik aletlerle karasal alanın dışında sanal bir dünya oluşturmuştur. Böylece dijital dünyada iletişim araçları, artık belirli bir kesime veya belirli bir alana yönelik yayın yerine, daha büyük ve karma bir kitleye aynı anda ulaşmaktadır. Tabii ki tüm bu ekonomik ve teknolojik gelişmeler toplumları da değiştirmeye başlamıştır. İletişim araçlarında yaşanan devasa gelişmeler, bireyler, toplumlar ve kültürlerarası ilişkileri yoğunlaştırmış; kendi dışındaki toplum ve kültürlerden habersiz "kapalı toplum"ları açık topluma dönüştürmüştür. Robins (1999:26)'in deyimiyle "ekranlar aracılığıyla yeni bir dünya düzeni" doğmuştur. Bu yeni toplum Debord'a göre gösteri toplumu, Baudrillard'a göre tüketim toplumudur[24]. İki tanımda da toplumlar, tüketim üzerine sistemlerini kurmuşlardır. Gösteri toplumunda insanlar, satın alarak sisteme katılırken, tüketim toplumunda sisteme tüketerek katılırlar.

Tüketmek üzerine yükselen bu topluluklar, kullanım ve tüketimi, popüler kültür ile gerçekleştirmiş. Popüler kültür, en önemli aracı olan medya ile kültür endüstrisinin hammadde olarak kullandığı kültürü yeniden üreterek, belirli kalıplara büründürülmüş standart kültür paketini kitlelere sunmuştur. Yerelin yok olduğu kitle

[24] Tüketim, 20. yy ın sonlarından itibaren gündelik ihtiyaçların giderilmesi anlamında kullanılmaktan öte farklılaşmış, sanayileşmiş devletlerin oluşturduğu anlayış paralelinde gelişmişliğin, çağdaşlığın, ilerlemenin bir görüntüsü haline gelmiştir. Özellikle 19. yy la birlikte mağaza, eğlence merkezleri ve tüketim ürünlerindeki artışı, 1930'lu yıllardan itibaren kitlesel üretim sistemine geçilmesiyle kitlesel tüketimin teşvik edilmesi,1970'li yıllarla birlikte seri ve disipliner üretim, uzmanlaşma, standart tüketim kalıpları gibi temel prensiplere dayanan Fordist üretim tazı terk edilerek, daha esnek bir üretim ve tüketim kalıpları öngören Postfordist üretim tarzına geçilmesi son olarak 20. yy ın ikinci döneminde yaşanmaya başlanan ve günümüzde de devam eden küreselleşmeyle birlikte, tüketimin küresel bir boyut kazanması süreciyle birlikte tüketim toplumu ortaya çıkmıştır (Yanıklar, 2006:21-519). Tüketim toplumunu, "bir işe yarasın ya da yaramasın, bir gereksinimi karşılasın veya karşılamasın, üretimin asıl olarak satmak ve kâr etmek için yapıldığı, üretimde nitelik ve kaynakların boşa harcanmaması amacı göz ardı edilerek, reklamcılık yoluyla bireylerin moda, heves ve alışkanlıkların baskısı altına alınarak "tüketmeyi istemeye" yöneltildiği toplum" olarak tanımlanmaktadır (Ozankaya, 1995:142). Bu toplumlarda mutluluk tüketmeye bağlanmıştır fakat tüketmek temel ihtiyaçların ötesine geçmiş kişiler kimliklerini tükettikleri nesnelerle tanımlarken statülerini ne kadar tükettikleriyle gösterir hale gelmiştir.

kültürünün somut şekilleri olan popüler kültür, herkesin ulaşabileceği ürünler sunarak tüketim devamlılığını sağlamıştır. Tüm dünyada hız kazanan küreselleşme süreciyle birlikte dünya tek ve bütünleşmiş bir pazar haline dönüştürülürken piyasa dinamizmi tüketimle sağlanmış ve kültürel küreselleşmeyle tüketim tüm dünyaya yayılmıştır.

Kitlesel üretimin sonucu olarak ortaya çıkan tüketim kültürünün en temel özelliklerinden biri, onun serbest piyasa ilişkilerine dayalı kapitalist toplumların bir ürünü olmasıdır. Tüketim, piyasa ilişkileri tarafından yönlendirilen modern tüketim metalarının tüketilmesidir. Başka bir deyişle, tüketim kâr ve ekonomik değerlerle ilgilenen kurumlar tarafından üretilen bir dizi alternatif metalar arasında bireylerin seçim yapmasıdır. Bu bağlamda tüketim kültürü piyasa aracılığıyla tanımlanmaktadır ve kültür piyasa mallarını tüketecek tüketiciler üretmek için kullanılmaktadır. Böylece tüketim toplumunda sadece mallar değil sosyal pratikler, kültürel değerler, fikirler, beklentiler ve kimlikler tüketilmektedir (Yanıklar, 2006:51-52).

1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanan ekonomi politikalarına ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak hızlı toplumsal değişme süreci yaşanmış. Batı ile uyumu hedeflemiş ve bu doğrultuda ekonomide belirlenen liberal ve serbest ekonomi anlayışı yaşama geçirmeye çalışan Türkiye'nin bu çabaları diğer alanları da etkileyen sonuçları doğurmuş dolayısıyla iktisadi hayatta hedeflenen değişimler, sosyal, kültürel ve siyasi alanları da içine almıştır. Başta iletişim ve bilişim sektörleri olmak üzere teknolojinin bütün alanlarındaki değişimler ve dönüşümlerin sonuçlarından Türkiye de payına düşeni almıştır.

Teknolojik gelişmeler toplum hayatına getirdiği bazı kolaylıkların yanı sıra aynı zamanda sosyokültürel yapıda bir takım çelişkilerin ve çatışma alanlarının ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Türkiye bir kitle toplumu görünümü kazanmış ve dolayısıyla gündelik yaşama da kitle iletişim araçlarının yaydığı kültür olan popüler tüketim kültürü egemen olmaya başlamıştır. 1980 sonrası dönemde Dünya ekonomik sistemine dâhil oluş sürecinde, Türkiye'de tüketim mallarının çeşitliliğini arttırmış ve yeni tüketim kalıpları toplumun daha geniş kesimlerine yayılma olanağı bulmuştur. Bu yayılmada kuşkusuz kitle iletişim araçlarının ortaya koyduğu söylemin de rolü etkili olmuştur. Kitle iletişim araçlarının tüketim kültürünü yaratma ve yayma etkinliklerini Topçuoğlu, şu şekilde özetlemektedir:

> "Tüketim fonksiyonunda karşımıza çıkan bu çarpıklık, ihtiyaç kavramının amorf hale gelmesi ve amacından sapması olarak analiz edilebilir. Başka bir anlatımla birey, yaşamını kuşatan toplumsala rağmen varlık gösterememekte; kişisel tercih yetisini kaybetmektedir. Toplumsalın tanımlanması ve geniş kitlelere aktarılması ise büyük ölçüde kitle iletişim araçları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda tüketimi bir bütün olarak kavramamızı kolaylaştıran tüketim toplumunu, enformasyon toplumundan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Hızlı toplumsal değişimin anonim kültürünü oluşturan kitle iletişim araçları da genel ekonomik işleyişin bir uzantısı niteliğini koruyarak var olan toplumsal gerçekliği estetize etmiş ve yeniden üretime dâhil etmiştir. Bireyin kendi gücünü aşan bu genel işleyiş hakkındaki düşüncesini pekiştiren iletişim araçları, böylece sosyo-ekonomik, kültürel ortamı dolaysız bir şekilde telif etme imtiyazını da tekellerinde tutmayı başarmışlardır. Özellikle karar alma süreçlerinde sağladığı kitlesellik ve anonimlik, iletişim araçlarının çağın kültürünü taşımada/oluşturmadaki etkisini maksimum düzeye çıkarmış; onları günlük yaşamın olmazsa olmaz öğeleri haline getirmiştir (Topçuoğlu, 1996:164)."

Özellikle Türkiye'de televizyon yayınlarının başlaması ve televizyonun yaygınlaşmasıyla beraber, insanlar her zamankinden daha çok Batı tarzı yaşam biçimlerinin etkisine ve tüketim kültürünün sıcak propagandasına açık hale gelmiştir. Bu süreçle birlikte kapitalist piyasa ilişkileri ve dış yardımlar gibi yapısal değişmelerle birlikte, önceleri geleneksel bir çerçeve içerisinde sınırlı ihtiyaçlarla

yaşamış olan Türk toplumu daha fazla tüketme arzusu içine girmiş ve bu arzusunu da pratiğe geçirmeye başlamıştır. Ancak, burada vurgulanması gereken önemli nokta, artan tüketimin, temel gereksinimlerin sağlanması yönünde değil, lüks tüketim mallarında yaşanmasıdır. Bir diğer yandan da, bu tüketim davranışlarındaki değişimler, küresel bir yaklaşımla, Batı'nın tüketim malları üzerinden gündelik yaşam pratiklerini de etkilemiştir. Kullanılan araçlar, yaşanılan mekânlar, tüketilen gıda maddeleri, dinlenilen müzik türlerine kadar, yaşamın her alanında dışa açılmanın yarattığı değişim gözlemlenebilir hale gelmiştir. Özellikle televizyonun önünü açmış olduğu eğlence ve tüketim biçimleri de günlük yaşantıya girmesi hayatın akışını değiştirmiş aynı zamanda aile yapısı ve toplumsal yapıları da değişime tâbi tutmuştur. Serbest ekonomi sonucu toplumsal piramidin orta ve üst katmanlarında yer alan kesimlerin gelirlerinin artması sonucunda ortaya çıkan Avrupa'da eğitim görmüş, birden çok yabancı dil bilen elit kesimin insanları, birer statü ve seçkinlik göstergesi olarak Batı kaynaklı markalara yönelmiş toplumsal piramidin alt sıralarında bulunan tüketicilerin, medyanın ve reklamların da yardımıyla, tüketim bağlamında bir taklit sürecine girme ye başlamıştır. Bali, (2002:61) bu değişimi şu sözlerle özetlemektedir.

> "İçine kapalı bir ekonomi ve yaşam tarzı on yıl gibi kısa bir sürte içinde köklü bir değişime uğramıştı. İnsanlar birden bire başta Amerika olmak üzere Batı'daki yaşam tarzını görmüş, kıt kanaat geçinmek ve azla yetinmek üstüne inşa edilmiş hayat felsefesinin artık geçerli olmadığının farkına varmışlardı. Başta gençler ve beyaz yakalılar olmak üzere herkes daha iyiyi elde etmeyi, elde ettikten sonra daha harcamayı, tüketmeyi, en kaliteli ürünleri kullanmayı, en nitelikli mekânlarda vakit geçirmeyi, yurtdışına turistik geziler yapmayı hedefledi".

Türk toplumunda, tüketim kültürün değişimi ve yeni kültürün oluşumunda başat rolü oynayan medya, sistemi canlı tutmak ve devamlılığı sağlamak için yeni bir

tüketici tipi oluştururken aynı zamanda tüketim alışkanlıklarının devamlılığını sağlamaya çalışmış ve bunun için tüketimin ideolojik aracı olarak adlandırılan reklamları ön plana çıkarmıştır. Fikir oluşturma ve karar vermede önemli bir iletişim şekli olan reklamların hâkim söylemi tüketim kültürünün temel değerleri olan bireysellik, farklılaşma, az ile yetinmemek, sınıf atlama ve lüks yaşam tarzı olarak belirginleşmektedir.

Türkiye'deki sosyo-kültürel değişime paralel olarak önem kazanan, söz konusu ürünü, fikri, hizmeti üreten ile onun potansiyel tüketici arasında gerçekleşen özel bir iletişim biçimi olan reklamların tüketim kültürünü yaratma ve yaygınlaştırmasındaki etkisi bir takım sektörel gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Televizyon ve radyo alanında devlet tekelinin ortadan kalkmasıyla özel televizyon ve radyo sayısının giderek artması, TRT'nin basın-yayındaki tekelini zayıflatmış, özel sektörün medya alanına girebilmesinin önündeki engeller aşılarak sermaye sınıfının kamuoyu üzerindeki nüfuzu da artmaya başlamıştır. Reklam ajanslarının çoğu başta Amerika olmak üzere yabancı şirketlerle ortaklık içine girmeye başlamıştır. Böylece reklam ajansları, çok büyük bir tüketici potansiyeline sahip ülke konumundaki Türkiye'de, Türk reklamcılığının uluslararası reklamcılık değerlerini kazanmasına yardımcı olurken aynı zamanda Türkiye pazarından çok büyük miktarda kazançlar elde etmeye başlamıştır (Çetinkaya, 1993:46-47). Öte yandan "...Batı insanının zevkini Türk halkına adapte etmek" ya da "...orta sınıf Türk insanına Batı ülkelerinde modern bir orta sınıfın nasıl yaşadığını" gösterme işlevini üstlenmiştir (Bali, 2002:31).

Tüm bu gelişmeler, toplumu yoğun bir şekilde tüketim bombardımanına tutmuşlardır. Böylece tasarrufu, arzuları baskı altında tutmayı, toplum için gerektiği zaman kendini feda etmeyi ve dünyaya katı kurallar çerçevesinden bakmayı vurgulayan kültürün yerine, 1980'li yıllardan itibaren köşe dönmek olarak formüle edilen pragmatizmi, kültürel melezleşmeyi, hazcılığı, tüketimi, öncelikle kendini düşünmeyi ve bireyi en yüce değer olarak kabul eden yeni bir kültür oluşmuştur (Bozkurt, 2004:101). Artık Türkiye üreten değil tüketen, tüketmeyi statü sembolü olarak benimseten, ortak küresel tüketim anlayışına teslim olmuş dünya ile tüketmeye başlamıştır. Süreç içerisinde Türkiye'de, insanlar tüketim alışkanlıkları veya tükettikleri metalar vasıtasıyla kendilerini üst sınıf veya Batılı hissetme eğilimine girmişler ve küresel markaları (Mc Donald's, Levis v.b.) tüketmeye başlamışlardır. Yeni tüketim kalıplarının ortaya çıkmasına paralel olarak Türkiye Capitol, Galleria, Migros ve Tatilya gibi dev alış-veriş ve eğlence merkezleri ve 'hipermarket'ler ile tanışmaya başlamıştır.

Tüm bu değişimle paralel artan gelir eşitsizliğiyle birlikte, toplumsal piramidin alt kesimlerinin gelirleri azalırken orta ve üst katmanlarında yer alan kesimlerin gelirlerinin artması sonucunda yeni bir elit kesim ortaya çıkmıştır. Yeni seçkinler olarak ifade bulan bu kesim, reklam verenlerin çoğunluğu, medya ve iş dünyasının orta ve üst kademe çalışanlarından oluşmaktadır. Bu kuşağın mensupları 1980'li yılların başında başlayan bir sürecin sonunda ortaya çıktılar. " "Türkiye'yi bizler yönetiyoruz" veya "Her konuda tahlil yapabilecek entelektüel derinliğe sahibiz" şeklinde özetlenebilecek bir ruh haline sahip bu elitler son yirmi yıl boyunca Türk toplumunu "aydınlatma" ve "yol gösterme" görevini üstlendiler" (Bali, 2002: 21).

Dönüşümün en önde gelen aktörleri ve uygulayıcıları olan işadamları yol gösterme ve aydınlatma işlevini laikiyle yerine getirmeye başlamışlardır. 1980 öncesi döneme kadar bir görünmezlik maskesi ardında da saklanan iş adamları 1980'li yılların başından itibaren önce temkinli adımlarla, daha sonra planlı programlı olarak kamuoyunda görünür olmuşlardır. Bu aşamada iş adamları, çeşitli davranış kodlarını uygulayarak saygınlıklarını arttırmaya çalışmışlardır. Bunun için tüketim kültürünün en önemli aracı olan medyayla iyi ilişkiler içine girerek ekonomi, siyaset gibi konulardaki yorumlarını topluma paylaşarak kültürel ve entelektüel açıdan "yaşam guruları" haline gelmeye başlamışlardır (Bali, 2002:61). Bali bu ilişkiyi şu sözlerle dile getirmektedir.

> "1980 sonrasında yıldızları Özal ile birlikte yükselmeye başlayan işadamları ve onların doğal müttefikleri olmayı başarabilen merkez medyanın köşe yazarları bu seçkin çevrelerle aşina olmaya başladıktan sonra aynı çevrelerin özel ilgilerine de mazhar oldular. Bu da köşe yazarlarının seçkinci eğilimlerini daha da okşadı, besledi ve güçlendirdi. Artık köşe yazarlarının sütunlarında şirket ve bankaların sınırlı sayıda kişileri davet ettikleri sanatsal etkinliklerin methiyelerini okumak olağan hale geldi. Şirketlerin destekledikleri sanatsal faaliyetlere sık sık katılmaktan dolayı zevkleri ve damak tadları gittikçe süzülen ve mükemmelleşen köşe yazarları seçkinciliğin olmazsa olmaz şartlarından biri olan müşkülpesentliğe meylettiler" (Bali, 2003:171).

Herhangi bir ekonomik, siyasi ve toplumsal olayda işadamlarının fikirlerine başvurup onların görüş ve öngörülerini okurlara ileten gazeteciler esas itibariyle kamuoyu nezdinde işadamlarının "saygınlığını" artırırken aynı zamanda işadamı ve onun sahibi olduğu holdingin reklamını yapmaktadırlar. Bu durumda tüketim toplumun da sadece mallarıyla değil imajlarıyla da tüketildiklerini fark eden iş adamları pazar koşullarına göre hareket etmeyi de başarmışlardır. Fakat küreselleşen dünyada işler sadece sponsorluk veya hayırseverlikle yürümemektedir. Tüm bu

gelişmeler iş adamlarının ve şirketlerin toplumsal sorumluluklar üzerinde yoğunlaşmaya başlamasına sebebiyet vermektedir.

Ekonomik, kültürel ve siyasi dönüşümleri küreselleşme sürecinin içinde evrensel bütünün bir parçası olarak yaşamış olan Türkiye'de, küreselleşmenin getirisi olarak akademik haberleşme ağları, bilgi akışları, sivil toplum kuruluşları çok uluslu örgütler gibi oluşumları içine alan bir kültür biçimi ortaya çıkmıştır. Amerika damgalı, medya yoluyla yayılan yeme, içme, giyinme ve eğlenme alışkanlıklarını etkileyen haz merkezli popüler kültür olarak kendini göstermeye başlamıştır. Yaşanan tüm gelişmelerle birlikte Türk toplumu, öncelikle kitle iletişim araçları aracılığıyla tanık olduğu dünyada yurttaşlığın önemini arttırması ve soyut, baskıcı devlet kavramının öneminin azalmasından hareket ederek, demokrasiye ve siyasal karar alma sürecine katılıma sivil toplum girişimleri ile başlamıştır (Toros, 2007:413-414). Bu durum, dayağa karşı yürüyen eylemcilerin, çevrecilerin, haklarının korunmasını isteyen eşcinsel ve transseksüellerin, üniversitedeki kılık kıyafet yönetmeliğini protesto eden İslamcı üniversite öğrencilerinin eylemlerine zemin hazırlamıştır. Demokrasi, insan hakları, çevreci, feminizm gibi konular ön plana çıkmaya başlaması ve sivil toplum kuruluşlarının bu söylemlerin yanlısı olarak hareket haline geçmesi sadece siyasal alanda yankı bulmamış aynı zamanda iş çevrelerini de harekete geçirmiştir. Tüm bu gelişmeler tüm dünyayla birlikte Türkiye'deki yerli veya yabancı şirketleri de sosyal sorumluluk konusunda aktif olmaya zorlamıştır.

Her ne kadar artık şirketler ve yöneticileri bulundukları ülkelerde hükümetlerden daha güçlü hale gelseler de, ekonomik küreselleşme sayesinde

kazandıkları güç, onları saldırıya açık hale getirirken giderek büyüyen kamu güvensizliği yüzünden sorumluluk taleplerine de açık hale gelmişlerdir. Bu nedenle iş adamları da sahip oldukları şirketlerin kamunun güvenini kazanması ve bu güveni sürdürmesi için şirketleri hayırsever ve sosyal sorumluluk sahibi olarak lanse edip imajlarını yumuşatmaya çalışmışlardır. Bu nedenle günümüzde şirketler planlı programlı olarak hem bir reklam aracı hem de vicdan aracı olarak toplum için sosyal projeler üretmekte ve uygulamaya koymaktadırlar (Bakan, 2007:52)

2. BÖLÜM

A) SOSYAL SORUMLULUK

1929'daki Dünya Ekonomik Bunalımı, II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler 20 yy ın ilk çeyreğinde refah devletinin öncü formlarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Soysal Refah Devleti anlayışıyla birlikte devlet, ekonomik yaşama geniş şekilde müdahalede bulunmayı ve toplam talep yönetimini üzerine almıştır. Yaşanan bu somut gelişmeler, pazar güçlerinin serbest bir ekonomide, kaynakların optimum kullanımını kendiliğinden sağlayacağı düşüncesini sona erdirmiş ve devlet ekonomik yaşam içinde üretim, değişim ve dağıtımla ilgili sorumluluğu üstlenmiştir.

Devletin rolünün genişlemesi ve düzenleme kapasitesinin artması, gelişen, sanayileşen ülkelerde ulusal sermayenin ve tarım kesiminin korunmasına yönelik politikaların uygulanmasını sağlamıştır. Gümrük duvarlarının oluşturulması, altyapı sisteminin ve sosyal güvenlik örgütlerinin kurulması, iş güvenliği önlemlerinin alınması vb. ekonomik politikalar, devletin başlıca işlevlerinden olmuştur. Genişleyen yetkileriyle devlet geleneksel liberal uygulamaların tersine ekonomik ve sosyal hakların sağlanmasında önemli roller üstlenmiştir. Tüm bu gelişmelerle kapitalist devlet, sınırlı bir görev tanımlaması olan geleneksel liberal devletten daha geniş görevlerle donanmış Refah Devletine doğru evrilmiştir.

Devletin Refah Devletine doğru evrilmesiyle birlikte özel sektörün Büyük Buhranın yaratıcıları olarak görülmeleri, şirketleri kamuoyunda meşrutiyet kazanmaya zorlamıştır. Bu krizi aşmak için iş dünyası, sosyal sorumluluğa sarılmış

ve bu stratejinin meşrutiyet krizini aşmak için tek yol olduğu genel kabul görmeye başlamıştır. Bu amaçla şirketler 1930'lara kadar halka kendisini dost ve komşu olarak tanıtıp, çalışanlarını ön plana çıkararak insani bir çehre kazanmaya çalışmıştır. Bu çabanın ilk örneği en güzel örneği 1908'de, ABD'nin en büyük şirketlerinden olan AT&T'nin halkın şirkete karşı kuşkusunu azaltmak ve şirketi sevmesini sağlamak için yürüttüğü reklam kampanyası sayılabilir. Reklam kampanyası, hukukun şirketleri kişiye dönüştürmesi gibi onları insani değerlere donatarak kamunun şirketi sevmesini ve kabul etmesini amaçlamaktadır. Bu yolu kısa sürede General Electrics, Eastman Kodak, Standard Oil, National Cash Register gibi büyük şirketler izlemişlerdir. Bu kampanyalar doğrultusunda şirketler iyi ücret, çalışma koşulları ve kurumsal yurttaşlık vaatleriyle imajlarını yumuşatırken aynı zamanda hayırsever ve sosyal sorumluluk sahibi olduklarını kanıtlamaya çalışmışlardır (Bakan, 2007:29).

1930'lar başta ABD olmak üzere tüm dünyada kültürel ve sosyal değişimin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda çalışanların sendikal haklarını edinmeye başladığı, iyi ücret ve şartlar için pazarlık hakkını kazandığı, şirketlerin topluma verdiği tahribatı önlemek için anti tröst yasalarının çıkarıldığı gözlenmiştir. Çalışan haklarının kayırılması ve anti tröst yasalarının çıkarılması, sosyal sorumluluğa kanuni boyutu eklerken bu yıllarda şirketlerin yerine getirdiği sosyal sorumluluklar kârlı ve verimli olmanın yanı sıra kanunlarla yapılmış düzenlemelere uymak şeklinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda sosyal sorumluluğun şirketlere benimsetilmesinde öncülük yasal zorlamalarla olmuştur (Aktan, 2007:24).

II. Dünya Savaşı sonrasında ise yeni bir görünüme bürünen dünyada sosyal konulara her kesimden destek verilmesi genel kanı haline gelmiş ve 1960'lar çalışan hakları, sigortalı çalışma, askeri ücret, çevreye duyarlı üretim, gibi birçok konunun ele alındığı ve öneriler getirilmeye başlandığı yıllar olmuştur. Bunun yanı sıra sivil toplum örgütlerinin toplum içindeki öneminin artmasıyla kadın hakları, ırk ayrımı gibi konularda önemli adımlar atılmıştır. Tüm bu gelişmeler karşısında şirketler de çeşitli uygulamaları geliştirerek sosyal sorumluluklarını yerine getirmişlerdir (Aktan, 2007:25).

1970'lere gelindiğinde ise patlak veren krizle birlikte rolü ve işlevleri bakımın genişleyen ve 1929 Bunalımından çıkmak için son çare olarak görülen Refah Devleti yeni krizin sorumlusu ilan edilip, küçültülmesi gerekliliği savunulmaya başlamış. Eleştiriler devletin görev alanının çok genişlediği, kamu harcamalarının kontrol edilemez düzeyde arttığı, kamu istihdamının çok fazla olduğu, aşırı merkeziyetçi bir yapıya büründüğü gibi konularda yoğunlaşarak devletin, ekonomiden ve sosyal alandan çekilerek asli görevlerine dönmesi gerekliliği savunulmaya başlamıştır.

Küçülen devlet" vb. terimlerle ifade edilen bu olgu, devletin rolü ve işlevleri alanında kapsamlı bir değişimi ortaya çıkarmış. Uygulamada Refah Devleti geriletirken, kapsamlı özelleştirme girişimleri ile devletin küçülmesi gündeme getirmiştir (Şaylan, 1995: 82). Böylece krizden çıkmak için refah devleti kurum ve kuruluşlarıyla daha önce kapitalist ekonomik sistemi yönetebilmek için nasıl yapılandırılmışsa, yeni dönemde de bir başka devlet formunun kurum ve kuruluşlarıyla yeniden oluşturulması söz konusu olmuştur. Devletin, Refah Devleti

olmak yerine, adalet, güvenlik ve savunma görevleriyle sınırlı bir "minimal devlet" olması gerektiği öne sürülmüştür.

Bu yeniden yapılanma ekonomik, sosyal, politik ve yönetimsel boyut ve yansımaları olan bir dönüşümü simgeleyen neo-liberalizmdir. Devletin küçülmesi olarak ifade edilen, devletin belli başlı ekonomik faaliyetlerden geri çekilmesi ve topluma daha fazla tercih ve özgürlük tanımak anlamında toplum hayatına daha az karışması ilkesi, ana tezlerinde biri olan neo-liberal dönüşümün temel öğesi, ekonomik kalkınma stratejisinin serbest piyasa ekonomisi koşullarına dayandırılarak, kalkınma dinamizminin özel sektöre kaydırılmasıdır. Bu doğrultuda özelleştirme uygulamaları 1980'ler itibariyle gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de hükümet politikalarının ana konuları arasında yer almaya başlamış ve devlet birçok alanı özel sektöre bırakmıştır. Tüm bu gelişmeler özel sektöre yeni kâr alanları sağlarken devletin egemenlik alanlarını kısıtlayarak şirketleri önemli bir güç haline getirmiştir. Çünkü sosyal refah anlayışı uygulamalarında devlet mal ve hizmet üretiminde bulunduğu gibi, hem kamusal hem de özel nitelikte mal ve hizmetlerin üretiminde de yer almıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için bu alanlara birçok yatırım yapılmış sektör sektör bizzat kendisi gerekli olan yatırımları gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla özel sektör devletin hâkim olduğu bu alanlarda devletle rekabet edebilecek gücü kendisinde bulamamış ve devlet dışında bu alanlara yatırım yapacak sermaye birikimine de sahip olamamıştır. Fakat özelleştirme teşvikleri ve uygulamaları devletin kârlı olan bir çok alanı özel sektöre bırakmasını sağlarken aynı zamanda özel kesimin sermayelerinin artmasına olanak vererek her anlamda güçlenmelerini sağlamıştır.

1980'lerde bireylerin ve şirketlerin ekonomik özgürlüğünü savunan ve hükümetlere ekonomi içinde kısıtlı rol biçen neo-liberalizm olarak adlandırılan politikalarla birlikte, iletişim ve teknolojideki gelişmelerde şirketlerin güç kazanmasını sağlamıştır. Yeni güç istenci şirketleri birleşmeye iterken çok geçmeden, çok sayıdaki küçük ve orta büyüklükteki birçok şirket, güçlerini birleştiren çok az sayıdaki şirketler tarafından piyasadan diskalifiye edilmiştir. Tüm bu gelişmeler, bireylerin sahip olduğu girişimlerin kendi aralarında serbestçe rekabet ettiği bir ekonomiden, sahiplerini çok sayıdaki hissedarların oluşturduğu bir ekonomiye dönüştürmüştür. Böylece şirket kapitalizmi dönemi diyebileceğimiz dönem başlamıştır. Diğer yandan bu dönemde şirketlerin mahkemelerce malikleri ve yöneticilerinden ayrı bir tüzel kişi olarak tanımlanmaları, onların kendilerini özgür ve bağımsız bir varlık olarak yeniden tasarlamalarını sağlamıştır[25] (Bakan, 2007:28).

1980'lerde liberal ekonomik anlayışın yoğun olarak uygulandığı bir kuralsızlaştırma dönemi ile birlikte üretimin çok uluslu hale getirmesi, şirketlerin uluslar üstü gelişimini içeren küresel ekonomik alanının sağlamlaşmasına yardımcı olurken birleşmelerini de sağlayarak şirketlere daha önce benzeri görülmemiş bir hareket kabiliyeti tanımış ve dünyanın dört bir yanında yayılma imkânı vermiştir.

Küreselleşmeyle birlikte coğrafi bağlılıkları da ortadan kalkan şirketler artık hükümetlerin ekonomi politikalarını belirlemeye başlamış. Hükümetler ekonomi üzerindeki hâkimiyetleri nedeniyle şirketlerin ülkelerinde kalmalarını sağlayacak kolaylığı sağlamaya bu doğrultuda vergileri düşürmeye, sosyal programları

[25] Tüm gelişmeler doğrultusunda şirket, hukuk politikası tarafından tüzel kişi olarak tanımlanan bu nedenle birey olarak hareket eden, mülkiyet alıp veren, senet imzalayan, dava açan veya açılan, müşterek olarak ayrıcalıklardan ve dokunulmazlıktan yararlanan, yasal bir form altında sürekliliğe sahip, özel bir ad altında tek bir topluluk halinde birleşmiş çok sayıda bireyden oluşan bir toplam olarak tanımlanabilir (Bakan,2007:27).

küçültmeye, özellikle işçileri koruyan düzenleyici usullerden geri adım atmaya başlamışlardır (Bakan, 2007:36).

Şirketlerin devasal boyutlara ulaşmasıyla birlikte paralel olarak artan ve hükümetleri yönetmeye kadar giden gücü, bireylerin şirketlere yönelik korkularını artırmış ve şirketler kamu karşısında tekrar meşrutiyet krizini yaşamaya başlamışlardır. Üretimdeki kâr artışını artırmak için kimi zaman diktatörce uygulamalara kadar uzanan şirket stratejileri karşısında artık sivil toplum harekete geçmiş, hükümet eliyle düzenleme (regülasyon) hatta şirket kapatma talepleri artmıştır. Böylece şirketler genel hoşnutsuzluk ve örgütlü muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Boykot kampanyaları düzenlenmesiyle birlikte yeni sosyo-ekonomik hareketler şirketleri zor durumda bırakmış ve şirketleri iktisadi ve finanssal çerçevelerini aşan yeni uğraşılara zorlamıştır.

Ekonomik küreselleşme sayesinde güçlerine güç katan şirketler artık toplumu hükümetlerden daha fazla yönetir hale gelirken güçleri onları toplum karşısında daha görünür kılarken şirketler tıpkı daha öncesinde olduğu gibi kendilerini insancıl, hayırsever ve sorumluluk sahibi gösterme gayreti içine girmişlerdir. Fakat şirket sahipleri ve halkla ilişkiler uzmanları kurumlarına ait yeni güçlerin ve ayrıcalıklarının kabulü için yeni stratejilerle halkla iletişim kurmaları gerekliğini anlamışlardır.

Özellikle küreselleşme, rekabet anlayışının değişmesi, fiyat odaklı rekabetten müşteri odaklı bir rekabet anlayışına geçilmesi, işletmelerin sadece ürün ya da hizmet üreterek değil müşteri için bir değer yaratarak hayatlarına devam edebileceklerinin farkına varması, iş dünyasından beklentilerin değişmesi,

hükümetlerin rolünün azalması, tüketici duyarlılığının artması, halkın işletme faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istemesi, çalışma koşulları konusunda duyarlılığın artması gibi gelişmeler sosyal sorumluluk anlayışının da gelişmesine ve yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır Bunun için açık bir mesaj vermeden şirketler yapılmasını beklenen hayırseverlik anlayışı içinde yürüttükleri sosyal sorumluluk çalışmalarını stratejik faaliyetler haline getirmeye başlamışlardır.

Bu anlayış doğrultusunda artık şirketlerin faaliyet kararları "kâr yapmak ve hayır işlemek" için artan bir isteği yansıtmaktadır. İşletmeler artık hedeflerini destekleyen girişimleri tercih ederek; temel ürünler ve temel pazarlar ile bağlantılı konuları seçip, pazar payı, pazar oranı artışı ya da arzulanılan bir marka kimliği inşası gibi pazarlama hedefleri ile uyumlu fırsatlar sağlayan konuları destekleyip, ulusal politika belirlenmesi ya da kurum krizleri esnasında olumlu destek elde etme potansiyellerini temel alarak konuları değerlendirerek, programların uygulamaya konması için temel bir destek sunmak amacıyla birden fazla departmanı seçim sürecine katarak, toplumun, müşterilerin ve çalışanların en çok dikkat ettikleri konuları ele alıp, kurum değerlerine uygun yalnızca bir kaç odak alanı seçmektedirler. Bu durum şirketlerin desteklediği sosyal sorumluluk faaliyetlerinin eninde sonunda stratejik bir yaklaşım olan yeni bir kurumsal bağış modeline nasıl döndüğünü gösterirken bu faaliyetlerin salt toplumsal iyilik amaçlı olmadığının göstergesidir (Kotler ve Lee, 2006: 8).

Şirketler bugün, sosyal sorumluluğu toplumun kaygılarına yanıt olarak ve içinde yaşadıkları toplumun salt çıkarına yönelik faaliyetler olarak gösterseler de bunun bir pazarlama stratejisi olduğu kesindir. Diğer yandan sosyal sorumluluk salt

bir pazarlama stratejisi olmanın ötesinde, şirketleri toplum karşısında sorumlu ve mesuliyetinin bilincinde kurumlar olarak sunmakta ve bu yolla toplumun yöneticileri olarak şirketlerin yeni rollerine meşrutiyet kazandırılmaktadır (Bakan, 2007:52).

1. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ VE SOSYAL SORUMLULUK YAKLAŞIMLARI

Sosyal sorululuğun tarihsel gelişimi incelendiğinde üç önemli sosyal sorumluluk perspektifinin ortaya koyulmuş olduğu görülmektedir. Bunlar; gizli el, devlet ve yönetim yaklaşımlarıdır (Bartol ve Martin, 1994:103).

1.1. GİZLİ EL YAKLAŞIMI

Gizli el yaklaşımını savunanların başında Milton Friedman gelmektedir. Friedma'nın görüşü; şirketlerin tek sorumluluğunun pay sahiplerine karşı olduğu ve topluma karşı bir sorumluluğu olmadığı tezi üzerine kurulmuştur. Her ne kadar teorinin öncüsü Friedman olsa da, bu yaklaşım, kaynağını 18.yy ekonomisti Adam Smith'den almaktadır ve sosyal sorumluluğu; "kâr yap ve kanunlara uy" şekilde ifade eder. Bu yaklaşıma göre şirketler, yasal zorunluluklar doğrultusunda kârlarını artırmaya uğraşacaklardır. İşletmelerin sosyal sorumluluğunu ise kaynakların toplum için en etkin kullanımını sağlayacak olan serbest piyasa mekanizması sağlayacaktır. Böylece pay sahipleri, paralarını elden nasıl çıkaracakları hakkında kendi kararlarını verebilecektir.

Bu anlayış, fiyat mekanizması ile üretim faktörlerinin rasyonel biçimde oluşacaklarını, bu suretle toplum refahını arttırabileceği varsayımından hareket ederek ekonomiye karışmanın gereksizliğini ileri sürmektedir (Tenekecioğlu, 1977:46).

1.2 DEVLETÇİ YAKLAŞIM

Sosyal sorumluluk, devlet (hükümet) açısından bakıldığında şirketlerin kanunlar doğrultusunda kâr elde etme araştırmalarındaki rollerini açıklamaktadır. Toplumun ilgili taraflarına, hukuki ve politik süreçlerle yapılan birtakım düzenlemelerle, bir gizli elin vereceği hizmetten daha iyi bir hizmet verileceği belirtilmektedir. Böylece şirket faaliyetlerinin istenmeyen olumsuz etkileri yasalarla düzenlenecektir (Bartol ve Martin, 1994:103-104). Birçok şirket; kârını yükseltmek için, diğer firmalara, bireylere ve içinde bulunduğu çevreye zarar vermekten çekinmeyebilir. Bu da zamanla birçok problemi beraberinde getirecektir. Bunun engellenmesi de devlet tarafından ortaya konulan, uyulması zorunlu olan yaptırımlardan geçmektedir.

1.3. YÖNETİMCİ YAKLAŞIM

Bu yaklaşıma göre, ne gizli el ne de devletçi yaklaşım sosyal konularda şirket liderlerine karar vermede genişlik vermemektedir. Yönetimci yaklaşım, şirketler ve yöneticilerinden sosyal refahın korunması ve yükseltilmesi konusunda şirketin ekonomik çıkarlarına mümkün olduğu kadar uygun olan, beklenen davranışlar üzerine kurulur.

Sosyal sorumluluk, bu beklenen davranışlar olarak adlandırılır. Ekonomik çıkarlara ters düşmeden, en iyi neyin yapılacağına karar verilir. Günümüzde şirketler; toplumda var olan bir birey olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bir birey nasıl haklara ve sorumluluklara sahipse, bir şirket de toplumda yer alan bir vatandaş olarak çeşitli haklara ve sorumluluklara sahiptir. Bir bireyden beklenen sorumluluk davranışları, şirketlerden de beklenmektedir.

2. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE ORTAYA ÇIKAN GÖRÜŞLER

Şirketlerin toplumsal sistemi oluşturan temel kurumlardan birisi olmaya başlaması ve sanayileşme sürecine katkılarının önemli boyutlara erişmesi, şirketlerin toplum içindeki rollerinin daha etraflıca incelenmesine yol açmış, bu yönelişle birlikte şirketlerin sosyal sorumluluk değerleri ön plana çıkmıştır (Erden, 1987:69).

Bu gelişmelere paralel olarak akademik çevrelerin teorik gelişimi ile genel toplumsal çevre, sosyal sorumlulukla ilgili iki farklı görüşünü ortaya çıkarmıştır. Şirketlerin tek sosyal sorumluğunun kâr maksimizasyonu olduğunu ileri sürenlere karşın, şirketlerin sosyal bir varlık olduğunu ve bu nedenle içinde bulundukları topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini savunanlardır. Bu görüşler şirketlerin iki özelliğinden yola çıkıp gelişim göstermiştir. Bunlar şirket paydaşları için yerine getirilen temel görevler ve paydaşların hayatlarına etki eden diğer dış çevre faktörleridir. Bu görüşlerden birisi klasik teorik yaklaşıma paralel (Geleneksel) sosyal sorumluluk anlayışı, diğeri ise modern (Sosyo-ekonomik) anlayışın sosyal sorumluluk yaklaşımıdır (Schermerhorn, 2001:126).

2.1 KLASİK EKONOMİK (GELENEKSEL) GÖRÜŞ

Klasik yaklaşımın temellerini Adam Smith, serbest piyasa ekonomisinin ilk kuralı olan "kâr maksimizasyonu amacı" ile ortaya atmış, Friedman ise son yy da bu yaklaşıma son şeklini vermiştir. "The Social Responsibility of Business is to Locrease its Profits" başlıklı yazısında (1970) Milton Friedman şirketinin kârını çoğaltmaktan başka sorumluluğunun olamayacağını ileri sürmektedir. Friedman'a göre sosyal sorumluluğu yücelten yönetici ve sermayedarlar, aydınlardan olumsuz etkilenmişler ve savundukları düşünce sosyalizmden başka bir şey değildir. Her

şeyden önce şirket yapay bir varlıktır ve sorumlulukları da yapaydır. Sorumluluk şirketlere değil, insanlara yüklenebilir. Bu nedenle, şirketin yalnızca bir sosyal sorumluğu vardır. O da, aldatmadan, serbest rekabet koşulları altında, oyunun kurallarına göre oynanması ve tüm kaynaklarını, enerjisini, kazançlarını, kârını maksimize edecek işlemlerde kullanmasıdır. Sadece bu bile, kâr amacı güden şirketlerin topluma katkısını gösterir. Çünkü işletmeler, gelirlerini sosyal sorumluluk amacıyla bazı toplumsal projelere yatırırlarsa, iş yaratan proje yatırımlarında azalmalar veya tüketici fiyatlarında artmalar olacaktır. Bu tür faaliyetler, şirketlerin gelirlerini önemli ölçüde azaltarak, şirketlerin ekonomiye katkılarını olumsuz yönde etkileyecektir (Şahin, 1984:55-66). Sonuçta yine toplum zarar görecektir.

Friedman ayrıca işletmelerin yöneticilerinin sadece hissedarlara karşı sorumlu olduğunu, bu amaçla karar veren ve hareket eden yöneticilerin, firmalarının pazar değerini artıracağını, rekabeti geliştireceğini ve bu şekilde hem müşterilerin hem de toplumun genel refahının artacağını savunur (Torlak, 2003:33-34). Bu argümanını şirket yöneticilerinin sosyal sorunlara örgütsel kaynakların ne kadarının ayrılması gerektiğini saptayacak pozisyonda olmadıklarıyla ve şirket kaynaklarının belki yanlış yönlendirerek kendi kişisel görüşüne göre sosyal faaliyete kanalize ederek, kendi ortaklarını, çalışanlarını ve müşterilerini haksızca vergilendirmiş olacaklarını ileri sürerek güçlendirmektedir.

Friedman'a göre; şirket rasyonel biçimde mal ve hizmet üretmeli, sosyal sorunların çözümünü ilgili kişilere ve hükümet kuruluşlarına bırakmalıdır (Stoner ve Freeman, 1985:133). Bu nedenle, şirket kârlarını dağıtmak yerine iç finansmanda kullanarak gelirlerini artırmalıdır. Çünkü yeni yatırımlar, yeni işler yaratıp yeni

ürünlerin üretimini sağlayarak toplumdaki bütün insanların refahını artıracaktır. Bu anlayış doğrultusunda Friedman, şirketlerin yerel topluluklara ve hayır işlerine bağışı olarak tanımladığı sosyal sorumluluk anlayışına tamamen karşıdır. Çünkü şirketlerin sorumluluk girişiminin onları kamu araçlarına dönüştüreceğini, bu durumun demokrasiye ve özgürlüğe zarar vereceğini, bunun için sosyal sorumluluğun sadece bireysel hayırseverlere bırakılmasını savunmaktadır. Tüm bunların dışında Friedman, sosyal sorumluluk, şirketlerin çıkarlarını artırması, bunlara meşru zemin hazırlaması ve görev bilinci ya da çıkarların üzerini örtmek için kullanılıyorsa kabul edilebilir (Etang ve Pieczka, 2002:161).

Özetle Klasik görüş savunucuları, şirketlerin sosyal sorumluluğunun sadece mal ve hizmet üretmek olduğunu, kâr amaçlı olmayan faaliyetler, yani sosyal sorumlulukla ilişkili olan diğer faaliyetlerin şirkete maliyet yükleyeceğini ve toplumsal refahta azalmalara neden olacağını savunmaktadırlar (Quazi ve O'Brien, 2000.35-51). Bu görüşte, her şey şirketlerin inisiyatifinde düşünülmekte ve bundan dolayı da insana, toplum değerlerine önem verilmemekte ve hissedarların çıkarı her şeyden önde tutulmaktadır. İşletmenin esas alındığı bu görüşte en iyi sosyal fayda bir şirketin kendi ekonomik çıkarlarını en iyi şekilde yerine getirmesidir. Çünkü bu görüşü savunanlara göre toplumda ortaya çıkan sorunların çoğuna kâr elde edemeyen şirketler neden olmaktadır (Dinçer, 2004:84).

2.2. MODERN YAKLAŞIM

Modern ekonomik görüş, klasik olarak nitelendirilen sosyal sorumluluk yaklaşımın bazı yetersizliklerinden ötürü, çevreyi esas alan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Dinçer, 2004:187). Klasik yaklaşımın hatalarını şöyle sıralamaktadırlar (Torlak, 2003:36);

- Sosyal problemler, sadece piyasa hareketleri ile oluşmaz ve dolayısıyla sadece piyasadaki toplam refahın artması ile çözülemez. İşletmeler, büyük ölçüde toplumun çıkarlarını düşündüğü zaman ekonomik sistemimiz en iyi şekilde işler.
- Kârı maksimize etme amacı, zamanla şirketin kaynaklarının etkili ve verimli kullanmasına engel olabilir. Bu durum topluma yansır. Bu nedenle kâr, sadece çok uzun olmayan dönemde tercih edilen bir davranışı ifade etmelidir.
- Serbest piyasa rekabeti her şartta mükemmel işlemeyebilir. Örneğin ciro olarak ufak pazarlarda veya az sayıda oyuncunun olduğu piyasalarda kurallar her zaman geçerli olmayabilir.
- İşletmelerin sayısı her geçen gün gittikçe artmaktadır. Bu durum endüstri toplumlarında ciddi beşeri ve sosyal sorunlar doğurmaktadır. Bunun çözümü. İşletmelerin hacmen büyümesi değil, yöneticilerin sosyal sorumlulukla hareket etmesi, şirketlerin toplumun standartlarına uymaları ve uymazsa devletin düzenlemelerle şirketlerin sorumlu davranışa yönlendirmesidir.

Modern Görüş, Klasik Görüşe karşı olan ve sosyal sorumluluğun lehinde olan görüşleri ortaya koymaktadır. Modern yaklaşım klasik yaklaşımın aksine şirketin kâr amacının yanında toplumsal amaçları olduğunu da savunur. Modern görüşe göre, şirketler geniş anlamda sosyal sorumluluk anlayışına sahiptir ve şirket, gerçekleştirdiği sosyal sorumluluğa yönelik faaliyetlerinden net bir fayda elde eder. Bu görüş, daha önce belirtilen paydaşları da kapsayarak, sosyal sorumluluğa modern bir bakış açısı getirmektedir (Quazi ve O'Brien, 2000:35-51).

Modern bir bakış açısıyla sosyal sorumluluğa yaklaşanlar, şirketlere, örgütsel amaçların çok daha ötesinde, bir takım toplumsal amaçlar da yüklemeye çalışırlar. Bu yaklaşım, mikro ekonomiden makro ekonomiye geçerek, şirketin topluma sağladığı yararlar ile zararların ayrı açılardan ele alınması gerçeğine dayanmaktadır (Tenekecioğlu, 1977:46). Bu görüşe, Peter Drucker, Adolp Berle, Elton Mayo, J. M. Keynes gibi düşünürlerin çalışmalarında rastlanır. Bu düşünürlerin öne sürdükleri farklı fikirleri Thomas Petit iki grupta toplamıştır (Halıcı, 2001:14). Bunlar,

- Büyük şirketlerin sayısının artması ve hacimlerinin genişlemesi, endüstriyel toplum içinde önemli beşeri ve sosyal sorunları beraberinde getirmektedir.
- Bu kuruluşların yöneticileri sorunlara sebep olmaktan dolayı tedbir ve çare almak zorundadır. Bu nedenle şirketler, ya bu sorunları çözmeye yönelik olarak faaliyetlerini değiştirecek ya da sorunları en azından iyileştirecek ve zararlı etkilerini azaltacak biçimde hareket etmelidir.

Günümüzde büyük bir yoğunluk kazanan çevre kirliliği, enerji ve hammadde yetersizliği, şirketlerin tekelleşmesi ve bazı politik rahatsızlıklar, bu yaklaşımın büyük bir kabul görmesine neden olmuş. Dolayısıyla, şirketlerden, toplumun yararına olan faaliyetlere girişmeleri ve bu tür faaliyetleri desteklemeleri istenmeye başlamıştır. Örneğin bir fabrika zehirli atıklarını boşalttığı gölü temizlemeli veya eğitim seviyesi düşük çalışanlarını bir karşılık beklemeden eğitmelidir. Ayrıca bu görüşü savunanlar bu eylemlerin şirketlere kâr sağlayabileceğini, toplumun faydası için hizmet ederlerse, toplumun da onların faaliyette bulunmalarına izin vereceğini,

bu nedenle şirketlerin toplumsal sorunlar ve bu sorunların çözümlerinde yer alması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Çünkü toplumunun yardımını alan şirketler kaynakların tamamına ulaşabilir ve topluma yapılan yatırımlar da uzun vadeli kârlar olarak kendilerine döner.

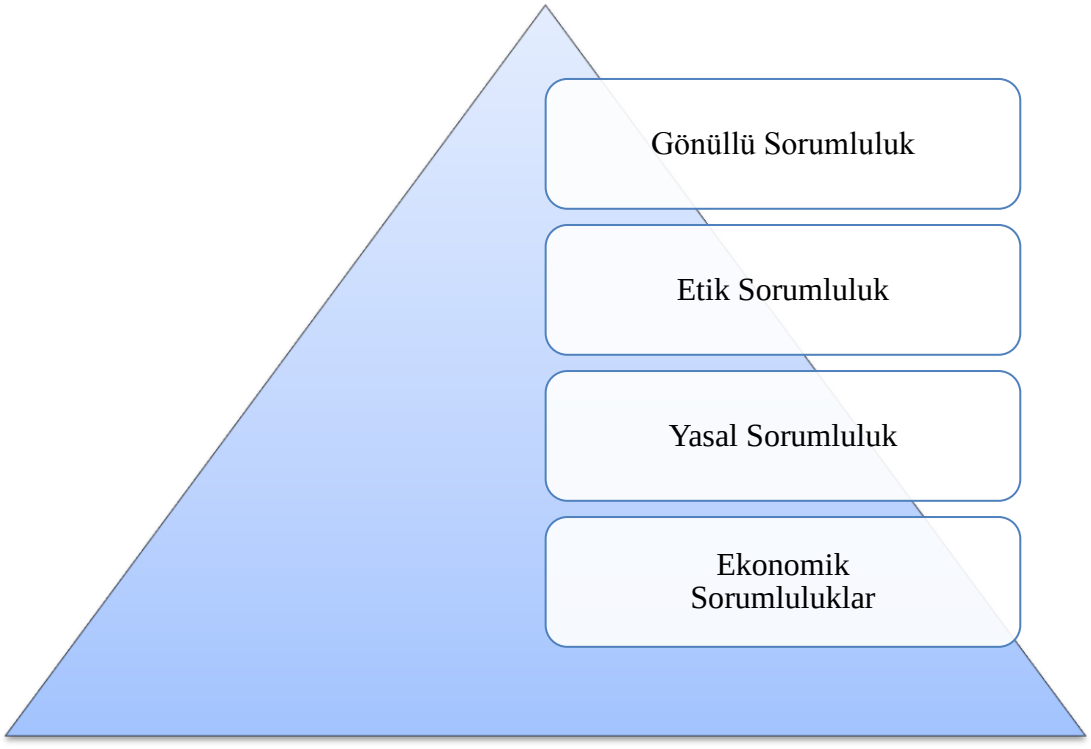
3. SOSYAL SORUMLULUK MODELLERİ

İşletmelerin sosyal sorumluluk alanında kabul gören farklı sosyal sorumluluk modelleri bulunmaktadır. Bu modellerin temel amacı, şirketin kendisinin yanı sıra toplumun refahını koruyan ve iyileştiren önlemleri niçin ve nasıl aldıklarını ve neden yükümlülük sahibi olduklarını tanımlayan varsayımları bir araya getirmektedir. Bunların bazıları sosyal sorumlulukları tarihsel süreç içerisinde değerlendirirken bazıları sosyal sorumluluğun unsurlarından, bazıları da sosyal sorumluluk alanlarından hareketle sosyal sorumluluğu açıklamaktadırlar. Bu modellerin varsayımlarını, şirketlerin sosyal sorumluluk düzeylerinin belirlenmesini sağlamak olarak ifade edebiliriz. Bu modellerden belli başlı olanlar şunlardır.

3.1. CAROLL'UN DÖRT BOYUTLU SOSYAL SORUMLULUK MODELİ

Archie Carroll, "İşletmelerin sosyal sorumluluk gereği yapmak zorunda oldukları hizmetleri toplumun, devletin ve insanlığın lehine ise; bu durum, ahlaki bir davranışın sonucudur" şeklinde ifade ederek, sosyal sorumluluk kavramını dört aşamalı bir modelde tanımlamaya çalışmıştır. Bu dört aşama, ekonomik sorumluluk hukuki sorumluluk, etik sorumluluk ve filantrofik (hayırsever) sorumluluktur. Bir şirket öncelikle kâr etmeli; bunu yasalara uygun bir şekilde gösterdiği faaliyetlerle yapmalı; yasalara uymanın yanı sıra toplumun etik değerlerini de gözetmeli ve son olarak toplumun hayrına olan gönüllü faaliyetleri de gündemine almalıdır. Bu dört

temel beklenti daha önceden yapılmış bazı tanımlara bağlı olan, ancak sosyal sorumluluğu daha kapsamlı bir şekilde sınıflandıran bakışın, sosyal sorumluluğa dair yansımasıdır. Bu nedenle Caroll'e göre şirketlerin topluma karşı olan tüm yükümlülüklerine hitap eden bir sosyal sorumluluğu tanımlamak için sosyal sorumluluğun iş performansına bağlı olarak iktisadi, yasal, ahlaki ve ihtiyari kategorilerini dışa yansıtması gerekmektedir (Carroll, 1989:9.) Bu anlayış doğrultusunda Carroll bu unsurları göz önüne alarak aşağıdaki piramidi şekillendirmiştir.

Şekil 1:Sosyal Sorumluluk Piramidi (Ferrell O. C. ve John F. , 1994:68)

Ekonomik sorumluluklar, şirketlerin en temel sorumluluklarıdır. Çünkü şirketlerin var oluş nedeni kâr elde etmektir. Bu nedenden dolayı ekonomik sorumluklara piramidin tabanını oluşturacak şekilde geniş yer verilmiş. Fakat zamanla şirketlerin kâr maksimizasyonu arzusu çevre ve çalışanlar için zarar verici

boyutlara tırmanmış. Bunu engellemek için de piramidin ikinci basamağı olan yasal sorumluluklar devreye girmiştir. Fakat zaman içinde şirketlerin yasal ve ekonomik sorumlulukları yerine getirmeleri yeterli görülmemiş, her şirketin çalışanlarına ve iş yaptığı sektördeki diğer şirketlere karşı etik davranması gerekliliği ortaya çıkarak devreye etik sorumluklar girmiştir. Tüm bunların yanında küreselleşmenin etkisiyle şirketlerin pazarda rakiplerine karşı söz sahibi olabilmesi için, bu üç temel sorumluluğun yanında gönüllü olarak yerine getirdikleri sorumluluklar da devreye girerek piramidin çatısına yerleşmiştir.

a) Ekonomik Sorumluluk; Ekonomik sorumluluklar, işletmelerin her şeyden önce kâr elde etmek amacıyla çalışan ekonomik birimler olmasından kaynaklanan sorumluluklardır. İşletmelerin öncelikli sorumluluğu, iyi, kaliteli bir ürünü uygun fiyata mal ederek müşterileri tatmin etmek ve bunun sonucunda şirket hissedarlarına kazanç sağlamasıdır (Gültekin, 2003:58). Ekonomik sorumluluk Milton Friedman'ında savunduğu kârın maksimizasyonu görüşü olarak da adlandırılır.

Carrol (Akt.Özüpek, 2005:73), ekonomik boyutun unsurlarını; hisse başına kazanç maksimizasyonu sağlayacak bir durumda çalışmak, mümkün olduğunca kâr elde etmek, güçlü rekabetçi konumunu devam ettirmek, yüksek düzeyde bir faaliyet verimliliğini sürdürmek ve başarılı olan şirketin daima kazançlı olan şirket olduğunu kabul etmektedir.

Şirketler, verimli ve kârlı olmak zorundadırlar çünkü şirketlerin var oluş nedeni kâr elde etmektir. Verimli olmayan, kâr elde etmeyen bir şirketin yaşamını sürdürmesi beklenemez. Bunun aksaması durumunda sorunlar baş gösterecek ve

şirket için kötü günler başlayacaktır. Kâr elde etmek şirketin sosyal yönden amacı olmasa da motivasyon için ve şirkete dahil ortak çıkarı olan bireyler açısından hayati öneme sahip bir konudur. Çünkü şirketlerden; ortaklar, hissedarlar ve çalışanlar belirli miktarlarda gelir beklemektedirler. Bu nedenle şirketler tarafından, kaynakların etkin ve kalıcı kullanımı prensibi benimsenmelidir.

Günümüzde de ekonomik sorumluluk, tüm dünya çapında rekabetlere bağlı olarak hala en önemli unsur olarak kalmaya devam etmektedir. Çünkü 20.yy'da sermaye, teknoloji ve bilgi küreselleşerek ticaretin şartlarını daha çetin hale getirmiştir. Fakat, ekonomik sorumluluk, şirketleri rekabet baskıları ve piyasa güçleriyle harekete geçirdiklerini, kâr-hisse başına elde edilen kazanç gibi çeşitli finansal göstergelere göre piyasalarca değerlendirildiğini savunsa da, sosyal sorumluluk, faaliyetlerinin finans piyasalarınca ödüllendirilen bir kriter olması halinde önemsenebileceğini belirtmektedir (Okay ve Okay, 2001:625).

b) Yasal Sorumluluk; İşletmelerin kâr elde ederken toplumun çıkarlarını gözeten kanun ve kurallara uygun davranması şirketin yasal sorumluluğudur. Ancak, kanunlar ve düzenlemeler bir örgüt ve onun üyelerinin yaptığı tüm eylemleri kapsayamaz. İşletme faaliyetlerinin tümünün, kanuni ve yasal düzenlemeler çerçevesinde yürütülmesi anlamını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, yasal sorumluluklar, hukuk ve düzenleyici çerçeve içinde şirketin ekonomik sorumluluklarını yerine getirmesidir.

Toplum, şirketlerin tüketici güvenliği ve çevre koruması gibi bazı alanlarda kendi başına yeterli duyarlılığa sahip olmayacağını düşünerek, hükümetlerin sosyal

sorumluluk uygulamalarını garanti altına alacak kanunların çıkarılmasını ve uygulanmaya konmasını beklemektedir (Ferrell ve Friedrich, 1994:73).

Devletler de rekabeti düzenleyen yasalar, tüketici ve çevreyi korumaya yönelik yasalar ve çalışanları korumaya yönelik yasaları çıkararak şirketlerin yasal sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca şirketler, birer ticari tüzel kişilik olduklarından, ticaret hukuku gibi o ülkedeki bağlayıcı tüm kanun ve düzenlemelere uygun hareket etmekle yükümlüdürler. Eğer o şirket, ithalat veya ihracat gibi uluslararası bir faaliyette bulunuyorsa, o zaman yerel kanunlara ek olarak uluslararası hukuka karşı da yükümlüdür. Dolayısıyla şirketlerin iç çevresi ve sosyal çevresindeki kişi ve kurumlarla kuracağı ilişkilerde ve şirket faaliyetlerinde bu hukuk kurallarını dikkate alması beklenir.

c) Etik Sorumluluk; Etik sorumluluklar, şirketlerin toplumun değerleriyle uyumlu bir şekilde faaliyet göstermesi üzerinde odaklanan beklentilerin tümünü ifade etmektedir (Ferrell ve Friedrich, 1994:81). Bu sorumluluklar kanunlarca belirlenmemiş ancak sosyal bireyler tarafından benimsenmiş hem pozitif hem de negatif anlamda, hem yapılması beklenen olumlu hem de uzak durulması beklenen olumsuz her tür aktivite, çalışma, politika ve davranışları kapsar.

Etik kurallar kişisel olmayıp, sosyal anlayışın bir ürünüdür. Etik sorumlulukların içinde tüketicilerin, çalışanların, hissedarların ve toplumun hak ve adalete ilişkin algılamaları vardır. İşletme bu algılamaları da dikkate alarak faaliyette bulunmak ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmekle yükümlüdür. Yani şirketlerin yasal zorunluluğu olmamasına rağmen, etik gereklilik olarak uymak sorumluluğunda hissettikleri alanlardır.

Günümüzde, değişen iletişim teknolojisi ve eğitim düzeyinin artması ile daha çok bilinçlenen kitleler, şirket sorumluluklarının, ürün ya da hizmetleri üretmek ve pazarlamak yoluyla müşteri ihtiyaçların karşılamak açısından, iş dünyasında etik konusunu ön plana çıkarmaktadırlar. Bunun en iyi göstergesi şirketlerin bugün etik danışmanlara yılda 1 milyon doların üzerinde harcama yapıyor olmalarıdır. Diğer yandan değişen değerler ve etik anlayış oluşacak olası yasalara öncülük işlevi üstlenmiştir. Örneğin çevrecilik, insan hakları ve tüketicilik hakları toplumsal değerlerde değişim ile başlamış ve daha sonra yasal hüküm haline gelmiştir.

d) Gönüllü Sorumluluk; Toplum tarafından, şirketten temenni edilen ve şirketin zorunlu olmadığı halde isteyerek yerine getirebileceği düşünülen sorumluluklar olarak ifade edilmektedir. Bir şirket, ilk üç sorumluluğunu yerine getirmesi halinde toplumda iyi bir şirket algısı bırakabilir. Bu algıyı bir üst seviyeye çıkarmanın ve en beğenilen şirketler arasında yer almanın yolu, hayırsever faaliyetlerden geçmektedir. Bu tip faaliyetler şirketlere, toplum içinde olumlu bir imaj kazandırarak, uzun vadede kâr elde etmesine ve yaşamını sürdürmesine de olanak sağlayacağı ifade edilen yardımlar olarak düşünülmektedir (Ferrell ve Friedrich, 1994:85).

Bu sorumluluklar, tamamen şirketlerin gönüllülük esasına bağladır. Bunları uygulamak ne emredilir, ne yasalarca zorunlu kılınır, ne toplum tarafından açık şekilde talep edilir. Toplum bunların yapılmasını bekler fakat bu sorumluluklarını yerine getirmeyenleri etik dışı olarak adlandırmaz. Bunların dışında şirketlerin bir dereceye kadar olanakları ve yetenekleri dâhilinde gönüllülük faaliyetleri üstlenmesi beklentisi içindedir. Bu sorumluluklar, çalışan personele terfi, ücretlendirme ve

benzeri hususlarda dürüst davranma, kayırım yapmama, çalışanların çocukları için kreş açma, mahkûm ve sakatlara iş olanakları sağlama, çevre halkına eşit istihdam olanakları tanıma gibi hususlar ile şirketin çevresindeki kişi ve kurumların başta devlete, belediyelere karşı vergi yükümlülüklerini yerine getirme, müşterilerin, satıcıların, çevre halkının, mali destek sağlayan kişi ve kurumların, sendikaların isteklerini, ihtiyaçlarını, insan sevgisi ve birlikte yaşama zorunluluğu açısından dikkate alma gibi konuları kapsamaktadır (Eren, 1990:110).

Dört boyutlu sosyal sorumluluk piramidinde, şirketin dinamik bir çevrede değişen ekonomik, yasal, ahlaki ve gönüllülük faaliyetlerinde performansını anlatmak için bir çerçeve oluşturulmaktadır. Modeldeki kategoriler önceliklerine göre sıralanmıştır. Dört kategori de birbirinden bağımsız olamayacağı gibi eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesi için şirketler üzerinde baskı oluşturur.

3.2. DAVIS'İN SOSYAL SORUMLULUK MODELİ

Davis, şirketlerin sosyal sorumluğuna ilişkin geliştirmiş olduğu modelini, hem toplumun refahını, hem de şirket menfaatlerini koruyan ve yükselten önlemleri, şirketlerin niçin ve nasıl aldıklarını ve neden bağlı kalmak zorunda olduklarını tanımlayan beş ana varsayım ile açıklamaya çalışmıştır (Davis, 1997:46-51).

a) Sosyal sorumluluk şirketlere emanet edilen sosyal güçten kaynaklanır; Sorumluluğun "Demir Kanunu" olarak ifade edilen bu ilkeye göre şirketler toplum üzerinde önemli bir güce sahiptirler ve güçlerini toplumun faydası doğrultusunda kullanmalıdırlar. Eğer uzun dönemde topluma karşı sorumlu bir düşünce tarzıyla ellerindeki gücü toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kullanmazlarsa bu güçlerini zaman içinde kaybedeceklerini varsayar.

b) Toplumsal faaliyetlere açık olmalı; İşletmeler toplumun refahını iyileştirmek için toplumun temsilcileriyle sürekli açık ve dürüst iletişim içinde olmalıdırlar. Çünkü toplumun sosyal ihtiyaç ve gereksinimlerine cevap verebilecek güce, bilgi ve beceriye sahip olan şirketler, sosyal sorunlara hassasiyetle eğilebilirler.

c) Sosyal sorumlulukların oluşturacağı maliyetler; İşletme bir faaliyet, ürün veya hizmetin sosyal maliyet ve kazançlarını her yönüyle hesaplayarak onu ileriye götürüp götürmeyeceğine karar vermelidir. Ayrıntılı bir maliyet/fayda analizini yaparak, yerine getirilen sorumluluğun maliyetinin uzun vadede faydasının önüne geçmemesini sağlamalıdır.

d) Sosyal sorumluluklar kullanıcılar tarafından karşılanır; Bu ilke sorumluluğun tüm ekonomik yükünün şirkete yüklenemeyeceği görüşünde yola çıkarak maliyetlerin ürün ve hizmetler yoluyla müşteriden karşılanmasını varsayar.

e) Tüzel kişilik olarak şirketin sosyal sorumlulukları; İşletmelerin sorunları çözmede birincil sorumluluğu olmadığı halde, tüzel kişi olarak sosyal sorunlarla ilgilenmek zorunda olduklarını, böylece genel olarak iyileştirilmiş bir toplumdan daha fazla kâr elde edebileceğini varsayar.

3.3. ACKERMAN SOSYAL SORUMLULUK MODELİ

Sosyal sorumluluk kavramı, karar vericilerin yaşam biçimleriyle değer yargılarına göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle "sosyal sorumluluğu" kavramı yerine "şirketin sosyal duyarlılığı" kavramı kullanılması gerektiğini savunan görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşün öncülerinden olan mikro düzeydeki kuramcı Robert W. Ackerman, şirketin sosyal çabalarının temel hedefinin sorumluluk değil de duyarlılık

(cevaplama ve karşılama) olması gerektiğini ileri sürerek, üç aşamalı bir sosyal duyarlılık modeli geliştirmiştir (Post vd., 1996:74-76).

a) Sosyal Sorumlulukların Politika Aşaması; Bu aşamada şirket, içinde bulunduğu sosyal çevrenin hangi beklentilerine öncelik vereceği konusunda karar vermeye çalışmaktadır. İşletmenin tepe yöneticisi mevcut sosyal sorunu öğrenir. Fakat bu aşamada kimse, şirketten bu konu ile ilgilenmesini rica etmez. Tepe yöneticisi sorunu fark ederek onunla ilgili şirket politikasını yazılı veya sözlü olarak belirtir. Üst yönetim tarafından geliştirilen sosyal sorumluluk politikaları, bundan sonra şirketler tarafından izlenecek sosyal sorumluluk faaliyetleri için bir iskelet görevi görür.

b) Sosyal Sorumlulukların Öğrenme Aşaması; İşletmeler toplumun sosyal sorunlarıyla ilgilenmek, sorunları incelemek ve bu sorunlar hakkında çözüm yollarını öğrenmek için bünyesinde bu konunun uzmanlarını çalıştırır veya danışmanlık hizmetine başvurur. Bağlantı kurma aşaması olarak adlandırılan bu aşamada şirket konu ile ilgili amacını belirlemiş ve gerekli planını oluşturmuştur.

c) Sosyal Sorumlulukların Örgütsel Yükümlülük Aşaması; İşletmenin sosyal politikasını sürmekte olan diğer faaliyetlerine entegre ettiği uygulama aşamasıdır. "Eylem Aşaması" olarak da ifade edilen bu aşama, sosyal yönden duyarlı yönetim anlayışının bir süreç işi olduğuna, bu sürecin zaman alacağına ve belirlenen politikanın artık kurumsallaşması gerektiğine işaret eder.

3.4. ÜÇ AŞAMALI SOSYAL SORUMLULUK MODELİ

Sosyal sorumluluğu tarihsel gelişim aşaması içinde ele alarak inceleyen bu modele göre sosyal sorumluluk üç aşamadan geçmiştir.

a) Kâr Maksimizasyonu Dönemi; Şirketlerin tek sorumluluklarının yasal düzenlemeler dâhilinde kârlarını artırmak olduğu görüşü hâkimdir. Bu görüş, Batı Toplumunun ekonomik bunalım sonrası, sadece ekonomik büyümeyi hedef almaları sonucu şekillenmiştir. Temellerini Adam Smith'in "gizli el" doktrini üzerine kurar. Bu doktrine göre her birey ekonomik kâr dürtüsüyle kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket ederken, piyasa mekanizmasının görünmez eli tarafından toplumun çıkarlarını da karşılayacak biçimde yönlendirilmektedir. Bu model, toplumun kendi ihtiyaçlarını piyasa aracılığıyla açıkladığını, şirketlere ise kaynaklarını en etkin şekilde kullanarak bu ihtiyaçları karşılama görevinin düştüğünü savunmaktadır.

Kâr maksimizasyonu görüşünün geçerliği olduğunun en güzel örneği bu dönemde şirketlerde istihdam edilen çocuk işçiler, düşük ücretler, elverişsiz çalışma koşulları ve doğal kaynakların kullanımının artması gibi sorunların yaşanmamış gibi kabul edilmesi ve buna bağlı olarak sanayileşmenin neden olduğu şehirleşme, kalitesiz üretim, ahlaka uygun olmayan reklam ve tanıtım gibi konuların yol açtığı sorunlarla ilgilenilmesi verilebilir (Bayrak, 2001: 123).

b) Vekâlet Yaklaşımı; Bu görüşün ortaya çıkmasında 1929 Bunalımı sonrası devletin piyasalarda aktif olarak rol almaya başlaması, şirketlerin sorumluluklarının neler olması gerektiğine direkt karar verici duruma gelmesi ve şirket ile çevre arasındaki ilişkilerin karmaşıklaşmasının da büyük rolü vardır (Davis ve Bloomstrom, 1971: 61). İşletmelerin halka açılmasıyla yöneticiler, şirket sahiplerinin ajanı olmaktan çok, farklı çıkar gruplarının vekili olarak görülmeye ve bu grupların çatışan çıkarlarını dengelemekle sorumlu olmaya başlamışlardır. Tüm bu

gelişmelerle birlikte, toplum farklı güç gruplarının olduğu yapıya bürünmüş ve temel güç olmaktan çıkan şirketler, diğer güç grupların kısıtlamalarına maruz kalmaya başlamışlardır (Aktan, 2007:47).

1930'lu yıllarda çoğulcu toplum yapısının gelişimi ve sermayenin tabana yayılmasıyla birlikte şirket sahiplerinin çoğalmasıyla ortaya çıkan bu görüşe göre şirket faaliyetlerinden etkilenen tüm grupların beklentilerini, şirket yöneticileri etkin bir şekilde cevaplamak zorundadır. Çünkü şirket yöneticileri hayati etkilere sahiptir, bu nedenle sadece sermayedarlara karşı değil topluma karşı da kaynaklarını iyi şekilde kullanmakla yükümlüdürler. Böylece yöneticiler toplum için bir vekil ya da yediemin haline gelmektedir ve kararlarını alırken sosyal sorumluğu göz önünde tutmalıdırlar.

c) Yaşam Kalitesi Yaklaşımı; Ekonomik sorun çözümlenmeye başladığı yıllarla birlikte sosyal bilinçlenme artmaya başlamış ve sosyal sorunlar daha görünür hale gelmiştir. Yaşam için salt ekonomik refahın yeterli olmadığı görüşü yayılmış, bunun sonucunda çalışan hakları, çevreye duyarlı üretim, asgari ücret gibi birçok sorun gündeme gelirken çözüm için birçok öneri sunulmaya başlanmış, yaşam ve çevre kalitesini vurgulayan yeni toplumsal öncelikler oluşmuştur.

Toplumsal bilinçlenmenin artmasıyla birlikte toplum, önemli ekonomik güç olan şirketlerin toplumsal konulara karşı duyarlı olması beklentisi içine girmiştir. Fakat toplumun şirketlerden beklentileri ve rolleri ile ilgili algılamalarının, şirketlerin bu standartları karşılama yeteneklerine kıyasla daha hızlı artması nedeniyle, fiili sosyal sorumluluk düzeyleri yükselmesine rağmen toplumsal beklentilere cevap vermeleri gecikmeli gerçekleşmiştir. Örneğin kadın hakları ve tüketici hakları

konusunda toplum daha önce bilinçlenip tepkilerini ortaya koymaya başladıktan sonra şirketler bu konularla ilgili duyarlılıklarını sergilemeye başlarlar. Tüm bu süreç şirketlerin sosyal sorumluluk bilincini artırmasına rağmen, toplumsal itibarları bu artışı daha düşük seviyeden takip eder. Bu nedenle şirketler geleceğe taşınmak için toplumsal sorunları önleyici ve beklentileri karşılayıcı faaliyetler içine girmelidirler.

Sosyal sorumluluğu, kişinin tamamıyla bağımsız olabileceği sosyal sisteme bağlantılı olarak, bireylerin yaşam standartlarını en yüksek düzeye çıkarmakla bağdaştıran bu yaklaşıma göre şirketler, çevre kirliliği, sağlık hizmetlerinin sağlanması, iş güvenliği, tüketicilerin korunması gibi pek çok temel sorunu önleyici bir tutum içine girerek, toplumsal uzlaşma ve yaşam kalitesini arttırma yoluyla sosyal sorumluluklarını yerine getirmiş olacaklardır (Özüpek, 2005:76-95).

3.5.SETHİ'NİN SOSYAL SORUMLULUK MODELİ

Sethi de (1975), pazar etkenlerine dayalı alternatif davranışlarına yönelik varsayımlarını üç aşamalı bir model ile tanımlamaya çalışmıştır (Boone ve Kurtz, 1992:78-79).

a) Sosyal Zorunluluk; İşletmelerin temel sosyal sorumluluk yükümlülüklerini piyasa mekanizması ile yasal kısıtlamalara cevaben sergilenen davranışlar, oluşturmaktadır (Erden, 1987:69).

b) Sosyal Sorumluluk; Toplumun çağdaş değerleri, normları ve beklentilerini karşılamaya yönelik olarak gerçekleştirilen bir uygulama olarak görmektedir. Kurumsal davranışların, toplumun değer yargıları ve beklentileriyle aynı düzeye çıkarılmasını ise sosyal sorumlulukların bir gereği olarak kabul etmektedir (Erden, 1987:69).

c) Sosyal Yanıtlayıcılık; İşletme yönetimi, sosyal sorunları önceden görebilmek ve bu sorunlara karşı çözümleyici tedbirleri geliştirmek durumundadır. İşletmelerden istenen, toplumun ileride oluşturacağı beklentileri öngörmesi ve olası toplumsal sorunları engelleyici veya çözümleyici sosyal davranış biçimlerini tasarlaması beklenmektedir (Erden, 1987:69).

3.6. GEOFFREY LANTOS'UN SOSYAL SORUMLULUK MODELİ

Archie Carol'un sınıflandırmasını geliştirerek sadeleştirdiği sınıflandırmasında üç tür sosyal sorumluluktan bahsetmektedir. Caroll'un yaptığı sınıflandırmada, yasal sorumluk, ahlaki sorumluluk ve hayırsever sorumluluğunun ahlaki açıdan sınırları daha belirgin hale getirilmiş, ancak ekonomik sorumluluk alanı da, ahlak kavramından soyutlanmamıştır (çalışanlara yeterli ücret ödenmesi, mal ve hizmetlerin müşterilere gerçek değerle sunulması gibi). Lantos'un ise, zorlayıcı nitelikleri temel alarak, ekonomik, yasal ve ahlaki sorumlulukları " etik sorumluluk" adıyla tek bir başlık altında toplanmıştır. Hayırsever sosyal sorumluluğunu ise, Caroll'un yaptığı sınıflandırmaya benzer şekilde ayrı bir sosyal sorumluluk alanı olarak tanımlamıştır. Diğer yandan Lantos, sosyal sorumluluğun şirketlerin topluma yalnız zarar vermemelerinin yetmeyip, ona artı değerler katmakla da sorumlu oldukları fikriyle ortaya çıkmasından sonra çeşitli aşamalar geçirdiğini ve bu aşamada öncelikle hayırsever nitelikte sunulan artı değerin zaman içinde stratejik olarak planlanmış faaliyetlere dönüştüğünü savunarak sınıflamasına stratejik sorumluluğu eklemiştir. Aşağıdaki tabloda her iki yazarın sosyal sorumluluğa ilişkin sınıflandırması karşılaştırmalı olarak özetlenmiştir.

Caroll'un Sınıflandırılması	Lantos'un Sınıflandırması
Ekonomik sosyal sorumluluk: Müşterilere kaliteli ürün ve hizmet sunma, çalışanlara iş, şirket hissedarlara kâr sağlama • **Yasal sosyal sorumluluk:** Oyunu kurallarına göre oynama, yasalara uygun davranma • **Ahlaki sosyal sorumluluk:** Yasal sorumlulukların kapsamadığı alanlarla ilgilidir. Şirketlerin topluma zarar veren davranışlardan kaçınması dürüst, doğru ve adil davranması.	**Etik sosyal sorumluluk:** Ahlaki açıdan yerine getirilmesi zorunlu olan davranışlar olup, şirketin ekonomik, yasal ve ahlaki sorumluluklarının ötesinde şirketin kendi zararına olsa bile topluma zarar veren davranışlardan kaçınması • **Hayırsever (Özveri sosyal sorumluluğu):** İşletmenin kendi yararının olup olmadığına bakılmaksızın toplumsal refahı artıran ve olası zararların önlenmesini sağlayan hayırseverliğe dayalı sorumluluklarını yerine getirmesi.
Hayırsever sosyal sorumluluğu (Philanthropic): Toplumun yararına olacak faydalı işlerin yapılması için gönüllü katkının sağlanması	**Stratejik sosyal sorumluluk:** İşletmenin kamuoyu gözünde iyi niyetli ve olumlu yönlerini tanıtarak, kendine yarar sağlayan davranışların gösterilmesi

Şekil 2 : Caroll ve Lantos'un Sorumluluk Modellerinin Karşılaştırılması (Akyıldız, 2007;22-23).

a) Hayırsever Odaklı Sorumluluk; İşletmelerin kâra yönelik etkileri tamamen göz ardı edilerek topluma yararlı olmak için yaptıkları faaliyetlerin hepsi "hayırseverlik odaklı sosyal sorumluluk" kapsamına girmektedir. Diğer bir deyişle

bu tür sosyal sorumluluk anlayışı şirketlerin "iyilik yapıp denize atmaları " yaklaşımına dayanır.

Lantos, hayırsever amaçlı sorumluğun bazıları tarafından, sosyal sorumluluk açısından en soylu davranış olarak özverili sosyal sorumluluk olduğunu savunmalarına karşın, bu tür davranışların şirketlerin kendi faaliyet alanı dışında kaldığını kendileri açıkça itiraf etmeseler bile, onların hayırseverliğe dayalı sosyal sorumluluklarını aslında finansal çıkarları açısından iyi olacağına inandıkları için yerine getirdiklerini savunmuştur (Lantos, 2001:605).

b) Etik Sosyal sorumluluk; İşletmelerin faaliyetlerinin sonucu doğabilecek zararı ve toplumsal hasarı önlemeye yönelik çabalarıdır. Bu noktadan hareketle etik sorumluluk, şirketlerin amaçlarını ve bu amaçlarına ulaşmak için seçtikleri yol ve yöntemlerin toplumun siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel refahına zarar vermeden gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini ele alır.

c) Stratejik Sosyal Sorumluluk; İşletmelerin stratejik amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olup; yapılan iyi iş ve yardımların şirketlerin olduğu kadar toplumun da yararına olduğu görüşüne dayanır.

Lantos, toplum için olduğu kadar şirketin kendisi için de yarar sağlayacağına inanılan eylemlerin uygulanması olarak tanımladığı stratejik sosyal sorumluğunun asıl amacının, uzun dönemde kârlılığı artırma olduğunu savunmaktadır. Çünkü yazara göre sosyal amaçlı yapılan harcamalar birçok ülkede vergi indirimine sağlamakta ve faaliyetler toplumun gerçek sorunlarına eğilmekten ziyade, şirketlerin itibarlarını artıracak sorunlara yoğunlaşmaktadır. Bunun en güzel kanıtı ise sorumluluk faaliyetlerinin şirketten şirkete fark göstermesidir. Kimi şirketler için

sadece tüketici veya müşterilere yönelik sosyal sorumluluk çabaları şeklinde kendini gösteren bu durum, kimilerince sadece hedef pazara yönelik gerçekleştirilmekte, kimilerinde ürünün kullanım alan ve yerleri ön plana çıkmakta, kimilerindeyse potansiyel müşterilere yönelebilmektedir. Bu nedenle şirketlerin faaliyetlerinin salt toplumsal iyilik amaçlı olmadığı kâr güdüsüyle birleştirilmiş bir hayırseverlik anlayışı olduğu söylenebilir.

Stratejik sorumluluk diğer bir açıdan, Friedman tarafından ortaya atılan ve şirketin temel amacının kârını maksimize etmek olduğunu savunan Klasik Görüşle çelişmemektedir. Çünkü şirket amaçlarının yön verdiği topluma katkı sunan veya sunmayan tüm faaliyetler, şirketin sorumluluğu dâhilindedir. Bu nedenle sosyal sorumluluk çerçevesinde beklenen faaliyetler, yine firmanın sürdürülebilirliğini ve kârlılığını olumsuz etkilemeyecek faaliyetler olmalıdır (Yönet, 2005:249).

4. HAYIRSEVERLİKTEN STRATEJİYE DÖNÜŞEN SOSYAL SORUMLULUK

Şirketlerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinin tüm türleri, "hayırseverlikten" stratejikliğe doğru uzandığı aralıksız bir bütün olarak düşünülebilir. 1990'lardan önceki sosyal sorumluluk uygulamaları, hem bu dönemdeki yoğun toplumsal baskılara hemen cevap verebilmek ve en fazla ihtiyaç duyulan sorunlara el atabilmek için, hem de sanayi devriminden itibaren bu tür yardımlar geleneksel olarak karşılık beklemeksizin yapıldığı için çoğunlukla "hayırsever" odaklıyken 1990'ların başlarına gelindiğinde neo-liberalizmin ekonomik bir akideye dönüşmesiyle bu yardımlar planlı stratejilere dönüşmüştür.

Bir şirketin stratejik amaçları, ekonomik ve sosyal olmak üzere iki grupta toplanır. Temel ekonomik amaçlar, faaliyetlerden en uygun kâr elde etmeye dayanırken, sosyal amaçlar ise şirket faaliyetlerini etkileyen çıkara veya baskı gruplarının beklentileriyle ilgilidir (Dinçer, 2004:62).

1990'lardan sonra sorumluluğun stratejiye dönüşmesinin altında yatan neden de şirket gücüne ve yolsuzluklarına karşı işçileri, tüketicileri v.b. grupları kapsayan geniş bir sivil toplum hareketinin yarattığı baskıyı azaltmaktır. Böylece şirketler toplumun kaygılarına cevap vererek temel ekonomik amaçlarını da yerine getirirler. Çünkü şirketlerin temel amacı hissedarlarına para kazandırmaktır kuralı, " bir tür kutsal, değiştirilemez hakikat gibi evrensel olarak kabul edilmiş" bir yasadır ve bu gün şirket sosyal sorumluluk hareketinin en hevesli liderleri bile bu kurala itaat etmektedir (Bakan, 2007:56).

Şirket yöneticileri günümüzde şirketlerin kâr ve zarardan başka şeylerle ilgilendiklerini, sadece hissedarlarına değil topluma karşı sorumlu olduklarını savunsalar da, şirketler çıkarlarını yüceltmek, ahlaki kaygıyı geçersiz kılmak üzere tasarlanmış yasal olarak tayin edilmiş tüzel kişiler olarak 19. yy ın ortalarında modern şirket kuruluşu olarak çıktığı vakit neyse öyle kalmıştır. Bu nedenle şirket sosyal amaçları, stratejik faaliyetlerdir.

Klasik ekonomik görüşle doğrudan kâr anlayışı savunan Friedman sosyal sorumluluğun tek kabul edilebilirliliğinin kendi başına amaçlar olarak değil de hissedarlarının servetlerinin maksimize etme araçları olarak kullanıldığında kabul edilebileceğini söyleyerek stratejik sorumluluğu savunmaktadır. Bu durumu tıpkı bir otomobil satmak için güzel kızların kullanılmasına benzetmektedir. Çünkü amaç

burada güzelliği desteklemek değil aracı satmaktır. Bu nedenle güzellik nasıl malları sattırırsa iyi niyette (sosyal sorumluluk) sattırır der (Bakan, 2007:50).Buradan hareketle Friedman stratejik sorumluluğun yüce fikirleri "ikiyüzlü vitrin dekorasyonuna" indireceği gerçeğini savunarak mali sonuca hizmet ettiği sürece ikiyüzlülüğün erdemli olduğunu savunur.

Günümüzde de sosyal sorumluluk, sosyal ve çevresel duyarlılıkların şirket faaliyetlerinin her aşamasında dikkate alınması gereken şirket kârlılığına da katkısı olan temel bir iş değeri ve stratejisi olarak değerlendirilmekte ve çokuluslu şirketlerden KOBi'lere kadar, tüm şirketler için önem kazanmış durumdadır. Şirketler, tüketim eğiliminin ve müşteri beklentilerinin değişmesi, müşterilerin sosyal sorumluluklarının bilincinde olan üreticileri tercih etmeleri nedeni ile sosyal sorumluluk kavramının şirket için ne kadar önemli olduğunun farkına varmış ve organizasyonlarını yeniden yapılandırmaya başlamışlardır. Böylece rakiplerinden farklılaşarak pazarda paylarını artırmışlardır.

İşletmelerin toplumsal katkı çabalarında hayırseverlikten stratejiye yönelmelerini hazırlayan şartlar arasında, devlet ve hükümetlerin belli konu ve alanlarda şirketlere sundukları teşvik ve desteklerin artması da yer almaktadır. Artık şirketler toplumla olan bu işbirliğinden kendisinin de bir şey kazanma beklentisiyle hareket etmektedirler örneğin sosyal sorumluluk harcamalarını maliyet olarak gösterip, aslında devlete verecekleri vergiden belirli bir oranda vazgeçerek ve bu sayede hissedarlarına daha çok kâr üretebilmektedir. Bu noktada bir hayırseverlikten değil bir stratejiden söz etmek daha doğru olacaktır.

İşletmeleri, stratejik sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmeye yönelten diğer bir gelişme de, ilaç, likör ve tütün endüstrilerinde reklamların televizyonda yayınlanmasının yasaklanmasıdır. Böylece bu büyük reklam bütçeleri aynı sonuçları verebilecek sosyal sorumluluk gibi pazarlama iletişimi araçlarına da yönelmişlerdir. Bu firmalar sanat, spor ve eğitim gibi alanlarda faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Tüm bu gelişmeler sosyal sorumluluk uygulamalarında son yıllarda "hayırseverlik" yerine "strateji" daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır (Yönet, 2005:260).

Stratejinin ağırlık kazandığı görüşünün en güzel kanıtı da şirketlerin artık yaptıkları faaliyetlerini duyurmaya giderek daha çok önem vermeleridir. Artık şirketler, kendi web sitelerinde yıllık raporlarındaki sosyal ve çevresel girişimlerini aktararak bunlarla övünüyor, bunun için departmanlar oluşturuyor, yaptıkları projeleri gazetelerde, televizyonlarda en üst sırada reklam ediyor, yöneticiler her daim şirket sorumluluğu öneminden bahsediyorlar. Böylece topluma şirketlerin sadece kâr peşinde koşan değil çevre ve topluluklara özen gösteren, bu konuda hükümetle ve sivil toplumla yan yana çalışan örgütler olduğu imajını çizmeye çalışmaktadırlar.

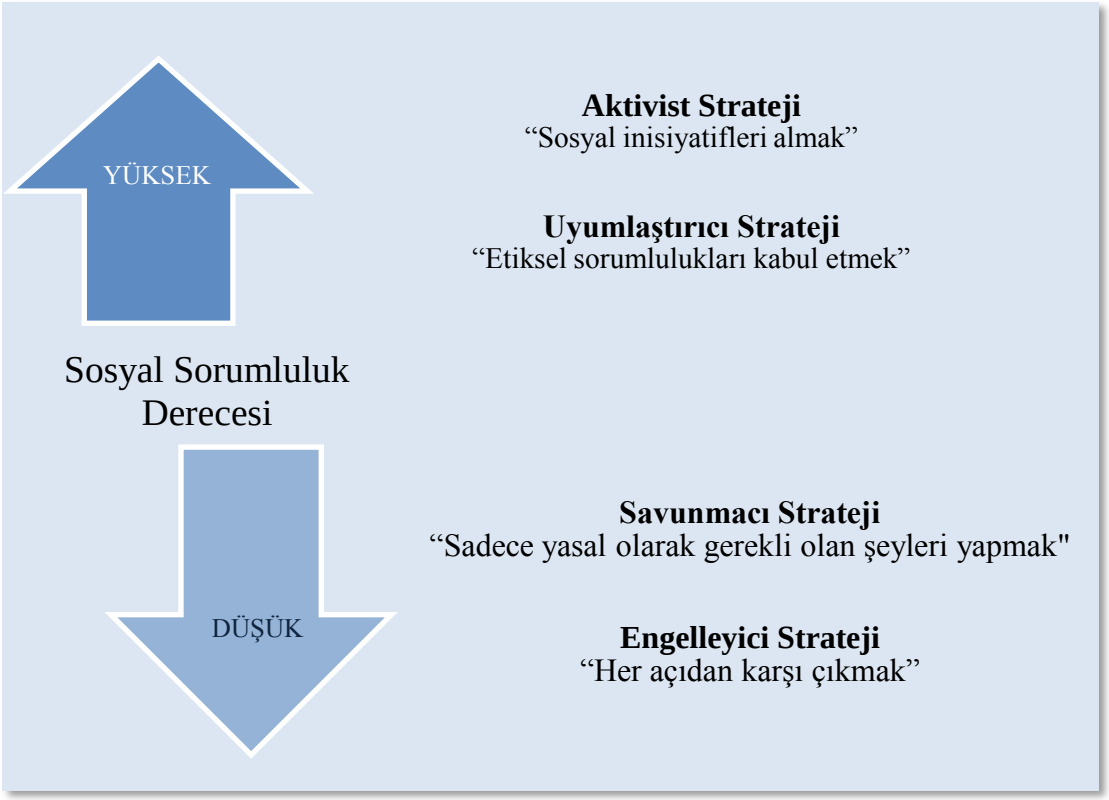
4.1. SOSYAL SORUMLULUK STRATEJİLERİ

İşletmelerin, belli bir sosyal sorumluluk kararıyla karşılaştığında buna nasıl yanıt vereceği, işletmelerin sosyal sorumluluk stratejisi olarak tanımlanır. Sosyal sorumluluğa yönelik program geliştirme, uygulama veya mevcut programlarda aktif rol almanın uzun vadede işletme kârını artırdığın görülmesi şirketlerin bu faaliyetleri belirli stratejiler doğrultusunda yürütmesini sağlamıştır. Amaç, işletmeye bağlılığı

arttırmak, iş gücü verimini arttırmak, yetenekli çalışanlardan daha fazla yararlanmaktır.

4.1.1. ŞİRKETLERİN SOSYAL SORUMLULUK DÜZEYLERİYLE İLGİLİ STRATEJİLER

Şirketlerin sosyal sorunlarla karşılaştığında izleyecekleri stratejilere ilişkin bir ölçek geliştirilmiştir (Schermerhorn, 1993:89). Ölçek sosyal sorumluluk stratejileri ile sosyal sorumluluk derecesi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu ölçek aşağıdaki şekil de gösterilmektedir.

Şekil 3:Sosyal Sorumluluk Stratejileri ile Sosyal Sorumluluk Derecesi Arasındaki İlişki (DAFT, 1991.)

a) Engelleyici (obstruction) Stratejisi: Engelleyici stratejiyi benimseyen yöneticiler sosyal sorumluluk yönünde davranmamayı tercih eder. Politikalarını ve kararlarını direnç ya da eleştiriler söz konusu olduğunda önceliklere cevap verme yönünde değiştirme eğilimindedirler. Gerçekten bu strateji içinde olan organizasyonlar ahlaki ve yasal olmayan bir davranış sergilemekle birlikte, diğer organizasyonel paydaş ve toplumun kendi yaptığı davranışların bütün ayrıntılarıyla önceden bilinmesini engellemek için faaliyette bulunurlar.

b) Savunma (defence) Stratejisi: Koruyucu stratejiyi benimseyen şirketler, hukuksal gerekleri minimum düzeyde gerçekleştirerek, kanunlar içerisinde hareket ederler. İşletmeler, toplumda meydana getirdiği olumsuz etkilerin sorumluluğunu, toplumsal sorumluluk olduğu için değil, yasal düzenlemelere uymak için yerine getirirler. Bu nedenle yasal düzenlemelerin belirttiğinin dışında sosyal sorumluluk eğilimine sahip değillerdir. Bu stratejiyi uygulayan yöneticiler çalışanlarına yasal çerçevede davranmayı ve diğerlerine zarar vermemeyi garanti altına almaktadır. Fakat ahlaki tercihlerini yaparken de, önce kendi paydaşlarının, sonra diğer paydaşların çıkarlarını dikkate almaktadır.

c) Uyumlaşma (accommodation) Stratejisi: Etiksel gerçekleri minimum düzeyde gerçekleştirerek, bu stratejiyi benimseyen organizasyonlar tercihlerini, yaptıkları işin doğru olduğunu ve toplumun gözünde sorumlu olduklarını veri alarak gerçekleştirmektedir. Şirketlerin toplumsal bir güç olarak sosyal sorumluluğu desteklemeleri gerektiğini savunur.

d) Geleceğe Yönelik Strateji (proaction): İşletmeler sadece kendi paydaşlarının çıkarlarını değil diğer paydaşların çıkarlarını da göz önünde tutarak

hareket ederler. Bu şirketler sosyal konularda gönüllüğü esas alarak hareket ederler ve sosyal önceliklerin önderliğini yaparlar.

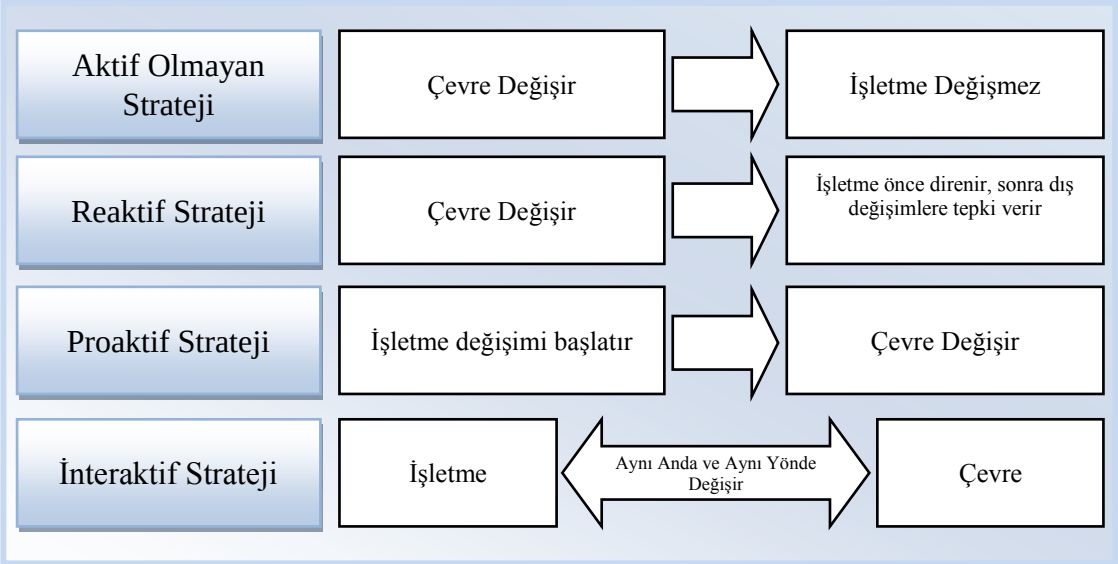
Sonuç olarak baktığımızda sadece ekonomik sorumluluğu kabul eden bir firma sosyal sorumluluğa her açıdan kârlı çıkarak engelleme pozisyonu da bulunacaktır. Ekonomik sorumlulukların yanında yasal sorumlulukları benimseyen bir firma, yasal olarak gerekli olan yükümlülükleri yerine getirdiğini belirterek savunmacı bir tutum izleyecektir. Ekonomik ve yasal sorumlukları yanında etik sorumlulukları da kabul eden bir firma toplumun talepleriyle firmanın faaliyetlerini uyumlaştırıcı bir strateji benimseyecektir. Diğer sorumlukların yanında gönüllü sorumluluğu kabul eden bir firma sosyal konularda inisiyatif alarak aktivist stratejiyi benimseyecektir.

4.1.2. SOSYAL TEPKİLERE KARŞI İŞLETMELERİN STRATEJİLERİ

Şirketler toplumsal beklentilere çok farklı şekilde tepkiler vermektedir. Bazıları baskılar sonucu cevap verirken, bazıları kamuoyu beklentilerini avantaja çevirmeye çalışır veya toplumsal beklentilerle şirketlerin performanslarını birleştirmeye çalışır. Bu yaklaşımlar aktif olmayan, tepkisel, proaktif ve etkileşimli stratejiler olarak adlandırılmıştır.

Bu model şirketlerin sosyal sorumluluk düzeylerini ortaya koyarken şirketlerin sosyal sorumluluk ve çevresi ile iletişim için dört temel strateji izleyebileceği belirtilmiştir. Aşıdaki şekil'de belirtilen bu stratejiler, yukarıdan aşağıya doğru, şirketlerin son yıllarda geçirdiği sosyal sorumluluk evrimini de

göstermektedir. En yukarıdaki en ilkel, en aşağıdaki en modern strateji olarak düşünülebilir.

Şekil 4:Sosyal tepkilere karşı işletmelerin dört temel stratejisi (Torlak, 2003:39.)

a) Aktif Olmayan Strateji: Şirketler toplumsal beklentilere cevap vermek için gereken davranış değişikliğine direnirler. Kararlarını sadece direnç, baskı ve eleştiri olduğu zaman değiştirme eğilimlidirler.

b) Tepkisel strateji: Bu stratejiyi benimseyen şirketler meydana gelen önemli değişimden sonra, çevresindeki bu beklenmeyen değişime direnç gösterir. Ancak güçlü bir baskı söz konusu olduğunda faaliyetlerini değişirler

c) Proaktif Strateji: Çevrelerinde değişime ayak uydururlar, değişmek zorunda olduklarını bildikleri için direnç göstermezler.

d) Etkileşimli Strateji: Şirketler çevredeki değişimlerin bir parçası olup kamuoyunun beklentilerini kendi amaçlarıyla uyumlaştırır. Etkileşimli strateji toplumun beklentileriyle, işletmenin performansı arasındaki dengeyi sağlayarak taraflar arasındaki uyumu sağlar.

5. SOSYAL SORUMLULUK İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

Şirketlerin sosyal sorumlu olup olmamasıyla ilgili birbirine zıt iki görüş mevcuttur. Her iki tarafta kendi görüşleriyle ilgili güçlü argümanlarla sahiptirler. Sosyal sorumluluğun ne olduğunu, sınırlarını, avantajlarını, dezavantajlarını ve stratejilerini anlayabilmek için iki tarafın da görüşlerini bilmekte yarar vardır. Böylece şirketlerin eylemlerini yargılamak ve anlamak için daha doğru bakış açısına sahip olunabilir.

Birçok iş adamı ve yönetici sosyal sorumluluğun gerekliliğine inandıklarını ve sosyal toplumun bir parçası olarak topluma katkı sağlamalarının şart olduğunu söylerler. Diğer deyişle günümüzde birçok sivil toplum örgütü tüketicilerin korunması, çalışanların haklarının korunması (sağlık-emniyet v.b.), iş ayrımcılığının önlemesi, yaşlıların korunması, tehdit şiddet ve suç içeren televizyon programlarının önlenmesi, enerji kaynaklarının tasarruflu kullanılması ve çevrenin korunması gibi konularda baskı oluşturarak önlemlerin alınmasını sağlamaktadır. Ayrıca devletler koydukları yasalar ve düzenlemelerle toplumu şirketlerin kötü niyetli iş uygulamalarından korumaya çalışmaktadırlar. Sonuç olarak sorumluluğu savunanlar ve eleştirenlerin kendilerine göre nedenleri vardır

5.1.SOSYAL SORUMLULUĞU SAVUNAN ARGÜMANLAR

Sosyal Sorumluluğu savunanların argümanlarını şöyle sıralayabiliriz (Şimşek vd., 2003:394; Argüden, 2004:7;Barutçugil, 2004:222.;Ambah, 2005, 1; Andersson, H., Holmberg, E., 2006, 61-64).

Sorumluluk Şirketlerin Güçlerini Dengeler; Bugün modern şirketler toplumda çok fazla güç ve etkiye sahiptirler ve birçok kişi güce sorumluluğun eşlik

etmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu nedenle bu gücü elinde tutan şirketlerin aynı zamanda sorumlu olması gerektiğini savunurlar. Sorumluluk ve güç arasındaki bu bağ Sorumluluğun Demir Yasası olarak adlandırılır. Bu yasaya göre, uzun dönemde topluma karşı sorumlu bir düşünce tarzıyla ellerindeki gücü toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kullanmayan şirketler, bu güçlerini zaman içinde kaybedeceklerdir. Örneğin, çocuk sağlığına uygun olmayan üretim yapan oyuncak üreticisi, hem sorumlu üreticilerin karşısında rekabet etmekte zorlanırken hem de devlet tarafından çok ağır para cezalarıyla karşı karşıya kalacaktır. Bu nedenle uzun vadede kazanım için şirketler giderek güçlenen kamu tepkisine karşında, hem yasal hem de sosyal sorumluluklarına karşı duyarlı olmalıdırlar.

Uzun Dönemde Kârın Artmasını Sağlar; Sosyal sorumluk uzun dönemde kârın artmasını sağlayacaktır. Artık tüketiciler birçok benzer ürün arasından seçim yaparken fiyattan daha çok firmaların güvenirliğine bakmaktadır. Bu nedenle sorumlu davranan şirketler milyonlarca doların riske atıldığı pazarda diğerlerine göre tüketicilerin güvenine layık olacaklardır ve maliyet gibi görünen bazı düzenlemeler kâr olarak geri dönebilir. Böylece şirketler sorumluluk faaliyetlerini yerine getirirken kısa vadede kârlarından ödün verseler de uzun vadede kârlarını garanti altına alırlar.

Hükümet Düzenlemelerini Engeller; Sosyal hareketlere şirketin gönüllü olarak katılması bu konuda hükümetin daha az düzenleme ve müdahalesine yol açacaktır. İşletmeler sosyal sorunlara karşı duyarlı iseler ve bunların çözülmesinde kendi istekleri ile gerekeni yapıyorlarsa, muhtemel bir devlet müdahalesini de önleyebilirler. Böylece şirketler daha fazla esnekliğe ve bağımsızlığa kavuşur. Zira sosyal sorunların üzerine şirketler gitmez ise devletler gidecektir. Bu nedenle devlet

tarafından, ekonomik hayata çok kapsamlı müdahaleler yapılabilecektir. Müdahaleler uzun dönemde şirketlerin çıkarlarını zedeleyecektir (Nalbant, 2005:196).

Şirketin İmajını Güçlendirir; Günümüzün küreselleşen dünyasında rekabetin son derece önem kazandığı, kurumların satışlarını ve kârını etkileyen en önemli unsurlardan biriside kurumların bulunduğu çevrede iletişim içinde olduğu diğer kişi ve kuruluşların, o kurum hakkında ki görüş, düşünce ve buna karşı geliştirdikleri tutumları, kurumsal imajlarıdır. Bu nedenle birçok kuruluş toplum önünde olumlu imaja sahip olmaya çalışmaktadır. Günümüzde hedef gruplarının kararlarını verirken imaj kavramına verdikleri önem arttığı için organizasyonların daha güçlü bir imaja sahip olmalarının önemi de artmaktadır.

Bu anlayış doğrultusun da işletmeler topluma yaptıkları katkı yoluyla, kurumun hedef kitlesini oluşturan tüketiciler, tedarikçiler, medya, çalışanları gibi ilgililerin kurumla ilgili görüşlerini, kuruma yönelik tutum ve davranışlarını şekillendirerek, kurum hakkında olumlu inanışlar ve kanaat oluşturup, olumlu yönde bir imaj geliştirmeye çalışmaktadır. Böylece kurumlar kendilerini tanıtarak kurumlarının rekabet güçlerini artırır, tüketicileri, çalışanları ve yatırımcıların işletmeye bağlılıklarını sağlar.

Değişen Kamu Beklentileri ve İhtiyaçlarına Yanıt; 1960 sonrası değişen toplumsal dinamiklerle birlikte toplumun şirketlerden, sosyal beklentisi önemli ölçüde artmıştır. Temiz bir çevre talepleri, azınlıklar ve kadınlar için fırsat eşitliği, daha güvenli ürünler, araçlar için verimli yakıt, daha az nükleer güç güvencesi ve benzer sosyal koşullar iş dünyasının konuları haline gelmiştir.

Kamu, şimdi şirketlerden her zamankinden daha fazla sosyal performans beklemektedir. Bu nedenle şirketlerin sosyal faaliyetlerde bulunması, kamunun şirkete karşı olan derin endişelerine yanıt olmaktadır. Bunun için eski görüşlerin tersine yöneticiler, sosyal değişimlerin doğasını anlamaya çalışarak ya da bu konuyla ilgili danışmanlıklar alarak halkın beklentilerine cevap vermektedir. Çünkü artık şirketlerden beklentiler ekonomik çıktıların ötesine geçmiştir.

Toplumsal Sorunların Çözümlenmesini Sağlar; Birçok kişi şirketlerin neden olduğu zararlar için topluma karşı sorumlu olduğuna inanır. Örneğin, şirketlerin yarattığı endüstriyel kirlilik, çevre ve toplum sağlığını zarar verirken, personel uygulamaları ve politikaları bazen çalışanların mahremiyetini ihlal eder veya çalışanlar (kadın ve erkek işçiler veya özürlüler veya eski çalışanlar) arasındaki ayırımcılıklar eşitsizlikleri yaratır. Bu gibi durumlarda, şirketlerin bu toplumsal sorunları çözmede bir sorumluluğu olduğu düşünülmektedir ve bu sorumlulukları yerine getirmek toplumsal problemlerin çözümünü sağlayacaktır.

Şirket Kaynakları Zor Problemlerin Çözümü İçin Kullanılabilir; Toplumdaki diğer kurumlar, ekonomik yetersizlik veya yönetim sorunları gibi nedenlerden dolayı her zaman toplumsal sorunların çözümü için yeterli yetiye sahip değildirler. Bu boşluğu ellerindeki güçlü kaynakları kullanarak şirketler doldurabilirler. Özellikle toplumun bazı sorunlarını çözmek için kendi kaynaklarını kullanan işletmeler, sosyal sorunları çözebildikleri oranda kararlı bir çevrenin oluşmasına katkıda bulunacaklar ve bu durum uzun vadede işletme için faydalı olacaktır.

Ahlaki Yükümlülük; Şirketlerin topluma yardımcı olmaları şirketlerin ahlaki yükümlülükleri arasındadır. Ahlaki ve etik kurallara uyan ve bu hususu öncelikleri arasına alan şirketler kâr ve diğer ekonomik hedeflerine daha rahat ulaşır.

Yukarıda savunulan argümanlarda şirketlerin karmaşık toplumsal yapıda önemli bir güç haline geldiği ve bu nedenle içinde bulundukları topluma karşı duyarlı olmaları gerekliliği üzerinde durulurken burada iki nokta öne çıkmaktadır. İlk olarak sosyal sorumluluk savunucuları, şirketlerin bu faaliyetlerini hükümet düzenlemeleri veya genel kamuoyu tarafından gelen talepler doğrultusunda değil, gönüllü olarak yerine getirmeleri gerekliliğini savunur. Çünkü zorunluluk sonucu yapılan eylemlerin sorumluluk duygusuyla yerine getirilmediğini ortadadır. İkinci olarak şirketler sorumluluk anlayışı çerçevesinde hareket ederek sosyal çevrelerini iyileştirebilirler. Daha iyi bir sosyal çevre yaratmak, işletmenin toplum tarafından benimsenmesini sağlar, böylece işletme daha fazla işgücü kaynağı elde ederken mal veya hizmetlerine daha kolay tüketici bulacaktır. Bu durum topluma fayda sağlarken aynı zamanda şirketlerin kendi çıkar alanlarını korumalarını sağlayacaktır. Sonuç olarak sosyal sorumluluk yandaşları, sorumlu davranan şirketlerin uzun vadede ekonomik konum güvenliği ve kamu kabulünü elde edeceklerini savunmaktadırlar.

5.2.SOSYAL SORUMLUĞA KARŞI ARGÜMANLAR

Sosyal sorumluluğa karşı olanlar bakış açılarını neo-liberal düşünce üzerinde şekillendirmektedirler. Bu bakış açısına göre isletmenin topluma karşı en büyük sorumluluğu kâr etmektir. Zira kâr, daha büyük sermaye birikimini, daha büyük ve verimli yatırımları, dolayısıyla daha çok ve kaliteli isi, yani çalışan kesimdeki refah artışını beraberinde getirir ve büyümeyle birlikte gelen bu refah artışı kaynaktan başlayıp toplumun en alt katmanlarına kadar sızar. Bu yüzden bu görüşe göre, şirket

toplum için bir şey yapmak istiyorsa isini iyi yapmalı ve kâr etmelidir. Çünkü sorumluluğa karşı çıkanlar, şirketleri sadece ekonomik birimler olarak görmektedirler ve tek sorumluluklarının kârlarını artırmak olduğu ve sorumlulukların diğer toplumsal gruplar tarından yerine getirilmesi gerektiğini savunurlar. Onlara göre sosyal sorumluluklar peşinde koşan şirketler önemli mal ve hizmetlerinden toplumu mahrum bırakacakları gibi ekonomik verimliliklerini de düşüreceklerdir. Diğer taraftan ticari sistemi daha radikal eleştirenlere göre, soysal sorumluluk gerçek niyeti örtmeye yarayan ve kârı artıran stratejik faaliyetlerdir. Bu nedenle, şirketlerin yaptıkları faaliyetlere şüpheli yaklaşarak devlet tarafından yapılanları tercih etmektedir.Sosyal Sorumluluğu karşı olanların argümanlarını şöyle sıralayabiliriz (Hatiboğlu, 1995:68; Ambah, 2009, 1; Andersson ve Holmberg, E., 2006:61-64; Eren, E.2000:106).

Ekonomik Verimliliği ve Kârı Düşürür; Kaynakların sosyal amaçlı kullanımı şirketin kârını olumsuz etkileyecektir. Bu durum yatırımcıların şirkete yatırım yapmalarını önlerken şirketin büyümesi için gerekli ek sermayeyi bulmasını güçleştirir. Aynı zamanda uzun vadede bu faaliyetler şirkete olumsuzluk olarak geri dönecektir: Maliyeti şişirerek kârların düşmesine ve kârın istenmeyen düzeye inmesine veya ürünlerin fiyatlarının artmasına neden olacaktır. Bu bakış açısına göre, her şeyden önce, bir şirketin kaynakları, ekonomik ya da kâr amacı olmayan amaçlarla tahsis edilmemelidir.

Rakip Firmalar Arasında Eşitsizlik Sağlar; Sorumlu davranan firmalar masraflarını artırırken bu durum onların kârlarını da düşürecektir. Fakat bu faaliyetlerde bulunmayan firmalar kârlarından vazgeçmedikleri için bu durum

rekabette dengesizliği getirecektir. Küreselleşmeyle birlikte bu sorun uluslararası pazara taşınmaktadır. Sosyal görev ve sorumlulukları yerine getirme sonucunda maliyetlerinin ve ürün fiyatlarının yükselmesi, uluslararası piyasalarda rekabet gücünün azalmasına ve pazar kaybetmesine neden olacaktır.

Topluma Gizli Maliyetler Yükler; Sosyal görev ve sorumlulukların gereğini yerine getiren şirketler bir şekilde kendi maliyetlerini kurtarmak için bazı tedbirler alacaktır. Örneğin, yaptıkları harcamaları ürünlerin maliyetlerine yansıtacaklar (bunun sonucunda ise ürün fiyatları yükselecek), çalışanlarına daha az para ödeyecek ya da hissedarların kârlarından düşerek toplumun aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına neden olacaklardır.

İşletmeleri Asıl Amaçlarından Uzaklaştırır; Sosyal amaçlarla meşgul olma, şirketin ekonomik verimliliğini engelleyebilir. Toplum, ekonomik ve sosyal amaçların düşük düzeyde başarılması nedeniyle, hayal kırıklığına uğrar ve şirketin hakkında olumsuz imaj oluşturur. Başka bir ifadeyle, şirketlerin sosyal konulara çok fazla dalması, onların esas misyonlarından uzaklaşmalarına sebep olurken itibar ve imajları da zedelenir. Sonuç olarak bir şirket için önemli olan halk desteğini kaybedilebilir.

İşletmelere Çok Fazla Güç Verir; Bazı eleştirmenlere göre şirketler hâlihazırda sahip oldukları ekonomik güç sayesinde sosyal kurum olarak yeterli güce sahiptir. Bu nedenle çok büyük sosyal etkiyi geliştirmesine izin vermeye gerek yoktur. Özellikle sonuçlarından sorumlu tutulamayacağı dikkat çekici alanlarda eyleme geçmesine izin vermek akılcı olmayacaktır.

Sorumluluk Tüm Toplumu İlgilendirir; İş adamları öncelikle toplumsal sorunları çözmek için eğitimli değildir. Onlar üretim, pazarlama, muhasebe, finans, bilgisayar analizi gibi konularda uzmanlardır. Bunun için kentsel sorunlar, ırksal gerilimler, küresel açlık veya uyuşturucu gibi toplumsal konularda onları sorumlu koymak kötü tasarlanmış yaklaşımlara yol açabilir. Bu yüzden, toplumsal sorunların çözümünü işletmeler, iş adamları ve yöneticilerden beklemek insafsızlık olur. Ayrıca işletmeler sosyal sorunları başarılı bir şekilde karar vermek ve çözmek için, konusunda uzman yeni personel istihdam etmek veya danışmanlık hizmeti almak zorunda kalacaklardır. Bu durum işletme giderlerinin artmasına yol açacaktır.

Bireyseldir; Sosyal sorumluluk bireysel tercihler sonucu oluşmaktadır. Çünkü şirketler düşünmez, insanlar düşünür bu nedenle şirketlerin sosyal sorumlulukları şirket yöneticilerinin eylemleri doğrultusunda oluşur. Sosyal sorumluluğun işlevsel niteliklerinin neler olduğu konusu açıklık kazanamadığı için şirket yöneticileri bu faaliyetleri yönlendirirken kendi ilgi alanları doğrultusunda ve kendi kişisel değer yargıları yönünde hareket edeceklerdir. Bu nedenle yöneticiler kendi paralarını soysal sorumluluk harcayabilirler ancak şirketlerin fonlarını kullanmamalıdırlar. Ayrıca tüm bu sorumluluk girişimi bireysel olduğu için şirketler hiçbir şekilde bu faaliyetlerden ve sonuçlarından ahlaki olarak sorumlu tutulamaz.

B) TÜRKİYEDE SOSYAL SORUMLULUK

1. TÜRKİYEDE SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI

Türkiye ekonomisinin son 30 yılına bakıldığında, para piyasalarında liberalleşme ile birlikte ciddi bir büyüme ve sanayileşme göze çarpar. Kapitalist sistem merkezlerinin üçüncü dünyaya tam anlamıyla egemen olmaya başladığı bir dönüm noktası olan 1980'lerin başından bu yana Türkiye küresel ekonomik sisteme entegre olabilmek için çözümü dünyanın yeni ekonomik sistemi içinde dışa açılmakta ve dünya ekonomisiyle bütünleşmekte aramıştır.

1980'li yıllardan itibaren bütünleşen bir dünya ekonomisi tasarımının gerçekleştirilmesi için öne çıkarılan dünya piyasası olgusu, beraberinde bu piyasa ile bütünleşme yönünde bir dizi uygulamanın gerekliliğini öne çıkarmıştır. Bu hedef doğrultusunda çeşitli ekonomik reformlar yapmış ve büyük bir çaba sarf etmiştir. Özellikle, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası üyelikleri, Türkiye'nin kapitalist dünya ekonomisine eklemlenmesinin somut göstergeleri olarak ele alınmıştır.

1980'li yıllar önceki yılların politikalarına tamamen zıt olarak ihraç odaklı bir sanayileşme modeline ve kamu sektörünün hâkimiyetinin giderek azalmasına şahitlik etmiştir. Böylece Türkiye, ithal ikameci bir ekonomi stratejisinden ihracata dayalı serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Bunun sonucu olarak, 1980'lerde başlayan reformların en önemli bileşenleri arasında artan ihracat, serbestleşen ithalat yönetmelikleri ve yabancı sermaye yatırımlarının artması, esnek döviz kuru politikası ve özelleştirme sayılabilir (TSDR, 2008:2).

İktisat politikalarındaki bu yeni öğelerin de katkısıyla Türkiye ekonomisinin gelişimine çalkantılı bir büyüme süreci damgasını vurmuştur. Bu durumun arkasındaki nedenler arasında değişen hükümetlerin kısa dönem odaklı politikalara yönelmeleri, kamu finansmanı ve kamu yönetimi alanlarındaki yapısal reformlarda yaşanan gecikmeler başı çekmektedir. Sonuç olarak, büyük kamu açığı 1990'lardan itibaren ülkede enflasyonist bir ortama sebep olmuştur. Diğer taraftan para piyasalarının serbestleşmesiyle oluşan dış krizler de, diğer pek çok gelişmekte olan ekonomiyi etkilediği gibi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye ekonomisi, giderek artan boyutlarda sermaye hareketlerindeki dalgalanmaların etkisi ve sık sık tekrarlanan finansal kargaşa ve krizlerin tehdidi altına girmiştir (Şaylan, 2003:172). Sanayileşmemiş ve merkeze bağımlı Türkiye için her kriz dönemi dışa bağımlılığı daha da artırmıştır.

Yeni reformlar Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ekonomide önemli bir güç olan devletin rolünü değiştirmiş. Devlet, önceden doğrudan müdahale eden ve denetleyen konumundayken, giderek daha az müdahale eden konuma düşmüştür. Böylece devlet, yetkisi bakımından küçültülmüştür ve bu küçültme işleminde en önemli araçlardan biri olarak özelleştireme ön plana çıkmıştır. Özellikle neo-liberal politikalarla birlikte 1980'lerden itibaren artan oranda şirketler birleşmeler yaşanmaya başlarken, küreselleşmeyle birlikte çok uluslu şirketler ve ulus ötesi faaliyetlerde çok büyük bir artış ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler ve ihracat odaklı ekonomik politikalarının etkisiyle Türkiye'de belirli sektörler ön plana çıkmaya başlamıştır. Öncelikle 80'li yıllarda büyüme göstermiş olan düşük iş gücü maliyetleri ve hammadde bolluğu ile güçlü bir avantaja sahip tekstil sektörü başı çekmiştir. Diğer yandan son yıllarda ise enerji sektörü hem yerel hem de yabancı yatırımcıların

ilgisini çekmiş ve bu alanda önemli yatırımlar yapılmıştır. Aynı derecede önemli ölçüde gelişim gösteren alanlardan biri de para piyasaları olmuştur. 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) kurulması ile birlikte, hisse senedi ve bono piyasalarının yabancı yatırımcılara açılması, sermaye hareketleri ve kazanç aktarımları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, para piyasaları için en önemli gelişmelerden biridir. Buna paralel olarak Türk bankacılık sektörü de önemli bir gelişim sergilemiştir. Görece olarak turizm sektörü de Türkiye ekonomisinde büyük sektörler arasında sayılabilir(TSDR, 2008:6).

1990'ların sonundan itibaren Türkiye'nin hız kazanan Avrupa Birliği üyeliği çabaları da, Türk ekonomisi ve siyaseti için belirleyici olmuştur. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik için demokratikleşme, yabancı sermayeye sınırsız yatırım olanakları tanıması, azınlık haklarının arttırılması, ordunun sivil iktidar üzerindeki denetimin azaltılması, dış ticaret dengesinin sağlanması, ekonomik ve politik istikrarın yerleşmesi gibi çabalarının yanında Türk dernek ve vakıflar hakkındaki kanunun Avrupa Birliği'ne uyarlanması da sivil toplum kuruluşlarının değişim ve gelişim sürecini hızlandırmış ve sivil katılım için ülkede daha uygun bir ortam doğurmuştur. Diğer yandan Türkiye'nin giderek artan sayıda uluslararası antlaşmalara imza atması, kampanya ve etkinliklerin parçası olması ülkenin sosyal sorumluk ve ilgili konulardaki bilinç düzeyini arttırmada önemli bir etken olmuştur. Bu etkenler sonucu tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli güce sahip şirketlerin sorumlulukları tartışılır hale gelmiştir (TSDR, 2008:7).

2. TÜRKİYE'DE SOSYAL SORUMLULUĞUN GELİŞİMİ

1800'lerin sonlarında endüstrileşmenin üretimi artırmasıyla başlayan değişimler Avrupa'da ve Amerika'da sosyal bilinç ve sorumluluk kavramını da oluşturmaya başlamıştır. Fakat sosyal sorumluluk kavramı 19. yy ın başlarında Sanayileşme ve büyük şirketlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Buna karşılık sosyal sorumluluğun Türkiye'deki gelişimine bakılınca ilk izleri Cumhuriyet öncesi Osmanlı dönemindeki tüketici haklarını denetleyen ve aynı zamanda çalışanların haklarını koruyan Lonca sisteminde rastlamaktadır. Aynı dönemde Lonca sistemiyle beraber toplumsal sosyal sorumluluk yükleyen diğer bir kuruluş ta vakıflardır.

Osmanlı İmparatorluğunda vakıflar, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin temel kurumsal mekanizması olarak, önemli bir sivil kültürün sosyal sorumluluk alanını oluşturmuştur. 15 yy. kurulan çok sayıda vakıf; beşeri sermayenin geliştirilmesini, mülkiyet haklarının korunmasını, yaşlı ve hastalara yardım edilmesini, köprüler, yollar, çeşmeler, sarnıçlar, kütüphaneler vs. yapılmasını ve zenginleştirilmesini hedeflemiş ve devlet yönetiminin hâkim olduğu her yerde bu anlayışı yaygınlaştırmaya çalışmıştır (Çizakça, 2006: 22-23).

19. ve 20. yy 'a gelindiğinde ise vakıf sisteminin yaygın bir hâl aldığı ve vakıf mülklerinin, ülkedeki binaların ve ekilebilir arazilerin dörtte üçünü meydana getirdiği gözlemlenmektedir. Ancak, gerek Osmanlı Devletinin son döneminde ve gerekse Cumhuriyet Döneminde artan baskılar ve hizmetlerin devlet tarafından sağlanmasına yönelik dönüşüm, sosyal düzenin sorumluluğun devletten beklenmesi

sonucunu doğurmuş ve vakıf sisteminin zayıflamasına yol açmıştır (Çizakça, 2006:28-30).

20. yy da yaşanan ve Dünyayı etkileyen sanayileşme ile birlikte Avrupa'da burjuva sınıfının yapısı değişmiş ve yeni bir işçi sınıfı doğmuş, kentleşme artmış ve buna bağlı olarak kentlerin kırsal alanları yuttuğu kitle toplumları oluşmuş ve çevre üzerinde olumsuz etkiler başlamıştır. Tüm bu gelişmeler dünya genelinde sosyal sorumluluk alanlarında da birtakım gelişmelere sebebiyet vermiştir. Gelişmiş ülkelerin hükümetleri karmaşık sanayi toplumlarının gereksinmelerini karşılamak ve sanayileşme sonucunda oluşan olumsuz etkileri (işsizlik, grevlerin ve sendikaların etkinliğini azalması, gecekondulaşma, çevre kirliliği v.b) önlemek için, sosyo ekonomik alana daha fazla müdahaleye yönelmişler ve yasal önlemler almaya başlamışlardır. Dünyanın geçirdiği bu değişimler Türkiye'de de belirli yansımalarla kendini göstermiştir.

Türkiye'de sosyal sorumluluk ile ilgili bir yasa bulunmamakla birlikte sosyal sorumluluk adına ilk düzenlemeler, 1950–1957 yılları arasında farklı meslek gruplarına yönelik bazı yasal düzenlemelerde görülmüştür. Bu düzenlemelerin anayasal dayanağa kavuşması ise 1961 Anayasası ile mümkün olmuş, ayrıntılı düzenleme 1982 anayasasıyla hayata geçirilmiş ve meslek kuruluşlarının disiplin altına alınmaları, özellikle siyasi faaliyette bulunmalarının engellemesi amaçlanmıştır (Özer, 1994:1). Halen sosyal sorumlulukla ilgili direk bir yasa bulunmasa da tüketici hakları, iş kanunu, çevre kanunu içerisinde sosyal sorumluluğu barındıran bazı hükümler yer almaktadır.

Diğer yandan yasal bir zorunluluk olmasa da iş dünyası bu faaliyetlerden tamamen yoksun değildir. Sosyal sorumluluk anlayışındaki gelişmeler, son dönemlerde özellikle de son 30 yıldır biraz daha gündemi oluşturabilen bir kavram haline gelmiştir. Özellikle sorumluluk faaliyetleri isteğe bağlı olarak belirgin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetlerin çok büyük bir kısmı yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal/ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen politikalar olarak, tarihsel vakıf felsefesi etrafında şekillenen hayırseverlik amacı ile gerçekleştirilmekte ve sosyal sorumluluk, şirketlerin bağışları ve hayırseverlik faaliyetleri ile eşdeğer algılanmaktadır (TSDR, 2008:7).

Hayırseverlik dışında kalan amaçlar ise özellikle büyük ölçekteki veya yabancı sermaye yatırımına sahip kuruluşlar tarafından dikkate alınmaktadır. Faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde yöneticilerin kişisel değerlerinin ve kuruluş amaçlarının etkisi yadsınamayacak kadar çoktur. Diğer yandan Türkiye'de uygulanan kanunlarla, eğitim ve sağlık alanında gerçekleştirilen isteğe bağlı sosyal sorumluluk faaliyetlerinde yapılan vergi indirimleri ve yapılan faaliyetler sonucu toplumdan geri bildirimin olumlu olması da faaliyetlerin artmasında kuvvetli bir etkendir (Bay, 2006: 28).

Türkiye'deki sosyal sorumluluk uygulamalarında yaşanan gelişmelerin temel unsurları olarak; çevre konusundaki hukuksal düzenlemelerin artması, sosyal sorumluluk faaliyetlerinin işletme çalışanlarını motive etmesi ve performansa olumlu etki sağlaması, rekabetçi uluslararası piyasalarda sosyal sorumluluk ile konumlanan işletmelerin kurumsal ve bireysel müşteriler tarafından tercih edilmesi, sosyal

sorumluluk faaliyetlerinin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecindeki Türkiye ve Türk özel sektörünün de Avrupa Birliği standartlarında iş yapması için gerekli olması vb., Türkiye'nin bağlı olduğu ILO konvansiyonları, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi ve OECD'nin uluslararası kuruluşlar yönetmelikleri gibi uluslararası hukuksal düzenlemeler, SS'nin Türkiye'deki gelişimine katkı sağlayan sebepler olarak sayılabilir. Tüm bu sebepler doğrultusunda ülkemizde sosyal sorumluluk çalışmalarının henüz bütünsel olmasa da, belirgin bir kapsamda yapıla geldiği anlaşılmaktadır (Göcenoğlu ve Girgin, 2006:8).

Tüsev'in 2005 yılında Türk işletme yönetim kültürü üzerine yapmış olduğu çalışma da bu tezi doğrular niteliktedir. Araştırmanın sonuçlarına göre ülkemizdeki şirketler giderek artan bir şekilde sosyal sorumlulukla ilgilenmeye başlamaktadırlar. Fakat sorumluluklarının farkında olmalarına rağmen sosyal sorumluluk konusunda dar kapsamlı stratejilerle hareket etmektedirler. Diğer yandan sorumluluk projelerinin çoğu sivil toplum örgütleri ve devletle olan işbirliği çerçevesinde yerine getirilmekte ve bu işbirliğinde şirketlerin varlıkları daha çok sponsorluk şeklinde ortaya çıkmaktadır (TÜSEV, 2006: 78-79).

Türkiye'deki sosyal sorumluluğun son yılardaki önlenemez yükselişiyle beraber sorumluğun genel görünüşünü ortaya koymaya çalışan çalışmalarda yapıla gelmeye başlamıştır. Bu çalışmaları üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye'deki KSS çalışmalarının ve karakteristiklerinin genel resmini çizmeye odaklanmıştır. Örnek olarak Aşçıgil (2003), Türk yöneticilerin, sosyal sorumluluğun dört bileşeni konusundaki çalışmalarının incelemesi ve Ararat'ın (2003), Türkiye'deki KSS çalışmalarını etkileyen ekonomik, toplumsal ve kültürel

karakteristikleri özetlemesi verilebilir. Sonuçlara göre KSS, Türkiye'de var olan bir kavramdır (Göcenoğlu, 2004;9).

İkincisinde ise, sosyal sorumluluk ve ilgili konularda Türkiye'nin diğer ülkeler ile karşılaştırılmasına odaklanılmıştır. Örnek olarak Küskü ve Zarkada-Fraser'ın (2004) ve Zarkada - Fraser ve diğerlerinin (1999) Türkiye ile Avustralya'daki kuruluşların çalışmalarının karşılaştırdıkları araştırmalar verilebilir. Araştırma sonucu Avustralya'daki kuruluşlar hukuki sorumluluklara daha fazla önem verirken, Türkiye'deki kuruluşların isteğe bağlı ve etik kurumsal sosyal sorumluluklara daha fazla önem verdiği ortaya koyulmuştur (Küskü ve Zarkada-Fraser, 2004:52-77).

Üçüncüsünde ise iş etiği ve kurumsal yönetim gibi KSS ile ilişkili kavramlar üzerine odaklanılmıştır. Bu konudaki araştırmalar, Türkiye'deki kurumsal yönetimin mevcut durumu ve özellikleri (Demirağ ve Serter, 2003; Ararat ve Uğur, 2003) veya tartışılan iş etiği üzerine genel beklentiler üzerinedir (Arbak ve diğ., 1994:420-439).

Araştırmaların dışında sosyal sorumluluk, Türkiye'de medya içinde önemli bir konu haline gelmiştir. Medya, sorumluluk projelerini takip etmekte, sorumluluk projelerini gündeme taşımakta aynı zamanda bazılarını da desteklemektedir. Örneğin Capital Dergisinin ilk kez 2005 yılında yayınlamaya başladığı ve her yıl tekrarladığı "Türkiye'nin Sosyal Sorumluluk Liderleri" araştırması da KSS alanında başarılı olan bu şirketleri ve liderleri gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Halk genelinde 16 ilden 1.303 kişinin, iş dünyası genelinde 277 beyaz yakalı yöneticinin katıldığı araştırma sonuçları, yıllar itibariyle sosyal sorumluluk çalışmalarına damgasını vuran şirketleri, beğeni toplayan liderleri ve takdir edilen projeleri ön plana çıkarmaktadır.

Fakat bu durum sosyal sorumluluğun yapılış amacındaki nedenlerden birinin reklam maliyetlerini indirmeye yönelik olduğu eleştirilerini de beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak sosyal sorumluluk günümüzde Türkiye'de akademik, siyasi ve iş dünyası için önemli bir konu haline gelmiş, aynı zamanda halkın bu konuya yönelik farkındalığı da gün geçtikçe artmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı, ülkemizdeki şirketler yaptıkları sosyal sorumluluk harcamalarının, artık bir maliyet kalemi olmaktan çıkıp imaj, itibar ve pazar değeri sağlayan aktivitelere dönüştüğünün farkındadır ve gün geçtikçe bu faaliyetlere ayrılan finansmanı, iş gücünü, zamanı artırmaktadırlar. Fakat Sorumluluğun altında yatan asıl amacın toplumsal katkı mı yoksa, kâr, itibar, vergi indirimi ve pazar payı mı olduğuna yönelik geribildirim çalışmalarının ve yasal düzenlemelerin eksikliği bu konunun Türkiye'de sancılı bir süreç olarak yaşandığının kanıtı olmaktadır.

3. TÜRKİYEDE SOSYAL SORUMLULUĞU ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER

Türkiye'de Sosyal Sorumluluk, bütün dünyada olduğu gibi yeni gelişen bir kavramdır ve ilk aşama olarak görülebilecek olan hayırseverlik seviyesindedir. Bu bağlamda, toplumun e sosyal sorumluluğu, şirketlerin bağışları ve hayırseverlik faaliyetleri ile eşdeğer algılanmaktadır. Türkiye'de özellikle sorumluluk faaliyetleri isteğe bağlı olarak belirgin bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'deki sosyal sorumluluk uygulamalarında yaşanan gelişmelerin faaliyetleri içsel ve dışsal faktörlerle şekillenerek gelişmektedir. Türkiye'de sorumluluğun gelişimi bu faktörler doğrultusunda olmaktadır.

3.1.İÇSEL FAKTÖRLER

a) Ekonomik Zorluklar: İşsizliğin yüksek olduğu durumlarda, toplumun önceliği, çevre ya da sosyal kaygılardan uzaklaşıp iş yaratılmasına odaklanmaktadır. Ekonomik istikrarsızlığın olduğu ortamlarda sosyal sorumluluk çerçevesinin uygulanmasını engellemektedir, çünkü sosyal sorumluluk uzun dönemli düşünmeyi de gerektirmektedir. Oysaki istikrarsızlık bu olanağı katılımcıların elinden almaktadır. Örneğin son 50 yılda Türkiye'nin politik ve ekonomik yapısına bakıldığında, ordunun müdahaleleri, yüksek enflasyon dalgalanmaları yaşayan dengesiz bir ekonomi etkisi altında uzun vadeli planlama yapabilmek ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma sağlamak için pek de elverişli koşullar yoktu. Buna nedenle şirketlerin sosyal konulara eğilebilmeleri için uygun bir atmosfer, son 5 yılda gözlenen istikrarlı enflasyon ve büyüme oranlarıyla yaratılmıştır.

b) Kurumsal Yönetim Yapısı: Türk iş grupları, sınırsız bir ortaklığa sahip yapı yerine, genellikle bir ailenin sahip olduğu ve grubun ana bankası durumundaki bir özel bankaya da sahip olan holding etrafında organize olmuştur. Bu sebeple. Kurumsal yatırımcı ve yatırımcı aktivizmi gibi itici güçler Türkiye bağlamında geçerliğini yitirmektedir. Bankalar gibi Avrupa'daki diğer itici güçler de Türkiye kurumsal yönetişim ortamı için geçerli olarak tanımlanamaz. Çünkü özel bankaların büyük çoğunluğu yine aynı güçlü şirketlerin kontrolünde bulunmaktadır. Bu sebeple, bu bankaların operasyonları da ailenin diğer şirketleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle, sosyal sorumluluk için gerekli olan kurumsal yatırımcılar ve hissedar aktivizmi Türkiye'de yeterli olamamaktadır (Göcenoğlu, 2004:29).

c) Kültürel Özellikler: Kültür, insanların davranışlarına ve kişiliklerine doğrudan etki eden bir sistemdir. Üyelerin davranışlarının toplamı olarak ifade edilebilecek grup davranışları, grubun sahip olduğu kültüre göre şekillenir. Girişimciler, üyesi oldukları topluma ait kültürden aldıkları parametrelerle oluşan bir alt kültür çerçevesinde hareket ettikleri için kültürel değerlerden etkilenmemesi mümkün değildir (Çağlar, 2001:1-17)

Kültürler arası farklılaşma, kaçınılmaz olarak örgütsel davranışları da etkileyecektir. Bu nedenle şirketler bulundukları kültür çerçevesinde hareket edeceklerdir. Bu durum ülkeler arasında örgüt kültürünün farklılaşmasını açıklamaktadır. Hofstede'in bir topluma ait olan kültürün farklı boyutlar kapsamında düşünülmesi gereğinden hareketle yaptığı çalışmasında, kültürel farklılaşmaya sebep olan boyutlar olarak belirsizlikten kaçınma, güç mesafesi, baskın değerler ve bireycilik-toplumculuk öne çıkmıştır.

Belirsizlikten Kaçınma Boyutu; Toplumların, bilginin yetersiz olduğu, açık olmadığı veya hiç olmadığı, değişimin hızının ve boyutunun öngörülemediği durumlardan duydukları tedirginlik düzeyi ile ilgilidir (Hofstede, 1984:25) Belirsizliklerden kaçınan kültürler katı kanunları, kuralları ve güvenlik önlemleri ile bu durumları engellemeyi hedeflerler. Belirsizlikleri kabul eden kültürler ise farklı görüşlere daha toleranslıdır. Türk toplumu belirsizlikten güçlü bir şekilde kaçınması kanunlar, kurallar, regülâsyonlar ve kontroller ile daha çok donatılmasını sağlamıştır.

Güç mesafesi boyutu; Toplumun bir kurum veya örgütte gücün eşitsiz dağıldığını kabullenmesine işaret etmektedir. Yani dar bir güç mesafesini savunanlar "herkesin eşit hakları olmalı" derken; geniş bir güç mesafesini savunanlar ise "güce

sahip kişilerin ayrıcalıkları olmalı" demektedir. Güç mesafesi ya da aralığı boyutu, bir örgütte astların üstlerinin emirlerini yerine getirirken nasıl davrandıkları ile ilgilidir. Güç mesafesinin yüksek olduğu durumlarda, üstlerin verdiği emirler sorgulanmadan yerine getirilir; yöneticilerin daha güçlü olduğuna inanılır. Güç mesafesinin düşük olduğu durumlarda ise astlar yöneticileri ile kendilerini eşdeğer olarak görmektedir. Türkiye de ise güç mesafesi yüksek ve daha kolektivist davranışlar gözlenmektedir. Bu durum Türkiye de ki gelir adaletsizliğinin yüksekliğiyle de ilişkilendirilebilir (Hofstede, 1984:27).

Baskın Değerler Boyutu; topluma yansıyan egemen değerlerden yola çıkarak, bir kültürün erkek mi yoksa dişi mi olduğunu saptamak mümkündür. Hofstede'e göre, bir toplumda atılganlık ve materyalist değerler öne çıkıyorlarsa, insana verilen önem arka planda ise bu topluma erkek kültür hâkimdir (Hofstede, 1980:142). Geleneksel olarak tanımlanan Türk kültürünün ise eril özellikler taşımaktadır.

Bireycilik–Toplumculuk Boyutu; Toplumculuk (kolektivizm) sıkı toplumsal çerçeveleri ifade eder ve insanlar kendi grupları ile diğerlerini ayrı tutarlar. İçinde etkinlik gösterilen gruplar diğerlerinden farklılaştırılır. Bu gruplar üyelerini kollar, karşılık olarak da sadakat beklerler bu tür kültürlerde denetim grup tarafından olurken, kişilerin önceliklerini gruptan önce tuttuğu bireyci kültürlerde denetim ise bireyin içsel baskısıyla sağlanır. Türk kültürünün kolektivist özellikler barındırmaktadır.

Sonuç olarak yukarıda açıklanan boyutlara baktığımızda Hofstede'e göre Türkiye deki kültürel yapı yüksek güç mesafesi, kolektivizm, güçlü olarak

belirsizliklerden kaçınma ve erillik ile tanımlanabilmektedir. Güç mesafesi ve belirsizliklerden kaçınma gibi özelliklerin yüksek olması kurallarla belirsizlikleri azaltıcı bir toplum yaratırken aynı zamanda güç ve zenginliğin toplum içerisinde eşitsiz dağılımına izin verecektir. Bu iki boyut, kendi liderliklerini ve kontrollerini güçlendirecek kural, kanun ve yönetmelikleri geliştirme konusunda liderlerin güç ve otoriteye sahip olmalarına sebep olacaktır. Bu durum sosyal sorumluluğun gelişmesine izin vermeyecektir. Fakat belirsizlikten kaçınma için sosyal sorumluluğun desteklenmesi düşünülse bile bu noktada da ekonomik istikrarsızlıklar uzun vadeli düşünmeyi engellemektedir.

d) Sivil Toplum Kuruluşları; Türkiye'de 1983'te sivil toplum kavramı tartışılmaya ve sivil toplum kuruluşları, toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmeye başlamışlarsa da, esas olarak 1990 sonrasında örgütlenme özgürlüğünün önündeki hukuki engellerin azaltılmasıyla, sivil toplum kuruluşları çok hızlı şekilde yaygınlaşmış, toplumsal ve siyasal yaşamın etkin bir aktörü durumuna gelmişlerdir. Bu süreç içinde, STK'ların toplum içinde yaygınlaştığını, sayılarının giderek arttığını, sivil toplumun öneminin artığını, sivil toplum söyleminin siyasi partiler, hatta devlet aktörleri tarafından sürekli olarak kullanılan bir kavram haline geldiği gözlemlenebilir. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye'deki STK'lar henüz yeterli etkinlikte değillerdir ve kurumsal kapasitelerini güçlendirmeleri konusundaki sorunları da dikkat çekicidir.

Sivil toplum kuruluşlarının en belirgin özellikleri, sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri, hükümetlerden, kamu makamlarından, siyasi partilerden bağımsız olmaları, ticari çıkar gözetmemeleri, kâr amacı gütmemeleri ve

merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmalarıdır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2001:5). Buna karşın Türkiye'deki STK'lar hayırseverlik çerçevesinde iş dünyası tarafından desteklenmekte ya da iş dünyası tarafından kurulmaktadırlar. Bu durum STK'ların sosyal sorumluluğu destekleyecek şekilde şirketleri kontrol gücünü sınırlamaktadır.

e) Yasal Boyutu; hükümetler işletmeleri çoğu kez, çıkardıkları yasalarla etkiler ve ne yapıp ne yapamayacaklarını belirlerler. Kanunları uygulamak için, hükümetler özel kurumlar oluşturup, işlerin yapılışını gözlemleyip, kontrol etmeye çalışırlar. Bu amaçla; rekabet, tüketici hakları, işgören hakları, yatırımcıların hakları, doğal çevrenin korunmasıyla doğrudan düzenlemelerle şirketleri denetlerler. Diğer yandan Türkiye'de yasal olarak sorumlulukla ilgili direkt bir düzenleme bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra ancak tüketici hakları, iş kanunu, çevre kanunu içerisinde sosyal sorumlulukla ilgili konuları barındıran bazı hükümler yer almaktadır. Sosyal Sorumlulukla ilişkilendirilebilecek kanunlar şöyledir.

4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun: Kanunun amacı, kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, aydınlatıcı, eğitici, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı önlemleri almak ve tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konudaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemektir (R.Gazete :22221 Yayımlandığı Düstür : Tertip : 5 Cilt : 34 Sayfa).

4587 sayılı İş Kanunu: Bu Kanunun amacı işverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve

sorumluluklarını düzenlemektir (R.Gazete: Tarih: 10.6.2003 Sayı: 2513 Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 42 Sayfa)

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu: Bu Kanunun amacı, kamu hukukuna tâbi olan veya kamunun denetimi altında bulunan veyahut kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirlemektir. Kanun, vergi ya da sosyal güvenlik primi borcu olan şirketlerin kamu ihalelerine katılımını engellerken aynı zamanda, kamu alımlarında malın ya da hizmetin ilgili kamu idaresine sunumuna istinaden şirketi, üçüncü kişilerin güvenliği için gerekli her türlü önlemi almakla yükümlü tutmaktadır.

2872 sayılı Çevre Kanunu. Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır (R.Gazete: Tarih: 11.08.1983 Sayı: 18132 Yayımlandığı Düstur Tertip: 5 Cilt: 22 Sayfa: 499).

2821 sayılı Sendikacılık Kanunu: Bu Kanunun amacı, çalışma ilişkilerinde ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerin korunması ve geliştirilmesi için işçiler ve işverenler tarafından meydana getirilen sendikalar ile konfederasyonların kuruluşu, teşkilatı, faaliyeti ve denetlenmesi esaslarını düzenlemektir (R.Gazete: Tarih: 11.08.1983 Sayı: 18132 Yayımlandığı Düstur Tertip: 5 Cilt: 22 Sayfa: 499)

3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu: Bu kanunun amacı, rüşvet ve yolsuzluklarla mücadele cümlesinden olarak; bu kanunda sayılanların mal bildiriminde bulunmalarını, bildirimlerin yenilenmesini, mal edinmelerin denetimiyle, haksız mal edinme veya gerçeğe aykırı bildirimde bulunma halinde uygulanacak hükümleri, bu kanunda

belirlenen suçlarla bazı suçlardan dolayı kamu görevlileri ve suç ortaklan hakkında takip ve muhakeme usulünü düzenlemektedir. Rüşvet ve yolsuzlukla mücadeleyi desteklemek amacıyla tasarlanmış bir kanun olup kamuya yönelik faaliyet yürüten şahısların, her türlü seçimle iş başına gelen kamu görevlileri ve dışarıdan atanan Bakanlar Kurulu üyeleri, Siyasi parti genel başkanları, medya şirketlerinin sahipleri-mal varlıklarını beyan etmelerini gerektirmektedir(R.Gazete: Tarih: 4.5.1990 Sayı: 20508 Yayımlandığı Düstu: Tertip: 5 Cilt: 29 Sayfa: 95)

5411 sayılı Bankacılık Kanunu: Bu Kanunun amacı, finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir(1 Kasım 2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır).

5346 sayılı yenilenebilir Enerji Kanunu: Bu Kanunun amacı; yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi amaçlı kullanımının yaygınlaştırılması, bu kaynakların güvenilir, ekonomik ve kaliteli biçimde ekonomiye kazandırılması, kaynak çeşitliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, atıkların değerlendirilmesi, çevrenin korunması ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan imalat sektörünün geliştirilmesidir (R.Gazete: Tarih: 18.05.2005, Sayı: 25819, Tertip:5, cilt:44). Bu kanun ile Türkiye'nin enerji politikalarının Avrupa Birliği çizgisine taşınmasını hedeflenmiştir.

Yukarıda sayılan kanunların genel amacı şirketlerin yarattıkları olumsuz etkileri sınırlamak iken gelir vergisi gibi sorumluluk uygulamalarına katılmalarını teşvik eden düzenlemelerde bulunmaktadır.

Sosyal sorumluluk ile ilgili vergi teşvikleri Gelir Vergisi Kanunu'nun 193. maddesinde açıklanmıştır. Örneğin, Türkiye'de eğitim tesisleri için yapılan harcamalar vergiden muaf tutulmaktadır. Bu durum şirketlerin kaynaklarını sosyal sorumluluk konusunda yönlendirmektedir. Ayrıca Gelir Vergisi Kanunu'nun 89. ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 14. maddesine göre Genel Bütçeye Dâhil İdareler, Katma Bütçeli İdareler, İl Özel İdareleri, Belediyeler, Köyler, müzeler, sinema, tiyatro, opera, bale, klasik müzik, klasik Türk Müziği ve plastik sanatlar alanındaki üretim ve etkinliklerle bu alanlarda kurulacak özel araştırma, eğitim ve uygulama merkezleri gibi kurumlara ve Kültür Bakanlığı'nca da desteklenen veya desteklenmesi uygun görülen uluslararası sanatsal organizasyonlara yapılan bağış ve yardımların indirim konusu yapılması mümkündür. Bu madde, şirketlerin Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF tarafından yürütülen "Eğitime %100 destek" ve "Haydi Kızlar Okula", Turkcell'in 'Kardelenler-Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş, Milliyet gazetesinin, 'Baba Beni Okula Gönder'kampanyası gibi özel eğitim kampanyalarına katılımını arttırmıştır.

3.2. DIŞSAL FAKTÖRLER

a) Uluslararası Anlaşmalar; Türkiye'nin uluslararası anlaşmalara taraf olması standartları yukarıya çekmesi sayesinde Türk firmalarının sosyal sorumluluk konuları açısından performansını olumlu etkilemektedir. Türkiye'nin bağlı olduğu ILO konvansiyonları, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi ve OECD'nin uluslararası kuruluşlar yönetmelikleri gibi uluslararası hukuksal düzenlemeler, sosyal sorumluluğunun Türkiye'deki gelişimine katkı sağlamaktadır.

b) Firma İnisiyatifindeki Uluslararası Standartlar: Son yıllarda Sosyal Sorumlu Yatırım olarak tanımlanan yatırım duyarlılığı batıdaki firmaların

faaliyetlerinde sıkça gözlemlenmektedir. Öte yandan Türk firmaları sosyal sorumluluğu yurtdışı ile olan ilişkilerinde önemli bir faktör olarak görmeye başlamıştır. Bunun sonucu Türkiye'deki şirketler, gönüllü uluslararası standartlara üye olmak konusunda iyi bir performans sergilemeye başlamışlar ve uluslararası standartlara yönlenmişlerdir. Diğer yandan yabancı sermayenin Türkiye'deki şirketlere ortak olması bu gelişmeleri tetiklemiştir. Sonuç olarak bu faktörler ışığında Türkiye'deki şirketler sosyal sorumluluğu hayırseverlik olarak finanse ettikleri aktivitelerin ötesine taşıyarak, ana aktivitelerin parçası yapmaya başlamışlardır.

c) Uluslararası STK'ların Türkiye'deki ÇUŞ'a Baskı Yapması; Çok uluslu şirketlerin Türkiye'nin sosyal sorumluluk gündemine, kamu kurum ve kuruluşları ve yarattıkları kurumsal yapı, kurumsal yönetişim yapısı ya da kültür gibi diğer itici güçlere oranla çok daha büyük bir etkisi vardır. Çünkü kurumsal yönetişim yapıları, yatırımcılar ve sivil toplum kuruluşları bu çok uluslu şirketler üzerinde daha fazla yaptırım uyguladığından üzerlerinde daha büyük bir sorumlulukla sosyal sorumluluk uygulamalarına eğilmektedirler. Bu nedenle sosyal sorumluluk deneyimleri genellikle daha gelişkin ve temel iş alanıyla daha bütünleşiktir (TSDR, 2008:11).

Türkiye'deki Çok uluslu şirketlerin temel sosyal sorumluluk aktiviteleri arasında çocuk sağlığı ve eğitimi, gönüllülük, sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi ve devlet kurumlarıyla ortaklaşa çalışmalar sayılabilir. Fakat Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı dünyadaki diğer gelişen ekonomiler ile kıyaslandığında çok düşük bir düzeyde seyretmektedir. Dolayısıyla

yabancı sermayeli kuruluşların Türkiye'de ki sosyal sorumluluğun şekillenmesinde ve gelişmesinde pek etkin olması beklenmemelidir.

4. TÜRKİYEDE SOSYAL SORUMLULUK İLGİLİ KAMPANYA ÖRNEKLERİ

1990'lardaki enformasyon teknolojisindeki gelişmeler sonucunda bilgiye ulaşma, bilgiyi işleme ve yeni bilgi üretme boyutu, sivil toplumun gücü ile birleşince şirketler, sadece para kazanmakla ayakta kalınamayacağını, sürdürülebilir bir gelecek planının ancak toplumun duyarlılık ve değerleri ile birlikte oluşturulabileceği anlayışına doğru yönelmeye başlamışlardır. Bu durum şirketleri kurumsal anlamda daha sorumlu politikalar üretmeye yönlendirmiştir.

Günümüz rekabet ortamında, toplumların şirketin üzerindeki etki ve baskıları geçmiş döneme oranla artması sonucu şirketler birçok alanı sosyal sorumluluk kavramı içerisinde değerlendirilmeye ve bu alanlarda projeler üreterek sosyal sorumluluk kampanyaları yapmaya zorlanmıştır.

Türkiye'de de son 30 yıldır sosyal sorumluluk uygulamalarının işletmelerde artan bir ilgiyle organize edilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Son zamanlarda şirketlerin daha fazla eğitim, sanat ve kültür faaliyetlerini desteklemesi, üretim aşamasında ve sonrası hizmetlerde ekolojik dengeye saygılı davranmaya başlaması, işgören haklarına karşı duyarlılığın artması, uluslararası standartlara uygun hale gelebilmek adına çabaların yoğunlaşması vb. çalışmalar, sosyal sorumluluk konusundaki hassasiyet duygusunun geliştiğini göstermektedir. Buna karşılık, insan hakları, çalışan hakları ve çalışanların karar süreçlerine katılımı gibi konuların geliştirilmesine halen ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal sorumluk konusunda asıl sıçrama ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsünü kazanmasıyla birlikte olmuştur. Özellikle bu süreçte ihracat potansiyellerini artırmaya çalışan Türk şirketleri, kendilerini dış pazarlarda tanıtmak ve saygınlık kazanmak için toplumsal sorunlara eğilmeye başlamışlardır. Diğer yandan devlet tarafından verilen teşvikler, faaliyetlerin artmasında itici rol oynamıştır. Fakat sosyal sorumluluk anlayışındaki hayırseverlikten stratejiye doğru giden anlayış, Türkiye de dünyayla paralellik göstermemektedir. Gerçekleştirilen faaliyetlerin çok büyük bir kısmında hayırseverlik amacı güdülmekte ya da şirketler bu faaliyetlerde daha çok sponsor olarak yer almaktadır. Sosyal sorumluluk daha çok pazarlama ve kurumsal itibar yaratmak için bir araç olarak algılanmaktadır.

Günümüzde ise şirketlerin, yoğun bir şekilde sosyal sorumluluk faaliyetleri organize etmeye çalıştıkları gözlemlenmekte ve özel şirketler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, STK'lar, dernekler ve vakıflar tarafından birçok projenin hayata geçirildiği görülmektedir. Bu projelerin bazı örnekleri aşağıda sunulmaktadır.

4.1.EĞİTİM ALANINDA SOSYAL SORUMLULUKLAR

Koç Topluluğu Mesleki-Teknik Eğitimi Özendirme Programı

Koç Topluluğu, Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle yaparak gençleri meslek eğitimine özendirmek için tüm yurt çapında bir kampanya başlatmıştır.

Koç Topluluğu'nun Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği çerçevesinde oluşturduğu "Mesleki-Teknik Eğitimi Özendirme Programı" 2006-2007 eğitim-öğretim yılında başlayacak. 7 yıl sürecek işbirliği çerçevesinde, 4 yıl boyunca her yıl sanayi ve hizmet sektörlerinde meslek eğitimi görecek 2000 öğrenciye burs verilecek ve bu öğrenciler başarı kriterlerini yerine getirdikleri takdirde, mezun olana kadar

burs almaya devam edeceklerdir. Böylece toplam 7 yıl sürecek programda, 8000 öğrenciye burs imkânı sağlanacaktır.

Programda ayrıca Koç Topluluğu şirketleri de yer alarak aynı öğrencilere staj olanağı sağlayacaktır. Bu projede aktif olarak yer alacak alan Koç şirketleri, kendi alanlarıyla ilgili meslek liseleriyle eşleştirilerek öğrencilerin yetişmeleri ile yakından ilgileneceklerdir. Program kapsamında Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları mezunu öğrencilerle, maddi ve sosyal durumu iyi olmayan öğrencilere öncelik verilecek. Kız öğrencilere de özel kontenjan ayrılacaktır. Ayrıca Öğrenciler, mezun olduktan sonra da söz konusu şirketlerde istihdam önceliğine sahip olacaktır.

Programın burs ayağı dışında, hem sanayide, hem toplum içinde bilgilendirme ve özendirme etkinlikleri düzenlenecek. Üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın ile işbirliği içinde pratik iyileştirme faaliyetlerinin yanı sıra, meslek eğitimi konusunda uluslararası standartların Türkiye'ye taşınması için de özel faaliyetler düzenlenecektir (Aktan, 2007:147-148; www.sosyal sorumluluk.com; www.koç.com. Tr/User/Default.aspx)

Arçelik "Eğitimde Gönül Birliği" Projesi

Arçelik A.Ş. ile Eğitimde Gönül Birliği programı, 22 Mart 2004 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı ile Arçelik A.Ş arasında imzalanan protokolle hayata geçirilmiştir. Ulusal eğitim sisteminin kalitesinin artmasına da pay sahibi olmayı hedefleyen program, 8 yıl zorunlu ilköğretim eğitimi veren, Yatılı Bölge Okullarında yürütülmektedir.

Program, çocukların ders dışı zamanlarını değerlendirecekleri, sosyal yapılarını güçlendirecekleri, eğlenerek öğrenecekleri Bizim Odalar; başarılı çocukların eğitim hayatlarını destekleyen Arçelik A.Ş. Eğitim Bursu; öğretmenlerin bireysel gelişimine destek olan Öğretmene Destek ve Eğitim; olumlu rol modellerle öğrencileri buluşturmayı hedefleyen Onlar da Çocuktu ve yerel yönetim ve sivil toplum örgütlerinin, gönüllüler, Arçelik A.Ş. çalışanları, yetkili satıcı ve servislerinin desteklediği Gönüllü Aile Birliği projelerinden oluşmaktadır.

Öğrencinin, Bireysel Gelişimine katkı sağlamayı hedefleyen programda, Türkiye geneline yayılmış, 300 yatılı ilköğretim bölge okulundaki 200 bin öğrenci ve 6 bin öğretmene ulaşılması öngörülmektedir. Projenin temelinde, ailelerinden uzakta büyüyen öğrencilere farklı bir dinlenme ortam yaratmak ve bu ortamı eğitici materyaller ile donatarak öğrencilerin eğitimlerine de destek olmak arzusu vardır.

Programa Arçelik A.Ş. ile Eğitimde Gönül Birliği programı kapsamında, Vehbi Koç Vakfı (VKV), AÇEV (Anne Çocuk ve Eğitim Vakfı), Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Türk Anneler Derneği (TAD) ve Özel Sektör Gönüllüler Derneği (ÖSGD) gibi sivil toplum kuruluşlarından, dernek ve vakıfların hizmet tüzükleri doğrultusunda destek alınmaktadır (Özgen, 2006;80-86; http://www.kurumsalsosyal.com//tr-TR/arcelik/225.aspx).

Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları (Kardelenler)

Turkcell, "Türkiye'de nitelikli insan kaynağı oluşturulmasına katkıda bulunma" vizyonuyla "Kardelenler projesine destek vermektedir. 28 Ağustos 2000 tarihinde Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve Turkcell tarafından düzenlenen bir basın toplantısıyla kamuoyuna

duyurulan proje, Türkiye genelinde, 35 ilde ailelerinin maddi yetersizliği nedeniyle öğrenimine devam edemeyen kız çocuklarına eğitimde fırsat eşitliği sağlanması, meslek sahibi, ufku açık "birey"ler haline gelmeleri amacını taşımaktadır.

Proje kapsamında Adıyaman, Afyon, Ağrı, Ardahan, Balıkesir, Batman, Bayburt, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Iğdır, Karaman, Kars, Kastamonu, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Trabzon, Tunceli ve Van ilerinde her yıl 5000 kız öğrenciye 2000 yılından bu yana karşılıksız örgenim bursu verilmektedir ve 2007 yılı itibariyle burs miktarı ikiye katlanmıştır.

"Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları" projesi, 2000 -2001 öğretim yılında 5000 kız öğrenciye verilen bursla uygulanmaya başlanmıştır. 2000 yılından bu yana proje dâhilinde yaklaşık 12.300 öğrenciye Turkcell bursu verilmiş, 7.380 öğrenci liseden mezun olmuş, 950 öğrenci üniversiteyi kazanmış ve 170 öğrenci üniversiteden mezun olmuştur.2002–2003 öğrenim yılından itibaren projenin 2. aşaması dâhilinde üniversiteyi kazanan öğrencilere de burs verilmeye başlanmıştır.

Projenin 3. aşamasında Turkcell'in, TED İstanbul Koleji ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ile ortaklaşa yürüttüğü bir çalışmayla, Siirt, Şanlıurfa, Van, Batman ve Bolu illerinde yapılan sınavlar sonucunda belirlenen 26 başarılı kız öğrenci, TED İstanbul Koleji'nde Turkcell bursuyla okumaktadır. Örgencilerin konaklaması ise Turkcell'in katkılarıyla yaptırılan TED öğrenci Yurdu'nda sağlanmaktadır.

Öte yandan, eğitimlerini üniversitede sürdürmeye hak kazanan Kardelenler'in, sosyal ve davranış becerilerinin gelişimine katkıda bulunan ve

üniversite eğitimine paralel bir destek süreci olan Yönderlik Programı, 2004 yılında Kardelenler Projesi'nin bir parçası olarak yürürlüğe konulmuştur. Program kapsamında öncelikle kız öğrencilere yeni yaşamlarında destek ve karşılaştıkları sorunları çözmek konusunda yardımcı olmak, onlara yol göstermek için gönüllü "Yönder" adayları seçilmiştir. İlk olarak Türkcell yöneticileri ve basın camiasının önde gelen kadın gazeteci-yazarları arasından seçilen ve "yol gösterici" rolünü üstlenen gönüllü adaylar, uzun ve titiz çalışmalar ve eğitim sonucunda bilinçli birer yönder olarak programa katılmışlardır. Türkiye'de ilk defa uygulanan Yönderlik Programı, yönder-öğrenci ilişkisinin gücünden yararlanarak, öğrencilerin eğitim sürecinde ve sonrasında karşılaşacakları olanak ve fırsatları değerlendirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Kardelenler projesi aynı zamanda Ayşe Kulin ve Sezen Aksu gibi birçok ünlünün de desteğini almıştır. Proje Turkcell'in hissedarları, çalışanları, müşterileri, bayileri, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve medyanın oluşturduğu sosyal paydaşlarına duyduğu toplumsal sorumluluk anlayışı etrafında yürütülmektedir ve pek çok uluslar arası ve ulusal ödüle de layık görülmüştür.

"Kardelenler" Projesinin Aldığı Uluslararası Ödüller

•"Kardelenler" projesi Turkcell'e, The Institute of Public Relations (IPR)'ın düzenlediği, halkla ilişkiler sektörünün en prestijli yarışmalarından IPR Excellence Awards'da birincilik ödülünü kazandırmıştır. 14 kategoride 270'in üzerinde projenin katıldığı, 54'ünün finale kaldığı yarışmada, proje "Sosyal sorumluluk" kategorisinde birinci seçilmiştir. Tüm dünyadan 6.500 halkla ilişkiler profesyonelinin üye olduğu

IPR'ın düzenlediği Excellence Awards'a katılan projeler, süreklilikleri ve yarattıkları fayda açısından değerlendirilmiştir.

•Halkla ilişkilerin, iş hayatı ve topluma yarar sağlayacak biçimde değerlendirilmesi amacıyla 1946'da ABD'de kurulan ve tüm dünyada şirketler tarafından gerçekleştirilen en başarılı toplumsal sorumluluk projelerini belirleyen Foundation of Women Executives in Public Relations (WEPR)'da, 2002 yılında "Kardelenler - Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları" projesini "Crystal Obelisk" ile ödüllendirilmiştir.

Amerika'nın saygın strateji ve halkla ilişkiler dergisi PR News tarafından her yıl düzenlenen "2004 kurumsal Toplumsal Sorumluluk ödülleri"nde (CSR Awards 2004) "Kardelenler" projesi "Toplumsal Çalışmalar" kategorisinde Mansiyon kazanmıştır.

"Kardelenler" Projesinin Türkiye'de Aldığı Ödüller

• Platin Dergisi'nin 2002 yılının başarılı kişi ve kurum değerlendirmesinde, Turkcell Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları projesiyle "Platin Zirvedekiler" ödülünü kazanmıştır.

•Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından 2003 yılında dördüncüsü gerçekleştirilen "İletişim Ödülleri"nde "Kardelenler" projesi "En Başarılı Halkla İlişkiler Kampanyası Ödülü"ne layık görülmüştür.

•"Kardelenler", 19 dernek ve vakfın oluşturduğu, Gönüllü Kuruluşlar Ulusal Kadın Sağlığı Komisyonu KASAKOM'un, 2003 yılında, kız çocuklarının eğitimi alanındaki "En Başarılı Özel Sektör Hizmet Ödülü"nü kazanmıştır.

•2003 yılı içinde gerçekleştirilen sosyal sorumluluk projeleri ile projelere destek veren şirketler değerlendirmesinde, Turkcell Kardelenler - Yönderlik Programı "Zirvedekiler Sosyal Sorumluluk Ödülü"nü kazanmıştır.

•"Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları" projesi "Finans Zirvesi" kapsamında düzenlenen "Active Academy Ödülleri"nde "Kurumsal Sosyal Sponsorluk" dalında ödüle layık görülmüştür.

•"Kardelenler" projesi, Ölü Aşklar Derneği'nin "2004 Yılın Aşkı" ödülünü kazanmıştır.

•İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen "Yılın Başarılı İletişimcileri Ödülleri"nde "Kardelenler" projesi "Yılın Halkla İlişkiler Kampanyası Ödülü"ne layık görülmüştür.

•MÜYAP Türkiye Müzik Endüstrisi Ödülleri 2006 - Kardelen Albümünü yapan Sezen Aksu'ya Diamond Ödülü

•Aspendos Rotary Kulübü'nden Kardelenler kitabını yazan Ayşe Kulin'e Meslek Hizmet Ödülü

•"İş Dünyası'nın En İyileri" Ödülü CNBC-e'nin düzenlediği "İş Dünyası'nın En İyileri" araştırmasında Turkcell, Kardelenler Projesiyle Sosyal Sorumluluk Başarı Ödülü'ne layık görülmüştür. Aralık 2006

•MÜYAP Türkiye Müzik Endüstrisi Ödülleri 2006 - Kardelen Albümünü yapan Sezen Aksu'ya Diamond Ödülü

•Aspendos Rotary Kulübü'nden Kardelenler kitabını yazan Ayşe Kulin'e Meslek Hizmet Ödülü (Aktan, 2007;148-151; htp//www.kardelenler.turkcell.com.tr)

4.2.TARİH, KÜLTÜR ve SANAT ALANINDAKİ SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ

Pınar "Pınar Kido Çocuk Tiyatrosu" Projesi

18 yıldır sergilediği birbirinden güzel oyunlarla. Çocukların güzel sanatlara olan ilgisini artırmak ve onlara tiyatro izleme alışkanlığı kazandırmak amacıyla faaliyetlerini sürdüren Pınar Kido Çocuk Tiyatrosu, 2005-2006 sezonunda "O Benim Annem" adlı oyunuyla İstanbul'da perdelerini açmıştır. Sezon boyunca ilköğretim okulları ve kolejleri ziyaret ederek minik tiyatro severleri ücretsiz olarak tiyatroyla buluşturan Pınar Kido Çocuk Tiyatrosu, oyunlarını başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Bursa, Ankara, Eskişehir ve Yozgat'ta sergilemiş. Yaz turnesi boyunca 16 bin kilometre yol kat ederek birçok il ve ilçede sergilenen ve yaklaşık 30 bin çocukla buluşup onların büyük beğenisini kazanan "O Benim Annem" adlı müzikli danslı çocuk oyunu, aile-çocuk ilişkileri, sevgi, arkadaşlık gibi temaları işlemiştir.

1987 yılından beri faaliyetlerini sürdüren ve her yıl Türkiye çapında yaklaşık 250 bin çocuğa ücretsiz olarak tiyatro izleme imkânını sunan Pınar Kido Çocuk Tiyatrosu her oyun sonrası dağıttığı Kido süt çeşitleri, Kido mini peynirler, Kido pudingler ve küçük hediyelerle dağıtmaktadır (Pınar Kido Çocuk Tiyatrosu, http://www.kurumsalsosyal.com/?pid=555, Erişim: Ocak 2008)

Opet "Tarihe Saygı" Projesi

1992 yılında kurulan Fikret ve Nurten Öztürk tarafından kurulan OPET, akaryakıt dağıtım sektöründe en büyük depolama kapasitesine sahip olarak 649 istasyonu ile faaliyet gösteren Türkiye'nin büyük akaryakıt şirketidir.

Gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk projeleri ile de sorumluluk sahibi bir kuruluş olduğunu gösteren Opet uzun soluklu ve geniş kapsamlı sosyal sorumluluk projelerini(Temiz Tuvalet Kampanyası, Yeşil Yol Projesi, Örnek Köy Projesi ve Tarihe Saygı Projesi) yürütmektedir.

Tarihe Saygı Projesi: Projenin temel amacı Türkiye'yi dünyaya, bugünü ve dünüyle tarihe layık olduğu şekilde tanıtmaktır. Misyonu ise Çanakkale Savaşlarının geçtiği Tarihi Gelibolu Yarımadasını, tarihine saygı duyulacak hale getirilecek ve her yıl ziyarete gelen yerli-yabancı turistleri en iyi şekilde ağırlamak için yöre insanının yaşam standardı yükseltmektir. Opet tarafından 2006 başlayan ve bir sosyal sorumluluk projesi olan "Tarihe Saygı" projesi kapsamında; Alçıtepe, Seddülbahir, Bigalı, Kilitbahir ve Büyük Anafarta köylerinin rehabilitasyonu tamamlanarak, yeni bir çehreye kavuşmaları sağlanmıştır. Proje kapsamında, yarımadada yer alan köylerde; eğitim, sağlık, çevre, turizm hizmet gibi önemli konularda çağdaş ve uluslar arası saygınlık kazandıracak atılımlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca anıtlar ve şehitliklerde de yenileme çalışmaları yapılmıştır (Aktan, 2007:151; Özgen, 2006:125; www.opet.com.tr/tarihesaygi/hakkinda.html).

Pihilip Morrissa "Metropolis Antik Kenti Kazıları" Projesi

Altira şirketler grubunun bir üyesi olan Philip Morris, dünyanın önde gelen tütün şirketlerinden bir tanesidir. Markaları dünya genelinde 50'den fazla fabrikada üretilmekte ve 1602tan fazla ülkede satılmaktadır. Günümüzde dünya çapında bir şirket olarak faaliyet gösteren firma bağımlılık yapan ve ciddi hastalıklara neden olan ürünü ürettiğinin ve bu nedenle sürekli incelendiğinin farkındadır. Firma bu durumun kurumsal vatandaş olmalarını engellemediğini savunarak bazı sosyal sorumluluk projelerini yürütmektedir. Ayrıca bu projelerinin dikkatleri sigara şirketi oldukları gerçeğinden saptırma amaçlı olmadığının altını çizmektedir. Dünya ölçeğinde sigara şirketlerinin güvenirliğinin de düşük olduğunun farkında olan şirket hem küresel hem de yerel düzeyde sosyal sorumlu bir şirket olmayı hedeflemektedir.

1960'lı yıllardan beri dünya çapında proje yürüten şirket, özellikle aile içi şiddet, açlık, kültür ve sanat gibi konulardaki projelere destek vermektedir. Birçok sosyal sorumluluk projesi yürüten şirketin en önemli kampanyalarından birisi de "Metropolis Antik Kenti Kazılarıdır.

İzmir'in torbalı ilçesinde bulunan Yeniköy ve Özbek köyleri arasında bulunan, adını kente 5 km uzaklıktaki Meter Gallesia isimli Ana Tanrıça'nın tapınağının bulunduğu kutsal mekânlardan alan kent, Torbalı tarihin bilinen devirlerinden beri çeşitli uygarlıkların merkezi olmuştur. Oldukça verimli sayılan Küçük Menderes (Kaystros) Ovası'na hâkim konumdaki kent avantajlarını iyi kullandığı gözlemlenmektedir en önemli gelir kaynaklarını, üzüm, zeytin ve meyveciliğe dayalı tarım ile çevredeki zengin mermer yatakları oluşturmaktadır.

Kentte en erken yerleşim, Erken Tunç Çağına dayanmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda Metropolis'in sırasıyla İskenderin, Lysimakhos ve Seleukoslar hâkimiyetine girdiği, belirli sürelerde Bergama Krallığı'nın da bu egemenliği paylaştığı ve son olarak Apameia Barışı (İÖ. 188) ile Bergama Krallığı'nın egemenliğinin netleştiği biliniyor. Kentin asıl gelişmesi de bu dönemde, İÖ. 2. yy da Helenistik devirde gerçekleşmiştir. 14. yy ın başlarında Aydınoğulları Beyliği'nin egemenliğine giren kent, Osmanlı devrinde, Evliya Çelebi'den öğrendiğimize göre 'Kızılhisar' adıyla bir kaza durumuna geldi. 19. yy da İzmir-Aydın demiryolunun inşası ile Torbalı adıyla bugünkü yerine taşınmıştır.

1989 yılında başlayan Metropolis kazılarına aynı bölgede kurulan Pihilip Morisa 1992 yılında kazılara destek olmaya başlamıştır. Firmanın amacının sadece maddi destek olarak arkeolojik kazıları gün ışığına çıkarmak değil aynı zamanda ekonomik olarak bölgeye geri dönüşüm sağlamaktır. Bu amaçla kentteki Metropolis Polis Tiyatrosunu restore ederek bölgenin turizmini desteklemektedir. 2008 yılı itibariyle Metropolis Antik Kenti kazılarına onbeş yılı aşkın bir süredir destek olan Philip Morris bayrağı Sabancı Vakfına devretmiştir.

Şirket kampanya süresince Türkiye'deki tütün yasağı nedeniyle bulunduğu faaliyetle ilgili olarak herhangi bir reklam çalışması yapmamıştır. Sadece konuyla ilgili çalışmalarda şirket logosu kullanılmış ve yılda bir kez basın gezisi düzenlenmiştir. Fakat reklam yapılmasa bile firma logosunun kullanımı kurumsal imaj reklamı olarak şirkete fayda sağlayacaktır (Özgen, 2006:143-48)

4.3.ÇEVRE ALANINDA SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ

Soyak "Geleceğe Bir Damla Sakla"

Soyak, 2007 yılında su tasarrufuna yönelik olarak bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışmada amaç su tüketimine ilişkin olarak toplumu bilinçlendirmektir. Kampanya süresince 12.500 İzmirli aileye ulaşılarak, İzmir'de belirlenen 15 devlet okulunun su tüketim kanallarının tasarruf sağlayıcı düzenlemelerle yenilenmesini kapsayan çalışmalarda 20.000 saatlik çaba harcanarak, 1500 adet malzeme değiştirilmiştir.

Soyak'ın susuzluk tehlikesine karşı önlem ve bilinçlendirme çalışmalarını içeren Geleceğe Bir Damla Sakla kampanyasında belirlenen okullardaki musluk ve pisuarlar tasarruf sağlayan sensorlu tiplerliye değiştirilmiş ve rezervuarları yenilenmiştir. Suyun önemi, bilinçli su tüketimi ve sağlık bilgisi konularında düzenlenen eğitim faaliyetleri ile öğrenciler bilinçlendirilmiştir.

Öğrencilerin, su tasarrufu bilincini yaygınlaştıran elçiler olarak yetişmesinin amaçlandığı çalışmalar ile İzmir'de bulunan 12.500 aileye ulaşılmış. Kampanya sürecinde aynı zamanda Soyak Mavişehir kampanyasının ortak kullanım alanları ile İstanbul'da bulunan Soyak yönetim binasının su tüketim kanalları tasarruf sağlayıcı düzenlemelerle yenilenmiştir. Su tasarrufu bilincini çalışanları arasında da yaygınlaştırmayı hedefleyen Soyak, çalışanların çocuklarına yönelik olarak, Geleceğe Bir Damla Sakla Resim Yarışması düzenlemiştir.

2008 yılından itibaren çalışmalarına İstanbul'da devam edilecek olan Geleceğe Bir Damla Sakla kampanyası ile küresel ısınmanın en vahim sonuçlarından olan susuzluk tehlikesine dikkat çekmek ve bu konuya duyarlı bir neslin yetişmesine

katkıda bulunmak amaçlamaktadır (Soyak Geleceğe Bir Damla Sakla, http://www.kurumsalsosyal.com/?pid=2073, Erişim: Ocak 2008).

Toyatasa "iklim değişikliği Senin Kontrolünde Projesi"

Çevre sorunlarına duyarlılığı ve bu alanda yaptığı teknoloji yatırımları ile öne çıkan lider otomotiv üreticisi Toyota, küresel ısınmanın yarattığı tehditlere karşı, "You Control Climate Change" sloganıyla küresel bir bilinçlendirme kampanyası yürütmeye başlamıştır. Bu doğrultuda "İklim Değişikliği Senin Kontrolünde!" sloganlı çevre bilinçlendirme kampanyası çerçevesinde rehberler hazırlayarak, evde ve otomobilde enerji tasarrufunu sağlamaya yönelik önemli bilgiler topluma aktararak çevre bilincinin oluşturulması amaçlamaktadır.

Evde ve otomobillerde nasıl enerji tasarrufu yapabileceğimizi gösteren küçük ipuçlarının yer aldığı "Eko-Ev" ve "Eko-Sürüş" adındaki rehber kitapçıklar, çevre koruma adına büyük yararlar sağlayacak öneriler içermektedir. "Bireysel çabalarla toplumsal faydalar yaratılabilir" mesajını veren Toyota, çevre konusunda toplumu bilinçlendirmeyi ve harekete geçirmeyi hedeflemektedir.

Çevreye duyarlı bir sürüş keyfi için. Toyota Plazalarda dağıtılan "Eko-Sürüş Rehberi"nde, çevreye duyarlı araç sürüş stilini benimseyerek hem yakıt ekonomisi sağlanabileceği, hem de çevreye daha az zarar verilebileceği belirtilirken. "Eko-Ev Rehberi"nde ise kullanılmayan elektronik eşyaların kapatılması gibi küçük önlemlerle hem tasarrufu sağlayıp hem de çevreye verilen zarar azaltılacağı vurgulanmaktadır.

1997 yılında çevreci hibrid otomobil Prius'u piyasaya sunarak çevreci otomobil teknolojisinde çığır açan Toyota, bugün tüm dünyada 2 milyonun üzerinde hibrid araç satışı gerçekleştirmiş durumdadır. Çevre odaklı üretim felsefesini benimseyen Toyota, otomobillerinde geri dönüşümlü malzemeler kullanarak, yakıt tüketimini azaltan motor tipleri ve şanzıman seçenekleri geliştirerek, yeni çevreci teknolojiler yaratmak için sürekli çalışmaktadır. Toyota sadece toplumları çevre konusunda bilinçlendirmek adına da projeler yürüterek değil aynı zamanda üretiminde ki özenle de çevreci bir tavır sergilemektedir.

SONUÇ

1929'da yaşanan ekonomik ve toplumsal bunalım sonrası yüksek oranlı işsizlik ve yoksulluğun çözümü için devletin ekonomik ve sosyal alanda daha etkin konumda olduğu Refah Devleti politikaları 70'li yılların ortasına kadar güçlenerek devam etti. 1970'li yıllara gelindiğinde yaşanan ekonomik krizlerin ve sonrasında yaşanan sürekli ve yaygın işsizliğin suçlusu olarak Keynesyen iktisat anlayışının gösterilmeye başlanması, sürekli genişleyen ve hantallaşan devlet harcamalarının sürekli artması, devleti eleştirilerin odak noktası haline getirirken sosyal refah devletinin küçültülmesi gerekliliği konusunda uzlaşmanın doğmasına yol açmıştır. Bu uzlaşmayla birlikte uluslararası ölçekte yeni ilişkilerin yaratılması sosyal devletin yarattığı uzlaşma sahasını tehdit etmeye başlamış ve talep yanlısı Refah Devletinin çöküşünü beraberinde getirmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar süregelen Refah Devleti politikalarının çöküşüyle birlikte, krizin etkilerinin aşılmasında neo-liberal yaklaşımlar ön planda tutulmuştur. 1980'li yıllardan itibaren piyasa kontrolünün kaldırılması, ticari liberalizasyon ve kamu sektörünün bölünmesiyle karakterize edilen neo-liberalizm, tüm dünyada egemen politika haline gelmiştir.

Türkiye de bu gelişmelerden payını alarak dünyayla bütünleşme doğrultusunda neo-liberal adımlar atmıştır. Özal iktidarıyla uygulamaya konulan özelleştirme, sermayenin serbestleşmesi gibi yapısal kararları içeren 24 Ocak Kararları ekonomide liberal bir yapıyı devreye sokacak ilk adımlardır. Bu adımlarla neo-liberal ideoloji Türkiye'de çok boyutlu dönüşümlere neden olan uygulamaların,

siyasi ve felsefi kaynağını oluşturmuştur. Bu süreçte Türkiye, ekonomik olarak daha dışa bağımlı hale gelirken, kültürel olarak ta yozlaşmalara sahne olmaktadır.

Yeni liberal çözümlemenin doğal uzantılarından biri de minimal devlet anlayışıdır. Bu anlayış refah devletinin ortadan kalkmasını, devletin ekonomik alandaki işlev ve girişimlerinin pazara devredilmesini ve devletin sadece yasa ve düzen sağlamakla görevli olmasını hedeflemiştir (Şenkal, 2005:137). Bu amaçla 1980'lerin başından itibaren krizlerden çıkış amaçlı ortaya konulan neo-liberal yapısal düzenlemelerle devletin ekonomiye müdahale alanı daraltılmış ve temel fonksiyonları dönüştürülmüştür.

Neo-liberal ideoloji, sadece iktisadi gelişme dinamikleri açısından değil, siyasal hedef ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak da kapsayıcı hale gelirken, bu süreçte uygulanan yeni liberalizm politikaları, devletin siyasal ve ekonomik etkinliğinin aşınmasını sağlamış ve giderek ulus-üstü kurumlar, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşlarının devletlerin egemenliği üzerinde etkileri artmıştır. Bu süreçle birlikte devletlerin karar alma süreçleri çok kademeli yönetim sistemine dönüşmüş devletler Ulusüstü Organizasyonlar ve ÇUŞ'lu şirketlerin koydukları standartlarla dıştan bireylerin, yerel şirketlerin ve yerel yönetimlerin ise demokratikleşme adı altında içten zorlamalarıyla güç paylaşımına zorlanmıştır. Bu durum devleti sadece bir ara örgüt haline dönüştürürken dönemin baş aktörleri, çokuluslu şirketler ve sermaye sınıfı olmuş, yönetim, devletin ötesinde bir boyut kazanmıştır.

Devletin küçültülmesi, yaşanan iktisadi sorunun çözümü için tek yol olarak tespit edildikten sonra eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda da özel

sermayenin hizmet vermesi gerektiği vurgulanmış ve özelleştirme politikalarıyla finansal kaynaklar özel sermayeye devredilmiştir. Tüm bu koşullar, devletin etkinlik alanını azaltırken, sermayeleri artan şirketlerin güçlenmesini sağlamıştır. Sermaye artışı şirketleri güçlendirirken küreselleşme, şirketleri ulusal boyuttan uluslar arası boyuta taşımıştır. Bu gelişmelerle uluslar arası aktörler olan şirketler güvenlik kurumlarından sosyal fonlara kadar sosyal devletin ürettiği bütün yapıları tasfiye etme çabası içine girmişlerdir. Bu amaçla ekonomik ve toplumsal yoksunluk ve yoksulluğun giderilmesinde devlet katkısının yerine şirketlerin ikame etmesi sağlanmıştır.

Neo-liberal devlet, sosyal politika uygulamalarındaki merkeziyetçi yeri ve işlevini yerel yönetimlere, özel sektöre, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara bırakmıştır. Yaşanan bu süreçle birlikte devletlerden daha etkin konuma gelen şirketler aynı zamanda toplum güvensizliğine, korkularına ve sorumluluk taleplerine açık hale gelmişlerdir. Bu nedenle şirketler kendilerini sorumlu göstererek toplum gözünde meşruluk kazanmaya çalışmışlardır.

1930 yılların başından krizle birlikte tartışılmaya başlayan sorumluluk anlayışı bu dönemde sosyal devlet anlayışı doğrultusunda devlet eliyle gerçekleştirilen faaliyetler olarak algılanırken, şirketler yasal sorumluluklarını yerine getirerek toplumsal sorunların çözümüne katkı sağlamaktadır. 1960'lı yıllar da yasal düzenlemelerle birlikte etik anlayış tartışmaları şirketlerin sorumluluklarında belirginleşirken 1970'lerin ortasından itibaren kriz ve yeni toplumsal hareketler şirketleri daha planlı sorumluluk faaliyetlerine itmiş ve 1980'lerle birlikte tüm dünyaya yayılan neo-liberal politikalarla sorumluk yeni bir boyut kazanmıştır. Bu

süreç sorumluluğu hayırseverlikten stratejiye dönüştürmüş, şirketler asıl amaçları olan para kazanmadan sonra ikinci planda tuttukları sorumluluk faaliyetlerini iş planlarının merkezine yerleştirmişlerdir.

Stratejiye dönüşen sosyal sorumluluk özellikle 1990'lardan sonra hız kazanmaya başlamıştır. Sorumlulukta stratejinin gündeme gelmesindeyse, müşteri odaklı yaklaşım ve pazarlama anlayışının giderek gelişmesi, rekabetin artarak işletmeler için sosyal sorumluluk uygulamalarının aynı oranda geri dönüş sağlamamaya başlaması, hatta "hayırseverlik odaklı" kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının işletmelere zarar vermesi, STK'ların giderek güçlenmesi ve belli bir boşluğu doldurarak "hayırseverliği" sahiplenmeleri etkili olmuştur.

Türkiye'de ise son yılarda sosyal sorumluluk çalışmalarının henüz bütünsel olmasa da, belirgin bir kapsamda yapıla geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle sorumluluk faaliyetleri isteğe bağlı olarak belirgin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetlerin çok büyük bir kısmı vakıf felsefesi etrafında şekillenen hayırseverlik amacı ile gerçekleştirilmekte ve sosyal sorumluluk, şirketlerin bağışları ve hayırseverlik faaliyetleri ile eşdeğer algılanmaktadır. Diğer yandan bu faaliyetler daha çok AB giriş çabaları, devlet teşvikleri, çok uluslu şirketlerin teşvikleri veya ulusal pazarda yer alma çabaları doğrultusunda şekillenmektedir.

Sosyal sorumluluk uygulamaları her ne kadar temelinde gönüllülük ve hayırseverlik barındırıyormuş gibi görünse de işletmelerin asıl amacı olan kâr maksimizasyonuyla çelişmesi beklenemez. Kısa vadede şirketlere maliyet getirerek onların asıl amaçlarıyla çelişiyor gibi görünen sosyal sorumluluk faaliyetleri uzun

vadede şirketlere kazanım getirmektedir. Bu nedenle sosyal sorumluluk faaliyetlerin yapılmasının altında

- Vergi indirimden yararlanmak,
- Kendi faaliyet alanlarından doğan sorunları gizlemek,
- Sivil toplum kuruluşlarından gelen baskılara karşı bir tür savunma mekanizması olarak kullanılmak,
- Kurumsal itibarı artırmak,
- Olumlu imaj yaratmak,
- Müşteri sadakati sağlamak,
- Kâr marjlarını artırmak gibi nedenler yatmaktadır.

Tüm bu nedenlerle sosyal sorumluluk faaliyetleri, yardımseverliğin ötesinde geçerek planlı, programlı, stratejik eylemlere dönüşmüştür. Aynı zamanda sosyal sorumluluk kampanyalarının en belirgin özelliklerinin, kampanyanın kendisi için de tanıtım yapılması, uzun ömürlü olması ve hem marka imajında hem sosyal sorun ya da amacın çözüme kavuşması, esaslı uzun vadeli bir değişim peşinde olması bu faaliyetlerin stratejik olduğunun göstergesidir (Hamish and Thomson, 2000:101-102). Diğer yandan faaliyetler için şirketlerin bölümler oluşturması, kendi alanlarıyla çelişmeyecek konuları seçmeleri, gizlilikten çok faaliyetlerini çeşitli yolarla topluma duyurmaları, çoğu kez masrafları vergi bütçelerinden düşmeleri sorumluluğun salt toplumsal fayda için yapılmadığının açık bir kanıtıdır.

Sonuç olarak asıl amaçları kâr elde etmek olan şirketlerin salt toplumsal iyilik adına faaliyette bulunmalarını beklemek yanlış olacaktır. Ancak geçmişten bugüne olduğu gibi ekonomik ve toplumsal gücü elinde tutanlar ile onların karşısında bir

baskı grubu olarak durabilen tüketiciler, sivil toplum kuruluşları gibi güçlerin, zaman içinde hayırseverlikten stratejiye dönüşen sorumluluk tartışmalarına yön vermeleri mümkündür.

KAYNAKÇA

AK, M. (1998). Firma/Markalarda Kurumsal Kimlik ve Kurumsal İmaj. Işıl Ofset: İstanbul.

AKTAN C. (2007).Sosyal sorumluluk, (Ed: Çoşkun Can Aktan). İGİAD Yayınları: İstanbul.

AKTAN, C. (2002). Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Mücadele Stratejileri. Hak–İş Konfederasyonu Yayınları:Ankara.

AKYILDIZ, M. (2007). "Sosyal Sorumluluk ve Ahlaki Yaklaşımlar Çerçevesinde Pazarlamanın Sürdürülebilir Gelişmedeki Rolü". DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 9, Sayı: 1, s.18-43.

AKSOY, A.Ş. (2003)"Yeni Sağ ve Devletin Değişimi", Türkiye'de Kamu Yönetimi. (Ed:Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman). Yargı Yayınları:Ankara.

ALBENİ, M., EROĞLU, Ö. (2002). Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye. Bilim Kitapevi: Ankara.

AMBAH, J. (2005), Busıness Complex Socıal Envıronment, Malasian İnstitut of Mangentment, http://molc.mim.org.my/modules/MA1141.htm.

ANDERSSON, H., HOLMBERG, E., (2006), A Study of Corporate Social Responsibility in Sweden, Jönköpıng Ünıversıty, Master Thesis within Business Administration.

ARBAK, Y., OZMEN, O., KATRİNLİ, A., (1994). "Türk yöneticilerinin iş ahlakına ilişkin Değerleri". II. Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı. D.E.U. İşletme Fakültesi Yayınlari. No:1, Kuşadası, S. 420-439. (Gocenoglu, 2004, S. 21'den aktarma)

ARGÜDEN, Y., (2004). Kurumsal Sosyal Sorumluluk . Kal-Der Forum, Y: l 4, Say. 13, 5-7.

ARICANLI, T. ve RODRİK D. (1990). The Political Economy of Turkey. St. Martins Press: New York.

ARIKAN, S., (1995). " İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı". Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 13, s: 171-180.

ATEŞ, A.ve UYSAL, A. (2006). "Merkez-Dışı Ülkelerdeki Ulusötesi Sivil Toplum Kuruluları (STK): Dış Politika, Finansman ve Meşruiyet". http://sbe.dpu.edu.tr/16/63-85.pdf. Erişi:25.12.2009.

AŞÇIGİL, S., (2003). "Basılmamış Araştırma Raporu - Türkiye'de Sosyal Sorumluluk Araştırması". TESEV. (Gocenoglu, 2004, S. 9'dan aktarma).

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ (2001). Sivil Toplum İşbaşında. Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını: Ankara.

AYDEDE, C. (2007).Yükselen Trend Kurumsal Sosyal Sorumluluk. MediaCat Yayınları: İstanbul.

AYDIN, K. (2003). Sermayenin Küreselleşmesi. Değişim Yayınları: İstanbul.

BAKAN, J. (2007). Şirket. (Çev: Rahmi G. Öğdül). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

BALİ, R. (2002). Tarz-ı Hayattan Life Style'a; Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar. İletişim Yayınları: İstanbul.

BALİ, R. (2003).Yeni Aristokratlar: Köşe Yazıları, Türkiye'de Gazetecilik Eleştirel Bir Yaklaşım.(Der. Doğan Kılıç). Çagdaş Gazeteciler Derneği Yayınları: Ankara.

BARTOL , K.M., MARTİN, D. (1994). Management. 2'nd Edition. Mc Graw-Hill: London.

BAŞKAYA, F. (1997). Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü. İmge Yayınları: Ankara.

BAUMAN, Z. (1999). Küreselleşme. (çev. Abdullah Yılmaz). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BAY, E. (2006). İsteğe Bağlı kurumsal Sosyal Sorumluluk Bileşenlerin Türkiye kapsamında İncelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi. İ. İ.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü.

BAYRAK, S. (2001). İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk. Beta Yayınları, : İstanbul.

BAYRAMOĞLU, S. (2003). "Düzenleyici Devlet Düzenlenirken OECD Türkiye Raporu Üzerine Eleştirel bir Çözümleme". Praksis Dergisi, S. 9, s.143-162.

BARUTÇUGİL, İ., (2004). Stratejik İ nsan Kaynaklar Yönetimi. Kariyer Yayınları, İstanbul.

BOATRİGHT, H. (2003). Ethics and the Conduct of Businessman.New Jersey :Prentice Hall

BOONE, L. E., David L. Kurtz (1992). Management, McGraw-Hill: New York.

BORA, T. (2005). "Turgut Özal", Liberalizm. İletişim Yayınları, :İstanbul.

BORATAV.K (1974). 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik. Gerçek Yayınları: İstanbul.

BORATAV, K. (1990). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. Gerçek Yayınları. İstanbul.

BOWEN, H. (1953). Social Responsibilities of Businessman. Brown and Company: New York.

BULUT, N. (2003). "Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonumu". Ankara Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, C.52, s.183-85.

CARROLL, A, , B. (1989). Business and Society: Ethics & Stakeholder Management.Southwestern Publishing Company:Ohio

CEMAL, H. (1989). Özal Hikâyesi. Bilgi Yayınları: Ankara.

ÇETİN, C. (1996). Yeniden Yapılanma, Girişimcilik Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Bunların Özendirilmesi. Der Yayınları: İstanbul.

ÇETİNKAYA, Y (1993). Reklamcılık ve Manipülasyon. Ağaç Yayınlar: İstanbul.

ÇİZAKÇA, M. (2006). Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları, Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet. TÜSEV Yayınları, İstanbul.

DAFT R.L. (1991). Management, Second Edition.The Dryden Press.

DAVİS, K. (1997). Five Propositions for Social Responsibility.ManagingCorporate Social Responsibility. (Ed. Archie B. Carroll). Little, Brown and Company: Boston.

DAVİS, K., Blomstrom, R.L., (1971).Business Society and Environment, Social Powerand Response. Second Edition, McGraw-Hill BookCompany:New York.

DEAKİN, N. (2001). In Search of Civil Society. Palgrave :New York.

DEMİRER, G. (1999). Neo-liberal Saldırı, Kriz ve İnsanlık. Ütopya Yay: Ankara.

DİNÇER, Ö. (2004). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. Beta Yayınları: İstanbul.

DURSUN, Ç. (2001). TV Haberlerinde İdeoloji. İmge Yayınları: Ankara.

EKİN , N. (1999), Türk Sosyal Güvenlik Sistemi'nde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma. İTO Yayınları, Yayın No.1999-69, İstanbul.

EMEK, U. (2006). "Türkiye'de Düzenleyici Devlete Dönüşüm Süreci", BİLGESEL Yay, Cilt 21, Sayı 242, s.23-26.

ENGİN, U. (1995). "Gönüllü Kuruluşları Toplantısı". Türkiye Çevre Vakfı Yayını: Ankara.

ERCAN, F. (1997). "Kalkınmadan Yapısal Uyuma, Küreselleşmeden Marjinalleşmeye Afrika". Özgür Üniversite Forumu(1), Ekim-Kasım Aralık: s.90-117.

ERDEN, D. (1987). "İşletmelerin Sosyal Sorumluluğunun Algılanması: Mühendislik ile İşletme ve İktisat Öğrencileri Kıyaslaması", Amme İdaresi Dergisi, C. 20, No.2, ss. 69-80.

EREN, E. (1990). İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim. Cilt:1, 3. Baskı, İ.Ü. İ. F. Yayın No:234, İ.İ.E. Yayın No:127, Küre Ajans:İstanbul.

EREN, E. (2000). Stratejik Yönetim ve işletme Politikası. Beta Yayınları: İstanbul.

ETANG, J. ve PİECZKA, M. (2002). Halkla İlişkilerde Eleştirisel Yaklaşımlar. (Çev. Sema Yıldırım Becerikli). Vadi Yayınları: Ankara.

EWEN, S. (1996). PR! A Social History of Spin. BasicBooks: New York.

FERRELL, O. Ve C., FRİEDRİCH J. (1994). Business Ethics: Ethical Decision Makingand Cases.2nd ediion. Houghton Mifflin Company: Boston.

FERROZ, A. (2006). Modern Türkiye'nin Oluşumu. Kaynak Yayınları: Ankara.

GAMBLE, A. (1994). "Özgürlüğün Ekonomi Politiği". Mürekkep Dergisi. Sayı 9, 44-. 56.

GÖCENOGLU, H. (2004) The Effect of Multinational Companies on Corporate Social Responsibility Practices in Turkey. Birkbeck College, University of London, September.s.16, 25. ww.kssd.org. Erişim:17.10.2008

GOUGH, I. (1979). The Political economy of the Welfare State,Vol 4,. Pp.895-97. Mc Millen: London.

GÖCENOĞLU, C., Girgin, Z. (2006). "Kurumsal Yönetişimin Türkiye'deki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarına Olan Etkileri". IV. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, http://www.gocenoglu.net/KY%20 Kongresi%20teblig% 20metni %20Gocenoglu %20ve%20Girgin. Erişim:17.10.2008

GÖKBUNAR, R. (1998)." Sosyal Refah Devleti ve Değişim". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi: Isparta

GÜL, S. (2004). Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!. Etik Yayınları. İstanbul.

GÜLER, A. (1990). "Yeni Sağ ve Devletin Değişimi". Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Yayınları: Ankara.

GÜLTEKİN, N. (2003)."İşletmelerin sosyal başarısında sosyal sorumluluğun rolü ve GAP bölgesi yöneticilerinin sosyal sorumluluk anlayışlarını belirlemeye yönelik bir araştırma". Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜZELSARI, S. (2003). "Neo-liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli". Amme İdaresi Dergisi, Ç:36, S:2, s.17-34

HALICI, A. (2001). "İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Stratejileri: Çanakkale İlinde Bir Araştırma". Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C.7, Sayı.1, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

HAMISH, P. ve THOMPSON, M. (2000). Sosyal Sorumluluk Kampanyalarıyla Marka Yaratmak. (Çev.:Zeynep Çele- Canan Feyyat). Scala Yayınları: İstanbul.

HASDEMİR, T., (2005), "Halka İlişkiler ve Kamusal İletişim: Sentetik Bir Çerçeve Denemesi"http://www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/20/ tubaarsakha sdemir . pdf. Erişim:12.10.2009

HATİBOĞLU, Z. (1995). İşletmelerde Stratejik Yönetim. Sedok Yayınları: İstanbul.

HAYEK, F. (2000). Özgürlük Yolu. (Çev: Atilla Yayla). Liberte Yayınları: Ankara

HOFSTEDE, G. (1984).Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values, Newburg Park Sage Publications.

HOFSTEDE, G., (1980) Motivation, Leadership and Organizatons: Do American Theories Apply Abroad?.Organizational Dynamic: USA.

HORZUM, B.ve YILMAZ, K., (2005). Küreselleşme, Bilgi Teknolojileri ve Üniversite, Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt: 6 Sayı: 10

İNSEL, A. (2004). Neo-liberalizm, Hegemonyanın Yeni Dili. Birikim Yayınları: İstanbul.

JESSOP, B. (2005) Hegomanya Post Fordzm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet. (Derleyen: Betül Yarar, Alev Özkazanç). İletişim Yayınları: İstanbul.

KARA, U. (2004). Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü. Türkiye Orta Doğu Formu Yayınları: Ankara.

KAZANCI, M. (2007). Kamuda ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler. Turhan Kitapevi: Ankara.

KAZGAN, G. (2002). Küreselleşme ve Ulus Devlet. Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

KAZGAN, G. (1997). Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri. Altın Kitapevi Yayınları: İstanbul.

KAZGAN, Gülten (2005). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001). Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

KEPENEK, Y. (1987).12 Eylül'ün Ekonomi Politiği ve Sosyal Demokrasi. V Yayınları: Ankara.

KEYDER, Ç. (1984). Kriz Üzerine Notlar, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım. Yurt Yayınları: Ankara.

KEYMAN, F. (1999)." Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri". Düşünen Siyaset. Yıl:1, Sayı:2, s. 79.

KEYMAN, F. (2005). Globalleşme, Katılımcı Demokrasi, Haklar ve Sorumluluklar, Haklar ve Sorumluluklar ve Katılımcı Demokrasi. Toplumsal ve Katılım Gelişim Vakfı: İstanbul.

KERMAN, U. (2006). "Türkiye'de devletin küçültülmesi sorunu". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü :Ankara.

KIZILÇELİK, S. (2003). Küreselleşme ve Sosyal Bilimler. Anı Yayınları: Ankara.

KOÇEL, T. (2003). İşletme Yöneticiliği Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış Klasik-Modern Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar. Beta Yayınları: İstanbul.

KOTLER, P. ve LEE, N. , 2006. Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Media Cat, İstanbul,

KONGAR, E (1991). Sivil Toplum ve Kültür. (Ed: Fincancı), TÜSES Yayınları: İstanbul.

KONGAR, E (2003). 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, istanbul.

KOVANCI, O. (2003). Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları: Ankara

KÖKER, E. (1998).Politikanın İletişimi İletişimin Politikası. Vadi yayınları: Ankara.

KÖKER, L. (1996). Anavatan Partisi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Yüzyıl Biterken. Cilt:15. İletişim Yayınları: İstanbul, 1996.

KUÇURADİ, İ. (1998). Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar. Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.

KÜSKÜ, F. VE ZARKADA-FRASER, A., (2004). "An Empirical Investigation of Corporate Citizenship in Australia and Turkey", British Journal of Management, Cilt. 15, S. 57–72

LANTOS, G., P. (2001), "The Boundaries of Strategic Corporate Social. Responsibility", Jornal of Cnsumer Marketing", Vol.18, No:17

LAZAR, H. ve STOYKO, P. (1998). The Future of the welfare state.International Social Security Revie.Vol. 54, 3/98

MANİSALI, E. (2001). Küresel Kıskaç. Otopsi Yayınları: İstanbul.

MİLNER, Helen V. (2005)."Globalization, Development, and International Institutions: Normative and Positive Perspectives. Perspectives on Politics vol.3 no.4

MÜMTAZ, S. (1986). 100 Soruda Anayasanın Anlamı. Gerçek Yayınları: İstanbul.

NALBANT, Z. (2005). "İsletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İs Ahlakı." Yönetim ve Ekonomi Dergisi. Cilt:12, Sayı:1. Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yayınları: Manisa.

OECD Reviews of Regulatory Reform - Regujatory Reform in Turkey, RegulatoryReform in the Telecommunications İndustry, Organisation for Economic Co-operationand Development, 2002 http://www.occd.org/pdf/M00036000 /M00036476.pdfi Erişim: 12.04.2009

OKAY, A. ve OKAY, A. (2001). Halkla İlişkiler: Kavram, Strateji ve Uygulamaları. Der Yayınları: İstanbul.

OKAY, A. (2008). Kurum Kimliği. MediaCat Yayınları: İstanbul.

ORAN, B., (2001). Küreselleşme ve Azınlıklar. İmaj Yayınları: Ankara.

OZANKAYA, (1995). Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü. Cem Yayınları: İstanbul.

ÖLMEZOĞULLARI, N. (1996). İktisadi Sistemler. Ezgi Yayınları: Bursa.

ÖLMEZOĞULLARI, N. (1999). Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm. Ezgi Kitapevi Yayınları: Bursa.

ÖZALP, A. (2008). "Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi". Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi. www.icisleri.gov.tr /ortak_icerik/w3.icisleri/tez9.pdf. Erişim: 12.06.2009

ÖZDEMİR, S. (2004). Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme. AB–Türkiye & Endüstri İlişkileri. (Ed: Alpay Hekimler). Beta Yayınları: İstanbul.

ÖZDEMİR, M. (2008). "Kamu Yönetiminde Etik" , ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 2008, ss. 179-195.

ÖZER, A. (1994). Türkiye'de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları (Anayasa Hukuku Açısından).TÜGĢAD yayınları: Ankara.

ÖZGEN, E. (2006). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri. Mavi Ağaç Kültür Sanat Yayınları: İstanbul.

ÖZGENER, S. (2002)." İmalat Sanayi İsletmelerindeki Kamu ve Özel Sektör Yöneticilerinin İş Ahlakına ilişkin tutumları". Amme idaresi Dergisi, No: 35/1.

ÖZKAZANÇ, A. (1996).Yeni Sağ. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi; Yüzyıl Biterken. İletişim Yayınları: İstanbul

ÖZKAZANÇ, A. (1997). Refah Devletinden Yeni Sağa. Mürekkep Dergisi. Sayı:7. s:21-35

ÖZOĞLU, B. (2003). "Kamu Yönetimi Reformuna Sınıfsal Perspektifle Bakmak".A.Ü.SBF GETA Tartışma. Metinleri. Özel Sayı (2), No.60.

ÖZÜPEK, N. (2005). Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk. Tablet Kitapevi Yayınları: Konya.

PEKEL, V. (1994). Yeni Liberalizmin Özgür Dünyası. Mürekkep Dergisi, Sayı.9, s.21-33.

PELTEKOĞLU, B. (2001). Halkla İlişkiler Nedir?. Beta Yayınları: İstanbul.

POST, J. E., A.T. LAWRENCE, J. WEBER (1996), Business and Society, Eight Edition, New York: McGraw-Hill Inc

QUAZİ, M.ve Q'BRIEN, D., (2000)An Emprical Test of a Cross-National Model of Corporate Social Responsibility. Journal of Business Ethics.

ROBINS, K. (1999). İmaj Görmenin Kültür ve Politikası. (Çev: Nurçay Türkoglu). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

RODR İK, D. (2000).Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Çev: Sultan Gül. Sabah Kitapları: İstanbul.

SALLAN, G. (2004). Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa. Etik Yayınları: İstanbul.

SAVRAN, S. (1988). Dünya Kapitalizminin Bunalımı. (Der: Sungur Savran ve Nail Satlıgan). Alan Yayınlar: İstanbul.

SCHERMERHORN J.R. (1993). Management For Productivity. John Wi/ler and Sons Inc: NewYork.

SCHERMERHORN, J. R. (2001), Management, John Wiley&Sons: New York.Security Review, Vol. 54, 3/98.

SENNETT, R. (2005). Karakter Aşınması. (Çev: Barış Yıldırım). Ayrıntı Yayınları: İstanbul

SERTER, N. (1994). Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet. İÜ İktisat Fakültesi Yayınları: İstanbul.

SÖNMEZ, S. (1998). Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye. İmge Kitapevi: Ankara.

SÖNMEZOĞLU, F. (2000). Uluslararası Politika ve Dış Politika analizi. Der Yayınları: İstanbul.

STONER, J., FREEMAN, R. (1985). Manegement. Prentice Hall Inc: New Jersey.

ŞAHİN, M. (1984). "İşletme Yönetimi ve Sosyal Sorumluluk Kavramı". A.Ü.İ. İ.B.F. Dergisi, Cilt:2, sayı:1.

ŞAHİN, H., (1997)., Türkiye Ekonomisi: Ezgi Kitabevi: Bursa.

ŞAYLAN, G. (1995). Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi. İmge Yayınları: Ankara.

ŞAYLAN, G. (2003). Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Yayınları : Ankara.

ŞENKAL, A. (2005). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa Yayınları, İstanbul

ŞİMŞEK , M., AKGEMCİ , F., ÇELİK, T. (2003), Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış , 3. Baskı , Konya: Adım Matbaaılık.

TÜRKİYE'DE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK DEĞERLENDİRME RAPORU,(2008).www.unglobalcompact.org/docs/ ./CSRReportin_Turkish.pdf.

TALAS, C. (1980). Ekonomik Sistemler. Sevinç Matbaası: Ankara.

TALAS, C. (1992). Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi. Bilgi Yayınları: Ankara

TANZİ, V. (1997). The Changing Role of the State in the Economy: A Historical Perspective. IMF Working Paper, No: WP/97/114.

TEKELİ, İ. (1984). Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım. Yurt Yayınları: Ankara.

TENEKECİOĞLU, B. (1977). İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları, Eskişehir İTİA Dergisi, 13, 2.

TEZEL, Y. (1986). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950). Yurt Yayınları. Ankara.

TOPÇUOĞLU, N. (1996). Basında Reklam ve Tüketim Olgusu. Vadi Yayınları: Ankara.

TORLAK, Ö. (2003). Pazarlama Ahlakı: Sosyal Sorumluluklar Ekseninde Pazarlama Kararları ve Tüketici Davranışlarının Analizi. Beta Yayınları: İstanbul.

TORUK, İ., (2005).“Türkiye’de 1990-2000 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Ortamın ve Kültürel Hayatın Reklamlar Üzerinden Temsili”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selcuk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOROS, E. (2007), Understanding the Role of Civil Society as an Agent for Democratic Consolidation: The Turkish Case, Turkish Studies, Vol., 8, No. 3, 395-415.

TÜSEV (2006). “Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Degisim Süreci”. TÜSEV, Yayın No 39, Uluslar arası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu.

TÜRK-İŞ ARAŞTIRMA MERKEZİ (1999). “KİT’ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler”. Türk-İş Dergisi Eki: Ankara.

UYGUN, O. (2001)., “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal HaklaraEtkisi”.http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf Erişim:12.09.2009

ÜLGER, B., (2003). “Rekabet Ortamında Fark Yaratan Bir Yaklaşım: Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluk Anlayış”. Pazarlama Dünyası. Sayı:89., 56-59.

WOOD, J., (1991). Corparete Social Performance Revisited.Academy of Mangement Review,

YANIKLAR, C. (2006). Tüketim Toplumu. Birey Yayınları: İstanbul

YAYLA, A. (1992). Liberalizm. Turhan Yayınları: Ankara.

YAYMAN, H. (2000). 1980 Sonrası Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi ve Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri, Gazi Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt:2 Sayı: 3.

YEATES, N. (2001). Globalization&Social Policy, Sage Publications, London.

YÖNET, E. (2005). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk". sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s13/makale /c8s13m7.pdf. Erişim: 28.01.2008

ZABÇI, F.Ç. (2002). "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar için Yeni Stratejisi: Yönetişim" SBF Dergisi. Temmuz- Eylül 151-179.

ZARAKOLU, R. (1985). Kriz, Neoliberalizm ve Reagan Dosyası, Dünün ve Bugünün Defterleri. Dünya Sorunları Dizisi-1. Alan. Yayınları: İstanbul.

ZÜRCHER, E. J. (2004). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (Çev: Yasemin Saner Gönen). İletişim Yayınları: İstanbul

htpp.www.sosyal sorumluluk.com, Erişim:Ocak 2010

http:www.koç.com. Tr/User/Default.aspx, Erişim:Ocak 2010

http://www.kurumsalsosyal.com//tr-TR/arcelik/225.aspx Erişim:Ocak 2010,

htp//www.kardelenler.turkcell.com.tr, Erişim:Ocak 2010

http://www.kurumsalsosyal.com/?pid=555, Erişim: Ocak 2008

http:// www.opet.com.tr/tarihesaygi/hakkinda.html: Erişim:Ocak 2010

http://www.kurumsalsosyal.com/?pid=2073: Ocak 2010

ÖZET

II. Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar süregelen Refah Devleti politikalarının çöküşüyle birlikte, 1980'li yıllardan itibaren tüm dünya da egemen olan neo-liberal politikalar doğrultusunda şirketler tüm dünyada önemli bir güç haline gelmiştir. Şirketlerin güçlenmesine paralel olarak sosyal sorumluluk son yıllarda fazlası ile irdelenen bir kavram olarak karsımıza çıkmaya başlamıştır. Hem toplumum hem de kurumların çıkarlarını koruduğu gerekçesiyle meşrulaştırılan sosyal sorumluluk faaliyetlerinde asıl sorun, her iki tarafın çıkarlarının eşit olup olmadığıdır. Buradan hareketle, çalışma 'şirketlerin sosyal sorumlulukları salt toplumsal iyilik için değil yasal düzenlemeler, teşvikler, toplumsal baskılar, vicdanı muhasebe, şirket itibarı ve karını yükseltmek gibi nedenlerle yerine getirdiğin göstermeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmanın ilk bölümde, neo-liberalizmin dünya çapında hangi dönüşümler sonucunda ortaya çıktığı ve bu olgunun ekonomik ve siyasal bağlamlarının devlet ve özel sektör üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ayrıca neo-liberalizmin Türkiye yansımaları ideolojik, siyasal ve sosyo-ekonomik değişimlerden yola çıkarak ortaya koyulmuştur. İkinci bölümde ise sosyal sorumlulukla ilgili görüşler modeller, tartışmaları ve stratejiler ele alınarak sorumluluğun genel çerçevesini çizilmiştir. Son olarak ise Türkiye'deki bazı sosyal sorumluluk kampanyalarına yer verilmiştir.

Sonuç olarak neo-liberal politikaların ekonomik, siyasal, sosyal etkileri göz önüne alınarak, sosyal sorumluluk anlayışı tartışılır ve anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Refah Devleti, Neo-Liberalizm, Sosyal Sorumluluk.

ABSTRACT

With the collapse of Welfare State policies ongoing from II.World War to the 1970s, the companies have become an important power all over the world in the direction of neo-liberal policies, which are dominant around the world since 1980s. In parallel to the companies' power, social responsibility has been appeared as a concept, which is pretty much researched in the recent years. The fundamental problem in social responsibility activities, which are legalized on the account of the fact that both the society and the institutions interests are protected, is whether the interests of two sides are equal or not. From this point of view, in the first part, the study aims at showing the reasons such as " the social responsibilities of the companies are not only for social advantage but also for the legal regulations, encouragements, social pressures, personal searching and increasing the company's position and profit." In direction of this objective, the occurrence of neo-liberalism in consequence of the turnover all over the world and the effects of economical and political contexts of this event on the government and private sector have been examined. Furthermore, Turkey reflections of neo-liberalism have been introduced considering the ideological, political, and socio-economical changes. In second part, the general outline of the responsibility has been drawn by handling the views, models, discussions, and strategies concerning social responsibility. Finally, some social responsibility campaigns in Turkey have been given place.

Consequently, social responsibility sense has been tried to be discussed and be made comprehensible regarding economical, political, social effects of neo-liberal policies.

Key Words: Welfare State, Neo-Liberalism, Social Responsibility